

La traducción de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda:
formulación y aplicación de un modelo dinámico de análisis traductológico
y retraducción al español

La traducción de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda:
formulación y aplicación de un modelo dinámico de análisis traductológico
y retraducción al español

ANEXO

Tesis doctoral
«Traducció, Llengües i Literatures»

Judith Sánchez Gordaliza

Dirección
Dra. Lluïsa Cotoner Cerdó

Departament de Traducció, Interpretació i Llengües Aplicades
Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Universitat de Vic

24 de septiembre de 2012

1. Mercè Rodoreda y el feminismo: declaraciones de la autora sobre la cuestión de género	1
1.1. La dona a casa i l'home al carrer	1
1.2. Feminisme	1
1.3. La dona i la revolució	2
2. Mercè Rodoreda y la catalanidad: declaraciones de la autora sobre las identidades lingüística y cultural	5
2.1. La bandera	5
2.2. L'Onze de Setembre	6
2.3. Arrels	7
2.4. El monument	7
2.5. Evocació de Barcelona	8
2.6. L'altre enyor	9
2.7. Barcelona, una ciutat desconeguda	9
2.8. Discurs d'agraïment pronunciat en l'acte d'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 12 de maig de 1980	9
2.9. Pregó de les Festes de la Mercè de 1980	10
2.10. Una jove periodista	11
2.11. Llenguatge i cultura	12
2.12. La meva llengua com jo la duc amb mi	12
3. Mercè Rodoreda y el exilio: declaraciones de la autora sobre la doctrina ideològica	15
3.1. Lleugerament republicana	15
3.2. Fugida i èxode	15
3.3. L'exili	16
3.4. Sóc apolítica	16
3.5. La memòria involuntària	17
3.6. L'experiència de vida	17
<i>LA PLAÇA DEL DIAMANT</i>	19
4. Mercè Rodoreda sobre <i>La plaça del Diamant</i>	19
4.1. <i>La plaça del Diamant</i> , 1962: la nostàlgia i l'humor	19
4.2. L'estil transparent	20
4.3. Em vaig enamorar d'un personatge	20
4.4. Una bogeria de coloms	21

4.5.	Sort crítica d'una obra mestra	21
5.	Joan Prat a Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la revisión de <i>La plaça del Diamant</i>	23
5.1.	Viena, diumenge 11 de setembre de 1960 (nit)	23
5.2.	Viena, dimecres 14 de setembre de 1960	24
5.3.	Viena, divendres 16 de setembre de 1960 (nit)	25
5.4.	Viena, diumenge 18 de setembre de 1960 (tarda)	26
5.5.	Viena, diumenge 18 de setembre de 1960 (nit)	27
5.6.	Viena, dilluns 19 de setembre de 1960 (nit)	28
5.7.	Viena, dimecres 21 de setembre de 1960 (matí)	29
5.8.	Viena, dijous 22 de setembre de 1960 (matí)	31
5.9.	Viena, divendres 23 de setembre de 1960 (matí)	32
5.10.	Viena, dijous 29 de setembre de 1960 (nit) I	33
5.11.	Viena, dijous 29 de setembre de 1960 (nit) II	34
5.12.	Viena, diumenge [dissabte] 1 d'octubre de 1960	35
5.13.	Viena, diumenge [dissabte] 1 d'octubre de 1960 (nit)	35
5.14.	Viena, dimarts [dimecres] 5 d'octubre de 1960 (nit)	37
5.15.	Viena, diumenge 9 d'octubre de 1960	38
5.16.	Viena, dijous 10 de maig de 1962 (nit)	38
6.	Joan Sales - Mercè Rodoreda I: cartas con motivo de la revisión y publicación de <i>La plaça del Diamant</i>	41
6.1.	Barcelona, 22 de desembre de 1960	41
6.2.	Ginebra, 17 de gener de 1961	41
6.3.	Barcelona, 19 de gener de 1961	42
6.4.	Barcelona, 12 de maig de 1961	42
6.5.	Ginebra, 15 de maig de 1961	43
6.6.	Barcelona, 16 de maig de 1961	43
6.7.	Barcelona, 17 de maig de 1961	46
6.8.	Ginebra, 7 de juny de 1961	48
6.9.	Barcelona, 10 de juny de 1961	49
6.10.	Ginebra, 5 de juliol de 1961	50
6.11.	Barcelona, 6 de juliol de 1961	50
6.12.	Ginebra, 10 de juliol de 1961	51
6.13.	Barcelona, 12 de juliol de 1961	52
6.14.	Barcelona, 9 d'agost de 1961	52
6.15.	Barcelona, 1 de desembre de 1961	53
6.16.	Barcelona, 16 de desembre de 1961	54

6.17.	Barcelona, 27 de desembre de 1961	55
6.18.	Ginebra, 3 de gener de 1962	56
6.19.	Barcelona, 5 de gener de 1962	56
6.20.	Ginebra, 8 de gener de 1962	58
6.21.	Ginebra, 15 de gener de 1962	59
6.22.	Ginebra, 8 de març de 1962	60
6.23.	Ginebra, 11 de juny de 1962	65
6.24.	Barcelona, 4 de febrer de 1964	66
7.	Prólogos a <i>La plaça del Diamant</i>	67
7.1.	Prólogo de Joan Sales a la 2 ^a edición de <i>La plaça del Diamant</i> (1964)	67
7.2.	Prólogo de Joan Sales a la 3 ^a edición de <i>La plaça del Diamant</i> (1965)	70
7.3.	Prólogo de Joan Sales a la 4 ^a edición de <i>La plaça del Diamant</i> (1966)	72
7.4.	Prólogo de Joan Sales a la 5 ^a edición de <i>La plaça del Diamant</i> (1967)	72
7.5.	Prólogo de Mercè Rodoreda a la edición ilustrada de <i>La plaça del Diamant</i> (1982) para Caixa de Barcelona	73
7.6.	Prólogo de Mercè Rodoreda a la edición ilustrada de <i>La plaza del Diamante</i> (1982) traducido por Secundí Sañé para Caixa de Barcelona	77
7.7.	Joan Sales - Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la revisión del prólogo de la edición ilustrada de <i>La plaça del Diamant</i> para Caixa de Barcelona	82
7.8.	Prólogo de Mercè Rodoreda a la 26 ^a edición de <i>La plaça del Diamant</i> (1982)	84
	<i>LA PLAÇA DEL DIAMANT Y LA PLAZA DEL DIAMANTE</i>	89
8.	Joan Sales - Mercè Rodoreda II: cartas con motivo de la traducción al español de <i>La plaça del Diamant</i>	89
8.1.	Ginebra, 14 de setembre de 1962	89
8.2.	Barcelona, 20 de setembre de 1962	89
8.3.	Barcelona, 7 de juliol de 1963	91
8.4.	Barcelona, 16 de juliol de 1963	91
8.5.	Ginebra, 19 de juliol de 1963	92
8.6.	Barcelona, 21 de juliol de 1963	93
8.7.	Barcelona, 13 de gener de 1965	94
8.8.	Barcelona [s. d.]	95
8.9.	Ginebra, 7 de febrer de 1965	96
8.10.	Barcelona, 11 de febrer de 1965	96
8.11.	Ginebra, 2 de març 1965	98
8.12.	Barcelona, 9 de març de 1965	98
8.13.	Barcelona, 5 d'abril de 1965	99
8.14.	Ginebra, 14 de maig de 1965	100

8.15.	Barcelona, 17 de maig de 1965	100
8.16.	Barcelona, 21 de juny de 1965	102
8.17.	Barcelona, 3 de setembre de 1965	103
8.18.	[s.l.] 28 de novembre de 1965	104
8.19.	Barcelona, 23 de desembre de 1965	105
9. Joan Sales - Mercè Rodoreda III: cartas con motivo de la publicació en catalán y en español de la edición ilustrada de <i>La plaça del Diamant</i>		107
9.1.	Barcelona, divendres 9 octubre 1981	107
9.2.	Romanyà de la Selva, 10 octubre 1981	108
9.3.	Barcelona, dilluns 19 octubre 1981	109
9.4.	Dimecres, 21 octubre 1981	111
9.5.	Barcelona, dilluns 22 octubre 1981	112
9.6.	Barcelona, divendres 23 octubre 1981	113
9.7.	Barcelona, dilluns 21 desembre 1981	113
9.8.	Romanyà de la Selva, 26 gener 82	115
9.9.	Barcelona, 1 ^r febrer 1982	115
9.10.	Barcelona, divendres 5 febrer 1982	116
9.11.	Barcelona, divendres 2 abril 1982	116
9.12.	Barcelona, dimecres sant, 7 abril 1982	118
9.13.	[sense data]	119
10. Pere Gimferrer - Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la traducción al español de <i>Mirall trencat</i>		121
10.1.	Barcelona, 8 d'abril [de 1975]	121
10.2.	Barcelona, 2 de febrer de 1976	121
10.3.	Barcelona, 7 de juliol de 1977	122
10.4.	Ginebra, 4 d'agost de 1977	123
10.5.	Ginebra, 15 d'agost de 1977	123
10.6.	Barcelona, 29 d'agost de 1977	124
10.7.	Romanyà de la Selva, 12 de setembre de 1977	125
10.8.	Barcelona, 19 de setembre [de 1977]	125
10.9.	[setembre de 1977]	127
10.10.	Barcelona, 28 de setembre [de 1977]	129
10.11.	[setembre de 1977]	131
10.12.	Barcelona, 21 d'octubre de 1977	132
10.13.	Romanyà de la Selva, 30 d'octubre de 1977	133
10.14.	Barcelona, 7 de novembre de 1977	134
10.15.	Romanyà de la Selva, 10 de novembre de 1977	134

10.16. Barcelona, 17 de novembre de 1977	135
10.17. Barcelona, 13 de febrer de 1978	136
10.18. Barcelona, 22 de maig de 1978	136
10.19. Barcelona, 5 de juny de 1978	137
<hr/> ORIGINAL Y TRADUCCIÓN	139
11. <i>La plaça del Diamant</i> (1962)	139
12. <i>La plaza del Diamante</i> (1965)	141
<hr/> RETRADUCCIÓN Y MDAT	143
13. <i>La Plaça del Diamant</i> (2012)	143
14. <i>Modelo Dinámico de Análisis Traductológico</i> (MDAT)	145
<hr/> BIBLIOGRAFÍA	147

PRIMERA PARTE
MERCÈ RODOREDA

1. Mercè Rodoreda y el feminismo: declaraciones de la autora sobre la cuestión de género¹

1.1. La dona a casa i l'home al carrer

Per què la dona, socialment, cal que l'emparin? Quina falta li fa? Si fins ara i per regla general la dona s'ha permès el luxe, al·legant febleses imaginàries, de fer treballar l'home, què la mena ara a voler treballar? Ganes de sobresortir? Ganes de ficar-se on no la demanen? Tan bonic que és la dona a casa i l'home al carrer. Crec que les dones no hauríem de sortir-ne —de casa, no del carrer. Us estranya que digui això? Potser a mi també: però sóc fidel a la sinceritat. M'agrada tot el que és modern, tot el que significa avançar, m'agrada que les dones se sentin valentes, amb ganes de lluitar, de triomfar, de fer prevaler els seus drets; però, en el fons, sense adonar-me'n, o adonant-me'n massa, em dol. La dona ha de triomfar dintre de casa seva: per bondat, per simpatia, per traça a saber-se fer estimar... I avui, aquest triomf, són poques les qui l'assoleixen. La dona en política, en arts, en lletres? Sí... ja fa bonic... però... què voleu que us digui?, no gaire. Crec que és millor saber de cosir que no d'escriure. Crec que té més talent la qui ambiciona d'ésser mestressa a casa —en el bon sentit de la paraula— que no la qui fa el pallanga pel carrer —també en el bon sentit de la paraula. I crec que jo, pensant així, hauria d'haver nascut o molts anys enrere o molts més endavant. (103-104)

1.2. Feminisme

Una dona ha de tenir una absoluta llibertat. Això és una cosa essencial. En una parella ni l'un ni l'altre no han de voler dominar. Ara bé, jo no sento el feminisme; no m'interessa, potser perquè no conec el moviment: el considero una fotesa, un xarampió. M'ho critiquen molt, això. Potser si hagués viscut a Espanya tindria la necessitat de ser-ho. Però ara em sembla que és una cosa anacrònica, que no té raó de ser. A l'època de les sufragistes tenia un sentit, però a l'època actual, quan les noies fan realment allò que volen, trobo que no té sentit. El cas és que sóc molt individualista i tot el que sigui agrupar-se m'horroritza. Visc de gust al marge de totes aquestes coses. Tot això de les reivindicacions de la dona actual és una mica literatura. Des del punt de vista íntim, la dona ja té la partida guanyada. Una dona sempre guanya; si no és amb la feina, serà amb la maternitat o amb l'amor. Sempre he considerat que una dona té més avantatges que un home: et consideren més, fas més gràcia, tens més portes obertes... Em fa l'efecte que si una dona és intel·ligent, és important, no hi ha res a fer. A més, el paper de la dona que, en definitiva, és la mare de l'home, sí que és important en el món, molt més important que el de l'home. Puritana? No, sóc una persona que sempre ha viscut «arriscadament»; encara que potser en sóc i no me n'adono.

Si la dona és sempre la protagonista de les meves obres? De les novel·les, sí; dels contes, no. En realitat, a *Jardí vora el mar* qui narra la història és un home, un jardiner. I les cases... la casa és protagonista també. És important. I els nens. Miri, un escriptor ha de

¹ A menos que se indique lo contrario, los textos proceden de *Autoretrat* (2008). Indicamos la paginación entre paréntesis.

conèixer les seves limitacions. I m'és més fàcil crear un tipus de personatge de dona que un personatge masculí. Hi ha bastants personatges cruels en les coses que he escrit. Jo sostinc la teoria que tota víctima és un botxí. De la dona que es queixa tot el dia, i plora, i que creu que és una víctima, jo planyo el marit perquè el té dins del puny: en fer-se la víctima, el fa patir i, per tant, es converteix en botxí i ell en víctima. Què penso quan es parla d'una literatura de dones? No en penso res, perquè per a mi la literatura femenina o de dones es limita a les revistes de perruqueria. L'altra és literatura en majúscules: grans escriptors, tant si són dones com si són homes. O mals escriptors, tant si són homes com dones. (219-220)

1.3. La dona i la revolució

Els meus records de la guerra gran són molt vagues. El més viu, però, potser l'únic, va de la figura del general Joffre a la del general Foch, popularitzades ambdues en les col·leccions de cromos de les quals eren eix i esquer. Encara els veig penjats a la vidriera d'una petita casa de cafès on jo anava a comprar, completament lliurats a grans tropes de mosques que els deslluïen les medalles del pit i el cenyit faixí del cos.

A més, les figures d'aquests dos homes eren prodigades per les revistes il·lustrades, en les pàgines de les quals, quan ja el món quedava sense homes i Alemanya trametia combatents de setze anys al front, aparegueren les dones, encarregades de tasques inadequades a la seva feminitat: conductores d'autoòmnibus, de taxis, de tramvies, reguladores de tràfic, empleades a les fàbriques de municions en les tasques molt exposades i perilloses. La col·laboració de la dona en la guerra gran no pot ésser menyspreada, perquè hi juga un paper dels més importants; i n'hem de prendre exemple.

Un any abans de l'armistici, més o menys, esclatà la revolució russa. Però Rússia ens semblava molt lluny; la creïem una terra de llegenda, incivilitzada, i no ens n'esgarriava cap horror. Això, als qui llavors érem molt joves, als qui, com jo, ens hem sorprès quan, després d'anys, ens ha caigut a les mans un llibre com *Anna Karénine*, i hem vist una societat amb totes les seves falles i els seus encerts, però una societat que, al capdavall, no diferia pas molt de la que poblava la més culta capital del centre d'Europa, en contrast amb la gent del camp carregada de misèria i delerosa de reivindicacions socials.

Però, ja dic, Rússia era lluny i l'allunya encara més el mot armistici. Els aliats havien vençut l'àliga imperial. La guerra s'havia acabat.

I fou quan la guerra nasqué veritablement per a nosaltres: una guerra espectacular, cosa escenogràfica, amb una història sentimental per vesc i la foscor per còmplice d'innovacions. El cinema ens dugué la realitat de la guerra i és allà on n'hem sentit tota la crueltat. Hem après que els soldats dels exèrcits enemics eren germans i fills, cadascun d'ells, d'una dona. I hem odiat la guerra que emplena de dol i ruïnes diverses nacions; sense haver-la viscuda, aprenguérem que aquesta era, per tota victòria, morts i fam. I ens ho han confirmat les pàgines dels llibres on eren descrites les batalles per homes que, pel fet d'haver format al front, han enfortit, fent-lo senyera, el mot de «pau». Aquest ha estat el crit de totes les mares. Un pacte de tots els cors. «Pau» ha clamat França. «Pau» han suplicat tots els Estats. Trencarem aquesta pau, han dit els dos «valents» d'Europa. I emparats per l'escut d'aquest mot i per la tapadora de les cancelleries, l'un ha trencat pactes, l'altre s'ha apoderat d'una terra que l'enllamina argüint que feia quaranta anys que prenia paciència respecte a unes preteses provocacions per part d'aquella, com a excusa i descàrrec. I tothom ha callat. I qui ha parlat no ha estat sentit.

Ni raó ni tolerància: violència, violència i violència.

Pegar fort? Doncs a pegar! I avui, a casa nostra, ens hem vist arrossegats a una guerra per un gest violent i opressiu que no sabríem com qualificar.

No és pas la venjança qui ens guia, sinó la necessitat de justa defensa. No és hora d'encendre passions, sinó de procedir amb dignitat i fer ús d'un màxim de disciplina. Dignitat en l'actitud, en les paraules, disciplina en els fets. I són les dones qui han de donar exemple i ésser, alhora, impuls i seguretat.

Confesso que els primers dies de la revolució, quan encara no teníem ni pensament de la guerra, quan tots crèiem que l'entusiasme venceria tots els obstacles, confesso, dic, que veure una noia amb vestit de miliciana, arborant un fusell a la mà, a la portada de qualsevol periòdic, em semblava engrescador. La noia, sempre proveïda d'un aire inconfusible de coratge i valentia, generalment bonica, m'apareixia com el símbol de totes les llibertats.

Però la realitat s'imposava. S'imposa. Veus més autoritzades que no la meva han dit allò que no faré sinó repetir. La dona ha de lluitar a la rer[e]guarda, amb la revolució! Al front, amb fusells, no! Al front a prestar ajut als ferits? És necessari. Per aquestes noies infermeres que exposen la seva joventut (que és un gran desig de viure), tota la nostra admiració i el suport del nostre respecte. Per a ésser un destorb (agradable), però destorb al capdavant, de cap manera.

Em faig càrrec de l'esperit d'aventura, de la voluntat a favor de la causa de totes les Maripepes i Rosites i Fannys, però crec sincerament que, al front, són els homes qui han de guanyar la guerra i que, qui els ha d'empènyer i encoratjar en la lluita cruenta són les dones abnegades que a la rer[e]guarda treballen per a ells i formen l'exèrcit de la seguretat. I això a la ciutat! i al camp si fa falta! Que no es podreixi el blat, que no es perdi cap collita, que no deixin de fer-se les sembrades, que es cullin els fruits. Ni un sol moment la rer[e]guarda no pot deixar de proveir el front. Aquesta és la tasca de la dona en la revolució: la d'estar disposada a enfrontar totes les eventualitats i, a vèncer-les. Pensem en les dones de la guerra gran i fem-nos solidàries del seu gest. És hora de responsabilitats i cadascuna de nosaltres ha de voler ocupar el lloc que les circumstàncies exigeixen. No voldria que aquests mots poguessin semblar excessius o pessimistes: no hem d'oblidar que tots plegats hem fet un abús d'optimisme basat en lleugeresa. Però la veritat no ens espanta, ans al contrari, ens ajuda. I una veritat és que les dones, sense distincions de cap mena, desinteressadament, valerosament, prestin la seva valuosa col·laboració. Totes les crides han estat escoltades. Són milers les dones que fan jerseis per als soldats de la revolució que són germans, fills, promesos. Milers de dones que cusen per tal que no manqui el més imprescindible als milicians. No existeixen llars on no es treballi per als qui lluiten, puix que a cada casa hi ha cambres buides on els passos dels qui esperen ressonen.

Aquest és, també, un gran heroisme. Per a aquest no hi ha rebudes apoteòsiques ni propaganda; és silenciós, constant. Són totes les mares que moren d'angoixa, sostingudes per una esperança. Heroisme obscur, però admirable, car no és fet de frivolitat ni es basa en dissenys publicitaris.

Però a les dones de Catalunya encara els resta un deure, no el defugiran. El d'humanitzar la guerra. Per pietat i per noblesa. Hem de fer prevaldre la raó i només així ho aconseguirem. No hem de voler una guerra de represàlies i hem de procurar que el món ho vegi. No que tinguem d'afluixar. Contra les armes, les armes, i contra els vençuts, pietat i respecte. Que cada víctima indefensa que cau per culpa d'irreflexió es

converteix en cert enemic poderós que s'aixeca contra nostre. No els veiem, però existeixen i són tan forts que poden ensorrar-nos, malmetre tot l'esforç i negar-nos la victòria.

Si propugnem per una societat millor, per una major equitat, ho hem de demostrar i hem de fugir d'equiparar-nos als qui voldrien fer nostre el seu sistema i enlairar-ne bandera en contra. Hi ha un factor invencible: la força moral. No l'hem de perdre. I ho aconseguirem obligant-nos a sentir-nos superiors gràcies al nostre esforç i als nostres actes. Hi va haver un 6 d'octubre.

Fa dos anys. Fou una pedra llançada en ple rostre. Hi va haver pre[s]ó, vexació, escarni. Sabérem perdre. Això ens ha permès de poder guanyar. I és també perquè el nostre poble té un esperit que no es doblega, que perdura en les hores amargues, que sap esperar. Són els nostres treballadors, els nostres escriptors, els nostres grans poetes, la nostra pagesia tota qui ha fet l'esperit de Catalunya, i aquestes dones conscients del moment que vivim, i que treballen sense defallences per una victòria que serà la nostra bandera, per una victòria que aconseguirem i per a la qual res no serà planyut. És per Catalunya, sobretot, que lluitem, per aquest immens esperit de catalanitat irreductible, per la nostra llengua que ha estat i serà la més tallant arma de combat, per la nostra Universitat, per la nostra cultura, per un demà ple d'esperances en el qual el malson que vivim serà un record tan vague per als qui vindran com el de la passada guerra gran per a mi. Però en el qual honorarem tots els herois anònims que han caigut en la lluita privats de recollir-ne els fruits, ells, que ens hauran donat la victòria a canvi de la seva vida. (Campillo 1994: 58-60)

2. Mercè Rodoreda y la catalanidad: declaraciones de la autora sobre las identidades lingüística y cultural

2.1. La bandera

He explicat més d'una vegada que el meu avi havia estat amic de mossèn Jacint Verdaguer. El que potser no he explicat gaire és que el meu avi, quan mossèn Cinto va morir, en va fer ampliar una fotografia, al peu hi va fer posar unes lletres amb caràcters gòtics que deien *Sant Jacint Verdaguer* i la va fer emmarcar de negre i or. Quan venien visites noves, l'avi s'aturava a mig rebedor i, alçant el braç enlaire, assenyalava amb aire de triomf l'ampliació de la fotografia penjada a dalt de l'arcada que donava pas a l'avantmenjador, i deia: «Jo l'he fet sant. Sant Jacint Verdaguer».

Al jardí de davant de la torre, l'avi hi va fer construir un monument al gran poeta: una muntanyola de pedres grosses, amb cassoles plenes de terra per entremig on vivien romanins i dragoneres, i voltada per una cinta de ciment rosat que ondulava per damunt de les pedres i duia gravats els títols de les principals obres de Verdaguer: el *Canigó*, *L'Atlàntida*... A dintre del monument, que havia fet el jardiner Batlle del carrer de Septimània, hi havia aigua, hi flotaven nenúfars, hi nedaven tres o quatre peixos vermells i a les nits d'estiu hi raucaven granotes. El dia de la inauguració del monument, el meu avi m'explicava que havien vingut a cantar els cors de Clavé. En el frontispici de la torratxa, a banda i banda de la finestra que donava a la golfa, en dos medallons ovalats de ciment rosat com la cinta del monument, hi havia gravades amb lletres negres dues estrofes de l'oda d'Aribau. El dia que vaig saber llegir una mica, sola al peu del monument i amb el cap enlaire, no vaig entendre res del que hi havia escrit. «Quan del mugró matern la dolça llet bevia...», «...i surten més raons del centre de mon pit...», «Oh, llengua a mos sentits més dolça que la mel...».

Cada diumenge al matí l'avi esperava que em despertés i abans d'anar a missa em feia sortir al jardí a saludar mossèn Cinto. Després se m'enduïa a la torratxa. Hi pujàvem per una escala de fusta que hi havia a dintre de la golfa i em feia ajudar-lo a posar-hi la bandera de les quatre barres. Al vespre l'anàvem a baixar. Tot allò m'agradava: les estrofes de Bonaventura Aribau, la bandera a dalt de la torratxa, el monument a mossèn Cinto, on una vegada l'avi em va fer enfilat per retratar-me abraçada al bust de Jacint Verdaguer i al peu de la fotografia va escriure: «La princesa del Putxet i el gran poeta de Catalunya».

Recordo les tardes d'estiu al jardí perfumat de gardènies i per dos llessamins que l'heura s'enduïa amunt de la paret de maons, alta de dos pisos, de la casa veïna. La xeringuilla, l'arbre de les campanes del judici, tan estranyes, l'arbre de les bergamotes, les llimones rodones i dolces... Arran de paret, tocant a les flors de cera, l'olivera que em servia de mirador de la vinya del costat i de fugida al carrer quan la meva mare tancava el reixat amb clau. A les tardes, mentre els veïns preniën la fresca, passava el fanaler, l'escombriaire tocant la trompeta de so esquerdat, i la pau del matí es veïa trencada pels crits de la natera que venia nates de cinc damunt d'un tros de fulla de col. Recordo el bategar de la bandera els diumenges de vent, aquella gran companyia que em feïa la bandera a la torratxa. Recordo la sensació d'estar a casa quan, abocada a la barana del terrat, veïa caure damunt de la gespa i les hortènsies les flors blaves de la xicranda. No sabré explicar-ho mai; mai no m'he sentit tant a casa com quan vivia a casa del meu avi amb els meus pares. La casa era nostra. Me'n sentia orgullosa. Els pares d'en Felipet, un nen veï, havien de pagar diners per tenir casa, perquè en Felipet no tenia un avi com el meu, que m'explicava històries de sants i tenia una torre tota per a ell, amb arbres, flors,

i un monument amb aquell sant a dalt que jo no sabia qui era. Fins que el meu pare se'm va començar a asseure als genolls per llegir-me en veu alta poesies de Verdaguer: «Quan els lliris del jardí | obrien aquest matí | sos calzes de plata...», poesia que van fer posar en el recordatori de Primera Comunió.

La meva mare tot d'una corria a endreçar la casa perquè havien de venir visites de compromís. Ficava tots els embolics a l'habitació buida de l'armari mirall de caoba negra i omplia la casa de flors si n'era el temps i de branques verdes quan no hi havia flors. Tot anava ple de gerros amb roses i de penjolls de glicina que de seguida deixaven caure el seu color lila damunt de la fusta lluent i fosca del moble on hi havia un gerro... I cada diumenge i cada sant assenyalat, a dalt de la torratxa, la bandera de les quatre barres es desplegava al vent. (51-53)

2.2.L'Onze de Setembre

Un matí de l'Onze de Setembre, amb el meu avi vam sortir a passejar. Passeig de Gràcia avall se'ns va acostar una noia; duia una panereta plena de llacets de les quatre barres. L'avi li va donar uns quants cèntims i la noia em va clavar un llacet al pit, a la banda esquerra, i, al meu avi, a la solapa. L'endemà, després de preguntar al meu avi si podia fer-ho, vaig anar al col·legi amb el llacet clavat a l'abric.

Durant una temporada havia anat a les monges de Lourdes. Més endavant, perquè la meva mare trobava que el col·legi era massa lluny i perdia massa temps acompanyant-me i anant a buscar-me, em va fer anar a un col·legi que hi havia al carrer de Pàdua cantonada Vallirana. El dirigien dues germanes, ja grans, filles de militar. L'una es deia doña Teresita i l'altra, doña Dolores. Doña Dolores ens ensenyava francès, geografia, i ens feia fer la mica de gimnàstica quan sortíem al jardí a jugar una estona. Doña Teresita portava la classe: aritmètica, labors, gramàtica, doctrina, etc. La classe era al primer pis de la torre on les dues professores vivien amb la seva mare i un germà. La classe era molt gran i tenia moltes finestres. Al costat, tan gran com la classe, hi havia la sala dels penjadors i damunt dels penjadors un rengle de ganxos on penjàvem els coixins de fer puntes. Per penjar-los ens havíem d'enfilars en un tamboret. Al fons d'aquesta sala hi havia una porta que donava a una galeria coberta, i, a un costat, els lavabos. A mi m'agradava anar-hi per poder-me quedar una estona a la galeria amb el nas encastat als vidres mirant torres i jardins.

Mai no havia tingut amigues. Els meus amics eren els meus pares i el meu avi. Totes les nenes em semblaven tontes, aviciades, algunes amb massa ganes de fer el savi. Sempre les unes més importants que les altres, amb els pares més rics que els de les altres. Això em molestava i me'n feia apartar. Amb prou feines els parlava. Però hi havia una nena més gran que jo que sempre em mirava. Es deia Berrocal. Era rossa, duia trenes i vivia al carrer de Pàdua gairebé davant del col·legi. El seu pis, un tercer, tenia balcons. Aquells balcons m'agradaven.

Jo tenia terrat però no tenia balcons. Aquesta nena era castellana, i així com les meves professores, que també ho eren i feien la classe en castellà, fora de la classe parlaven amb les mares un català perfecte, la Berrocal no deia ni bon dia en català. A la classe, quan venia l'hora d'anar a casa, les nenes, ja vestides esperant que anessin a buscar-les i que les cridessin des de baix, s'entretenien endreçant els pupitres o les seves carteres, o enraonant les unes amb les altres. Aquell dia que vaig anar a col·legi amb el llacet de les quatre barres, jo estava recolzada en un pupitre i davant meu plantada com un bastó hi havia la Berrocal. Em va estranyar que s'estigués allí, perquè com que vivia tan a la vora

no havia d'esperar que vinguessin a buscar-la; se n'anava sola i generalment era la primera de marxar. La seva presència em pesava. Jo mirava a terra fent el discret, una mica cohibida, fins que va acostar una mà i a poc a poc em va treure el llacet de les quatre barres. El va deixar damunt del pupitre. Em vaig quedar molt parada. No sabia què fer. Sense mirar-la vaig agafar el llacet i me'l vaig tornar a clavar. Va tornar a desclavar-me'l. Un moment vaig mirar les altres nenes; totes estaven distretes. La cara se m'encenia, hauria plorat. Però no deia res i em vaig tornar a clavar el llacet esperant amb llàgrimes als ulls que tornés a arrencar-me'l. Potser em va treure el llacet set vegades, sempre somrient. I potser set vegades, amb paciència i ràbia, me'l vaig tornar a clavar. A l'últim va fer un soroll despectiu amb els llavis i va anar-se'n. Sempre més, quan m'han arrencat el llacet simbòlic de les quatre barres, he tornat a posar-me'l encara que hagi estat aguantant-me les ganes de plorar. (58-60)

2.3. Arrels

Parlaré per acabar de Catalunya i la seva llengua; cal que us digui, per parlar-ne, que, abans que res, i per damunt de tot, em sento catalana, i, com a catalana, patriota. No amb patriotisme de bandera barrada exhibida, ni d'abrandaments momentanis. M'hi sento pregonament, profundament, i mai no en parlo; perquè quan els sentiments són grans les paraules són sobrerres.

Jo conec gent catalana anticatalana, que s'han mofat, si cap dia l'han sabut, del meu patriotisme. Gent que ha viatjat, gent a la qual sembla de més bon gust —perquè és millor el que han vist— de lloar-ho, menyspreant el que haurien d'estimar. I no m'he indignat, perquè no pot indignar-me la manca de sentit comú. I, com he pogut, els he fet entendre que jo estimo el que és meu no per bonic, o per bell, o per superior, no!, només que perquè és meu, i per això ho estimo per damunt de totes les altres coses. Sé que hi ha millor; però això, en comptes de fer minvar la puixança dels meus sentiments, l'aferma; i mai res ni ningú no farà que m'avergonyeixi del meu amor per aquesta Catalunya tan meva.

Molts prenen la mida a tot per la seva amplada o llargària; jo ho faig per la seva profunditat. I l'esperit de Catalunya té unes arrels tan fondes, tan endintre, que per força la brotada ha d'ésser esponerosa i els brots de les branques més baixes hauran de tocar al cel, i els de les branques més altes, entrar-hi.

Per això m'esforço a ben parlar per a ben escriure; és el mínimum i el màximum que, per ara, puc fer: perquè els qui foren —que encara són, i seran— vegin, quant al camí per ells assenyalat, que hi ha qui, modestament, però amb voluntat, pensa continuar-lo i fer minvar aquest menyspreu ofegós —per allò justament que tant haurien d'estimar— a tots aquells que ni foren, ni són, ni seran. Que no hi ha ni pot haver-hi res més noble que sentir-se patriota i estimar el que és nostre, que de tant que ho és, no hi ha qui pugui prendre'ns-ho, perquè les arrels són fondes, tant, que qui volgués arrencar-les s'hi perdria. (110-111)

2.4. El monument

El meu avi, que era l'amo de la torre on vivíem, havia estat molt amic de Mossèn Cinto Verdager. Va fer construir al jardí de casa, a la part del darrere, un monument a la seva memòria. Estava fet a base de pedres amb rams de farigola i d'espígol i era envoltat per un estany de nenúfars. Damunt aquell grapat de roques s'alçava el bust del poeta i d'allí sortien cap avall cintes de ciment de color de rosa. A les cintes, sobre el ciment, hi

havia, com escrit per un dit, en daurat, alguns títols del poeta. Ara recordo una fotografia que em van fer quan jo tenia tres anys: anava vestida de nimfa i estava al damunt d'un tamboret al costat del monument a Mossèn Cinto. Estava envoltat de flors per arreu. M'havien pelat al zero i em van posar una perruca amb tirabuixons.

A la torrassa de la casa, a la part més alta, esculpides en pedra, l'avi va fer gravar també dues estrofes de l'oda a *La Pàtria*, d'Aribau. Allí va ser on vaig aprendre a llegir en català. A casa meva es respirava un ambient catalanista (sí, era un xic federalista, l'avi), però abans era així quasi per tot Barcelona. No com ara, que és una ciutat híbrida, que va en camí de despersonalitzar-se per complet.

El meu avi era antiquari i tenia una botiga al carrer de la Palla. Quan es va retirar, va omplir la casa d'antiguitats. Hi havia tants plats antics que no va tenir més remei que col·locar-los al voltant de la casa, per la part de fora. Quan feia molt de vent, els plats es movien, i feien molt de soroll. Sempre se'n trencava algun. La façana donava al carrer de Manuel Angelon, paral·lela al torrent de Sant Gervasi; per allí no passava gairebé ningú, a tot estirar mitja dotzena de persones l'any. Però tothom es parava a mirar els plats. Llavors, el meu avi els feia entrar perquè veiessin el bust d'en Verdaguer. Una vegada fins i tot va fer entrar una parella de guàrdies civils! Eren altres temps. A l'estiu trèiem les cadires a fora, al carrer, i les hores passaven mentre parlàvem amb la gent del barri. (133-135)

2.5. Evocació de Barcelona

Recordo el passeig de Gràcia d'abans: sense cotxes. Quan, cansada de recórrer botigues, pujava a peu fins a Sant Gervasi mentre el dia declinava; quan el Tibidabo es veia daurat d'un costat i aombrat de l'altre. Recordo dos camps de clavells: un al carrer de Balmes, passada la plaça Núñez de Arce, i l'altre, en pendent, al passeig de la Bonanova, anant cap a Sarrià. Recordo els jardins de tantes i tantes torres, els parcs de la meva infantesa, el del Turó Park, tan a prop de casa meva, immens. S'hi arribava pel que és ara la Via Augusta, llavors partida per una rasa per on lliscava el tren de Sarrià.

Foren records, durant anys, els cinemes de Gràcia, on m'havien fascinat els primers cavalls dels films de vaquers i els innocents films d'aventures. Els cinemes Smart, Mundial, Viñas... Una vegada em van dur al teatre Bosque a veure òpera. Hi feien *Aïda*. Vaig sortir-ne horroritzada. Al cinema tot era veritat: els cavalls, els camps, les muntanyes... Al teatre tot era fals... amb les branques dels arbres enganxades a tuls, amb les flors de paper i les cases i les ones del mar de cartó.

Hi ha el record del camí estret pel qual s'arribava a l'estació del tren de Sarrià, que d'una banda tancava el parc del marquès de casa Brusi i de l'altra el jardí cuidat i aristocràtic dels senyors Rius, amb grans palmeres, amb grans parterres coberts de flors, amb la casa del jardiner i, al costat, la cotxera amb el cotxe negre i els cavalls marrons i, en un racó, una esplendor de camèlies protegides del fred a l'hivern. I després el record impressionant de la primera vegada que vaig veure el mar, la temença de tant de blau, de tanta aigua que se m'apropava murmurant coses.

Però més fort que tot hi ha el record de l'enigma del Parc Güell, on vaig perdre una cosa: em van renyar molt per haver-la perduda, i de tan astorada que estava no vaig saber mai que va ser el que havia perdut. Un mocador? Un guant? Un anell o un braçalet? Moltes vegades, quan de petita aquest record m'assaltava, em sobrevenia una gran pesantor. La meva mare m'havia renyat, el meu pare m'havia mirat molt seriós, el meu avi estava trist. No entenia res. Eren alts. Eren diferents. Moltes vegades vaig

somiar que estava al Parc Güell, a prop del drac, a prop de tantes rajoles i de tantes columnes, amb la ciutat de fons i plorant a llàgrima viva, sense poder arribar a recordar què era el que havia perdut i que, per culpa meva, no podria tornar a tenir mai més. (145-146)

2.6.L'altre enyor

Escapades a Catalunya? Poques. Vaig venir-hi set o vuit anys després de la nostra guerra per visitar la meva mare, i em féu un efecte terrible i depriment. Es respirava el mateix aire insà de quan vaig marxar. Feia pena perquè la sensació era la típica d'un país que ha perdut una guerra. Barcelona em va fer una gran llàstima, que em sembla que es reflecteix una mica a *La plaça del Diamant* quan explico allò que no hi havia res a les botigues, que als tramvies no hi havia vidres, hi havia una tela metàl·lica d'aquesta de *fresqueres...* en fi, una cosa que era realment molt depriment. Es veia misèria i es veia la gent trista. La gent. La gent que jo coneixia, la gent a les botigues, amb qui tractaves; els meus amics, ja no cal dir-ho: Riba, Manent, Pous i Pagès, tota aquesta gent, estaven tan deprimits i decaiguts que feia plorar.

Des d'aleshores, vaig continuar venint temporades més o menys curtes. Mai no vaig tenir dificultats amb el passaport. Tenia carta d'identitat francesa. Vaig tornar al 57, quan va morir la mare, i la situació econòmica, en heretar, se'm va resoldre un xic més. Després em vaig poder dedicar a escriure de veritat. (172)

2.7.Barcelona, una ciutat desconeguda

Què m'ha semblat Barcelona a la tornada? Una ciutat desconeguda. Tot ha canviat, fins i tot el meu barri sembla un altre. Els meus amics s'han exiliat o s'han mort. Ja no s'hi pot viure. El soroll dels cotxes, el neguit de la gent... Ara tothom va a la seva. I a més és una ciutat bilingüe. La gent parla castellà a tot arreu, als magatzems, als bars, als taxis. I moltes vegades la culpa és nostra, dels catalans, que ens acoquinem i no ens mantenim fermes en la nostra actitud. Però potser la que ha canviat he estat jo... En la pràctica Romanyà ha substituït Barcelona en el triangle de la meua vida. Al Baix Empordà hi ha una gran cordialitat, una cosa d'elegància que no es troba en altres llocs; això sí, no agafen confiança del tot de primer antuvi, però són molt cordials. Són més agradables de tractar que no pas els de Barcelona, perquè hi ha menys nerviositat. Estic més acompanyada aquí que no pas a Barcelona. (204-205)

2.8.Discurs d'agraïment pronunciat en l'acte d'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 12 de maig de 1980

Senyores, senyors,

Per començar he de donar les gràcies als membres del jurat que m'han concedit el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, a Òmnium Cultural i al seu president, senyor Vallvé. També vull donar les gràcies a tots els aquí presents, que demostren, pel fet d'haver vingut, la seva estima per la meua obra. He de donar les gràcies, i cap ocasió tan bona com aquesta, al públic català que m'ha acompanyat sempre fent-me adonar que el meu treball era eficaç, que no estava construït en el buit. He de donar les gràcies a la més popular de les figures dels meus llibres, a la Colometa de *La plaça del Diamant*, que tan lluny ha dut el nom de Catalunya, i que probablement des de darrere d'un massís de roses d'algun dels parcs de Barcelona passeja, sent el fervor d'aquest acte i n'està

contenta per la part de glòria que li correspon, com n'estan contents tots els personatges que he creat i que m'han ajudat a donar-los vida amb tots els seus defectes i amb totes les seves qualitats. He de donar les gràcies, i aquestes seran les últimes, a l'amic i editor Joan Sales, que, vencent dificultats i resolent problemes de tota mena, inherents a la tasca d'editor en català, ha fet possible que Colometes, Cecílies i Tereses Valldaures sortissin a la llum del carrer.

Voldria afegir, però, que aquí, i en aquest precís moment, estem celebrant alguna cosa més alta i més profunda que aquest acte literari, l'acte literari més important de Catalunya: estem celebrant la victòria d'una continuïtat que tants i tants desitjaven de veure trencada per sempre. Estem celebrant, enmig d'una evident comunicació, la naturalitat de ser catalans i de sentir-nos catalans en una Catalunya que estimem i que necessita que l'estimin. Gràcies. (269-270)

2.9. Pregó de les Festes de la Mercè de 1980

Barcelonines, barcelonins,

Si em trobo aquí, en aquest històric Saló de Cent, per pronunciar el pregó de les Festes de la Mercè, és perquè el senyor alcalde i tot el seu consistori m'ho van demanar. I van demanar-m'ho amb tanta elegància, que hauria estat una gran descortesia per part meua no acceptar. De moment, vaig creure que jo no era la persona més indicada, d'altres podrien sortir-se'n més aïrosament que jo, però, reflexionant, vaig pensar que potser sí, i per tres raons!: pel fet de ser barcelonina, per dir-me Mercè i per dur Catalunya dintre meu.

Us puc assegurar que, durant anys, l'allunyament del meu país va aprofundir el meu amor per Barcelona, per la Barcelona catalana de la meua joventut, amb els seus carrers, amb les seves places, amb la seva càrrega d'història, amb la seva bona gent. El meu barri de Sant Gervasi, tocant a la vila de Gràcia, amb el carrer d'Elisa, amb la plaça de la Bonanova, amb els Josepets i amb tants camps de flors. La Barcelona d'una determinada claror en una determinada tarda a la plaça de Catalunya amb el cel ratllat per tropes i tropes d'estornells cridaners; amb una determinada claror a la falda verda del Tibidabo, passeig de Gràcia amunt, en un acabament de dia; amb una determinada claror un matí de març, amb el sol entaforat a dintre d'una branca a dalt de tot d'una paret. Les petites torres del meu Sant Gervasi, polides i netes, amb els seus jardins assolellats, ventejats i florits.

Lluny del meu país no em feia mal l'enyorament. Em feia mal la tristesa pel destí tan dur dels catalans. Quan havíem aconseguit que la nostra identitat fos acceptada i reconeguda, ens ho van prendre tot. Vam haver d'enterrar la il·lusió de ser simplement un poble que treballa i viu en català i per Catalunya.

Ha estat llarg el temps de ser tinguts com a ciutadans d'ínfima categoria, amb la nostra llengua prohibida i escarnida. Humiliats. Però, enmig de l'enfonsament, no vam cedir. No podíem deixar-nos vèncer per l'adversitat. Ofegats, escampats, vam continuar pensant en el nostre país, treballant pel nostre país. Tant els de dintre com els de fora. Som catalans i jo diria que la tenacitat és la nostra divisa. I l'espera ens ha valgut un miracle. Jo crec en miracles, i el miracle ha començat: tenim un govern de patriotes, de gent profundament catalana i tenaç, amb unes arrels catalanes que ningú ni res no ha pogut arrencar. Tenim, tots, una tasca a emprendre, una tasca difícil i per això apassionant: ajudar. Tots hem desitjat en un moment o altre de la nostra vida de tenir una ciutat ideal, una pàtria ideal: la més alta i la més bella. Com diu patriòticament un

dels nostres poetes, «Salut a la Pàtria, en saba de segles crescuda; | Salut a la Pàtria, no encara nascuda | com l'hem somiada sos fills.» Aquesta pàtria ideal, nosaltres l'hem de fer: Tots els que vindran darrere de nosaltres, generació darrere generació, lligats tots pel mateix desig. De cara, avui, a una nova renaixença, de la Mare de Déu de la Mercè, daurada i reposada a dintre de la seva església, amb l'Infant Jesús a la falda, jo n'havia tingut la imatge, de petita i de jove, en el meu dormitori, a dintre d'una vitrina, tota vestida de setí brodat d'or i de perles, de pedres tallades lluent de color de gra de magrana, coronada d'argent. Als seus peus, agenollats un a cada banda, hi havia dos captius: l'un amb armilla morada i pantalons bombats verd fosc, l'altre amb pantalons bombats morats i armilla verd oliva. Tots dos amb camisa blanca, tots dos amb les mans juntes encadenades, i els ulls alçats cap a vós implorant la vostra protecció. Mare de Déu de la Mercè, feu que els catalans no hàgim de sentir-nos mai més captius. Que la nostra aspiració tan justa i tan humana de néixer i de morir catalans ens sigui reconeguda per sempre de sempre. Depèn de vós i depèn de nosaltres, sobretot d'aquesta joventut treballadora i estudiosa, d'aquestes dones catalanes, valentes i fortes, conscients que una de les coses més nobles del món és pujar una família, que han ensenyat i ensenyen als seus fills a estimar Catalunya, sense estridències, quietament, eficaçment. Catalunya, «terra dels pins iguals, de l'alzinar planyent, vessant amunt fins a carena viva», serà el que voldrem que sigui; la força de tantes voluntats pot abatre muralles. El temps no compta. Hem après a esperar. Hem de pensar que tots, cadascú en el seu lloc, som necessaris, som importants. Tan important és una pintura d'Antoni Tàpies o de Joan Miró, com una escultura de Subirachs; tan important és un poema com un llibre per a infants; tan important és un càntir de Breda ben fet, com un gerro de la Bisbal ben acabat; tan important és un artista com un treballador, un pescador com un pagès. Gent de tot arreu de Catalunya, unida per formar un sol poble. Catalunya ens necessita.

Voldria, en aquest dia tan assenyalat, comunicar la meua fe en la meua terra, en la força indestructible de la paciència dels catalans. En la Catalunya que «treballa, pensa, lluita; que creu, espera i ora». Tenim a la porta la Festa Major de la ciutat organitzada pel nostre alcalde i pel nostre Ajuntament. Tot nostre. Voldria demanar als barcelonins que celebrin la Festa Major d'aquest any, amb esperança, amb el cor content, amb alegria, amb banderes als balcons, amb cobles per places i carrers, amb tot l'esclat de les nostres flors a les Rambles, amb el mar ben blau en aquest mes de setembre dolç de raïms.

A totes les nostres autoritats, ara, per fi, ben legítimes, a totes les barcelonines i els barcelonins, a totes les catalanes i catalans, vagi la meua salutació més cordial; i a la Santíssima Verge, en la seva advocació de la Mercè, la meua pregària, per mi, per tots nosaltres, per la nostra ciutat i per la nostra pàtria.

Barcelonines, barcelonins, queden obertes les Festes de la Mercè. (270-271)

2.10. Una jove periodista

En voler decidir-me a escriure, em vaig trobar amb el problema que amb prou feines podia redactar una carta en català. Com tothom, tenia una educació en castellà, i em faltava, com és molt natural, l'eina de treball. Llavors vaig començar a estudiar català, vaig haver d'empassar-me tota la gramàtica d'en Fabra, però d'una manera apassionada, com si m'hagués de morir l'endemà. Durant la meua joventut un autor català escrivia per dos motius: perquè en tenia ganes i, bastant, per patriotisme. No escrivíem ni pels diners, ni per a la glòria, perquè ambdues coses no es podien aconseguir en aquells moments.

Se'm va ficar al cap que, per aprendre a escriure, havia de fer periodisme. I llavors em vaig llançar al periodisme. De dones periodistes, n'hi havia ben poques, en aquell temps. No dormia de nervis. Estava desesperada. Vaig fer reportatges. Vaig anar a buscar Macià. No vaig poder entrevistar-lo i vaig entrevistar la seva filla Maria. I va sortir l'entrevista en un setmanari que es deia... no me'n recordo... *La Rambla*.

I llavors, un dia, Massip, el director de *La Rambla*, em va preguntar: «I per què escriu vostè?». «Doncs perquè m'agrada molt escriure i vull ser escriptora». I em diu: «El que vostè ha de fer abans d'escriure és viure». Era un consell extraordinàriament bo. Aleshores no el vaig entendre; ara, sí. De mica en mica vaig deixar de fer col·laboracions i vaig començar a escriure les meves primeres novel·les, de les quals ara m'avergonyeixo. Amb la poesia no m'hi veia amb cor. Penso que la novel·la és una forma d'interessar-se pels altres, pel cor humà; la poesia és més personal, més íntima. Això sí, jo ambicionava ser un bon escriptor. (148-149)

2.11. Llenguatge i cultura

He viscut molts anys a França, país de gran cultura, on rarament es parla de cultura de tanta que n'hi ha. A Catalunya és diferent. La cultura potser hi és una mica feble, però hi ha persones indicadíssimes per protegir-la, salvar-la i activar-la. Per preocupar-se'n. Jo, excessivament individualista, em desentenc de la cultura en massa. Ara bé, a la nostra cultura hi apporto tant com puc: el meu gra de sorra. El que considero vital de la nostra cultura són els fonaments. I els fonaments són la llengua. Mai no em cansaré de repetir-ho. Em disminueix que a dintre del cap dels catalans hi hagi tanta peresa mental, tant parlar malament, tant deixar-se influir per una altra llengua, esplèndida, però forastera. Voldria que cada català tingués l'orgull de parlar i d'escriure bé el seu idioma. Que considerés una aristocràcia la naturalitat d'expressar-se al més purament possible. Escriure malament o parlar malament perquè no s'ha tingut escola és una excusa vàlida, però una excusa al capdavant. Quan vaig voler escriure em vaig trobar que no sabia redactar una carta en català i a la meua època tampoc no hi havia escola. I em vaig posar a estudiar-lo. Carregada de lògica no concebia que es pogués tirar endavant sense aquesta eina de treball importantíssima. Trobaríem absurd que un paleta volgués aixecar una paret sense ciment ni maons o que es volgués fer circular un tren d'una ciutat a una altra sense vies. La llengua és l'ànima d'un país i mereix moltes atencions. (254)

2.12. La meua llengua com jo la duc amb mi

La cosa més important de Catalunya és l'idioma. «Fer pàtria» és escriure en català. La llengua és capital. Sempre he escrit en català, no he produït mai en castellà. El gran problema per a l'escriptor català és poder dominar el seu propi idioma. Considero que no conec del tot ni tan sols la meua pròpia llengua, i que seria forçat escriure en un altre idioma. És molt difícil escriure en una llengua manllevada. No hi ha escriptors que sàpiguen fer-ho, i, si algun ho ha fet, se li nota sempre un llenguatge poc natural. Jo, sense lectors, sense haver pogut editar llibres, sempre hauria escrit en català, i tot escriptor de casa nostra que no pensi així no és català. No tindrà mai el mitjà d'expressió, que és el seu idioma. Aleshores ho hauria fet com en un conte de Julio Cortázar en què hi ha una senyora vella que es lloga a les nits a persones que van al cinema o van al teatre. Tenen gossos i ella es lloga per cuidar els gossos o per vigilar els gossos. Jo hauria fet igual: en comptes d'escriure en un idioma que no és el meu, m'hauria llogat per cuidar gossos. M'hauria agradat que la meua obra fos important,

importantíssima al nivell dels més grans escriptors del món, i no per mi, que en aquest sentit no tinc la menor vanitat personal, sinó perquè la seva importància hauria revertit sobre el país. M'interessa tant donar a conèixer el meu país, presentar-lo davant el món en el que té de virtuts i defectes, en la seva problemàtica i els seus petits assoliments, que només per això m'exigiria que l'obra que faig fos una mica genial. Mireu, tinc la sensació, com tot català, que per les causes o les raons que siguin visc frustrada, com mutilada, compreneu?, i d'aquí arrenca aquest sentiment de no haver arribat on hauria volgut arribar, la consciència d'haver-me quedat a mig camí. (255-256)

3. Mercè Rodoreda y el exilio: declaraciones de la autora sobre la doctrina ideológica

3.1. Lleugerament republicana

Durant la guerra jo era de tendència republicana, sense saber ben bé per què. El meu republicanisme provenia d'allò que és més inherent als catalans: el nacionalisme. Sí, vaig comprendre Macià i vaig assimilar-lo. Formava part del grup de l'Associació d'Escriptors Catalans. Durant la guerra, als matins, treballava al Comissionat de Propaganda com a correctora de proves, junt amb en Miravittles. Es feien fulletons de propaganda per al front. Teníem un bibliobús, però mai no vaig anar-hi, jo. Records? En Carles Pi i Sunyer... Les tardes? Feia de mala secretària d'en Joan Oliver, a la Institució de les Lletres Catalanes, l'ajudava a ordenar els papers de quatre carpetes. Un desastre! Quan em demanava algun paper en concret mai no el trobava. Érem al Palau Robert i de fet es treballava molt poc, perquè s'estava pendent de la guerra. El que sí que es feia era la *Revista de Catalunya*.

En els terribles anys de la Guerra Civil es vivia pèssimament a tot Espanya. Sempre hi havia l'esperança que les potències estrangeres arribessin a un acord per imposar la pau, moment que no va arribar mai. I la cosa es va anar intensificant a poc a poc. Cada vegada més horrible. La guerra va suposar el desastre total. No m'agrada recordar aquell temps perquè encara em fa mal. (154-155)

3.2. Fugida i èxode

Vaig sortir de Barcelona en el bibliobús de la Institució de les Lletres Catalanes que portava novel·les per als soldats del front. El pare va morir abans de marxar jo; el meu fill es va quedar aquí, amb la meva mare. De drames tants com vulgueu... Amb mi hi anaven altres novel·listes. Era el 23 de gener de 1939. Vam anar amb la gran massa, perquè sortírem al darrer moment. Per què vaig deixar Catalunya? Per fidelitat a una actitud ètica que m'obligava a ser conseqüent amb el destí del meu país, no per altra causa, ja que mai vaig tenir activitat militant política. Amb tot, encara que jo no fes política, que no hagués militat a cap partit, el sol fet de col·laborar a revistes, diguem-ne, comunistes i socialistes, i no oblidem el fet importantíssim d'escriure en català, em marcava de seguida —ser nacionalista catalana era aleshores més perillós que ser comunista. Era fatal per a qui s'hagués compromès una mica, de manera que, aconsellada per la meva mare, me'n vaig anar. La Guerra Civil em va catapultar a l'estranger. En principi jo creia, com uns quants amics meus, que seria una qüestió d'un parell o tres de mesos, els suficients perquè les aigües tornessin a la calma, i que es podria tornar molt aviat. Després vam allargar-ho a dos anys; vam dir, bé, d'aquí a dos anys podrem tornar. I després, de mica en mica, van anar passant els anys, al situació a Espanya es va fer cada vegada més difícil, i una ja estava llançada a l'exili i mireu... això es va anar eternitzant. És clar que al cap d'un temps era un exili voluntari per raons extraoficials...

L'espectacle de les carreteres era al·lucinant. No m'hi feu pensar. Encara veig gent amb els matalassos carregats al coll. Vam anar a espetegar a l'Agullana, amb en Fabra i la seva família. En tinc un record extraordinari, perquè era un home senzill, cordial i simpatiquíssim. En passar la frontera, en Fabra em va donar tres o quatre francs francesos. Hi coneixia més gent: en Ventura Gassol, en Tarradellas, en Rovira i Virgili,

i una llarga llista més. Vam anar a una mena de bar, del qual ja havien desaparegut el pa, l'oli i la sal. A Perpinyà, un comitè de la Generalitat donava petits subsidis als refugiats: hi vaig arribar acompanyada per Fabra, Trabal, Montanyà i Oliver... A veure, deixeu-me recordar, vaig anar a Tolosa, vaig aconseguir el paper de refugiada i, algunes setmanes després, vaig seguir cap a París, on, en unes oficines, vaig veure en Pi i Sunyer i en Companys. Em van posar en contacte amb un comitè de *France-Soir* que ajudava els refugiats... A seixanta quilòmetres de la capital francesa van habilitar un refugi d'escriptors. Recordo que el poble es deia Roissy-en-Brie. Hi vam estar fins al principi de la guerra europea. D'aquest refugi, on hi havia uns quants escriptors espanyols i uns quants de catalans, van anar marxant la majoria a Sud-amèrica, Xile i Mèxic, principalment. D'altres ens hi vam quedar pensant que no passaria res a França, i llavors es va iniciar la reaparició de la *Revista de Catalunya*, que feia la Institució de les Lletres Catalanes a París, on anava a reunir-se de tant en tant el govern amb Carner, però, pocs mesos després, es declarava la guerra. Passar d'una guerra a una altra, de la guerra d'Espanya i al cap d'un temps a la guerra europea, és una cosa terrible. (155-158)

3.3. L'exili

No hi penso mai ni en parlo mai. S'ha anat aprimant i ha agafat qualitat d'espectacle. Però si alguna vegada m'hi fan pensar el veig com una gran lliçó de vida. És sabut que els viatges formen la joventut: li són un estímul, una força. Jo diria que l'exili, viatge obligat, desfà l'ànima, li pren el to d'orgull. T'adones que no ets absolutament res. Vaig fer la retirada a França, de París a Châteauroux, a peu i carretera enllà, entre l'exèrcit alemany que avançava i l'exèrcit francès que reculava. Aquesta va ser la part, diguem-ne, de guerra. L'altra, la tranquil·la i miserable, va ser pitjor.

L'exili és com sentir-te sense país, perquè en realitat és com si estiguessis sense país. Però, d'altra banda, jo crec que, per a un escriptor o per a un artista, una vida difícil i èpoques dolentes són importants com a formació, et fan més humà; viure malament t'humanitza. L'exili canvia una persona. Has d'adaptar-te a una altra forma de vida, a d'altres costums. I allò que en un principi és tan sols accessori acaba convertint-se en essencial. El que més agraeixo a l'exili i no a la guerra sinó a les guerres és haver format el meu caràcter enriquint-lo espiritualment i ensenyant-me verament a viure. Mireu, jo he anat molt poc a escola, però he anat a una escola molt bona, que és l'escola de la vida. I m'ha pegat dur. I això crec que és molt important. I s'aprèn molt. Com el Buscón, com el Lazarillo de Tormes, jo dic: «Senyor, jo sóc de Sant Gervasi i he recorregut mig món...». L'exili m'ha format també com a escriptora, l'exili i la convivència amb una persona intel·lectual, un crític literari, que va ordenar una mica les meves lectures, i que va ser una cosa important en la meua vida. (199-200)

3.4. Sóc apolítica

Sóc apolítica. Després d'haver viscut la Guerra Civil, com més lluny n'ets, de la política, més tranquil·la. A causa d'ella me'n vaig anar. La política, l'han de fer els polítics. No m'atrau ser-ne: hauria de jurar massa coses i de petita em van ensenyar que jurar en fals és pecat. Com a escriptora no m'interessa perquè apassiona i distreu i no et pots engrescar fins a perdre el món de vista. Un polític ha de ser un gran maquiavèl·lic... Ara bé, encara que em digui apolítica, tots som polítics. Però m'esvera, ja que porta conseqüències. Si no, mireu el trauma d'aquí, el pànic de llavors, l'exacerbament de les masses. La política és l'art de posar un anell al nas de les masses. Tinc poques idees,

afortunadament, i molt confuses. Com gairebé tothom. Voleu dir que, a aquestes altures, és necessari que us les especifiqui? Jo també vaig passar un cert romanticisme comunista. Allò dels soviets, el Potemkin i l'exèrcit roig. Hi havia molta fantasia. A Rússia hi deu haver menys llibertat que aquí. Ja ho sé que a certa gent li cau la bava, però el 15 de juny barceloní és producte d'una ciutat que no és de catalans. Ho ha dit molta gent. Jo veig Catalunya demòcrata i liberal, amb un liberalisme un xic d'esquerres, i prou. Companys, Tarradellas, Pujol? M'estimaria més no parlar-ne. No sé per què no perdonen a en Pujol que sigui banquer. Si tinguéssim millors polítics aniríem més bé. En Companys fou un gran patriota i un home de molta bona fe. En Tarradellas ha tornat de l'exili amb molt seny, més que no pas en tenia quan va marxar. Fa anys que ens coneixíem i, a ell, tot el que està passant el rejuveneix; sense ell, no sé pas com aniríem amb tots els partits barallant-se! (218-219)

3.5. La memòria involuntària

En la novel·la hi és molt important la memòria involuntària. És allò que fa que un capítol et surti sense ni adonar-te que l'has escrit, de tan fàcil que t'ha estat. Perquè són coses que portes molt arrelades a dintre, molt vives en tu. Una novel·la surt de coses que un ha viscut. De situacions, d'ambients, sobretot de situacions. De problemes que un ha tingut. Tota una alquímia! És la catarsi per la qual surt a flotació tot allò que duus dintre. Les coses que em sorprenen i m'emocionen apareixen després en les meves novel·les, i les que em surten millor són les de la meva joventut, les de la nostàlgia. A mi m'emociona un carrer de Sant Gervasi; un carrer de Sant Gervasi sóc jo. Considero que el record és més important que la realitat diària perquè té categoria de somni, i cada vegada dono més importància als somnis perquè crec que constitueixen la vida veritable de l'home. (238-239)

3.6. L'experiència de vida

Una persona feliç no té història. Sempre és millor haver sofert per a poder escriure. I, encara que això de sofrir és molt relatiu, penso que no es pot ser novel·lista sense haver-ho passat malament a la vida. Una persona que dugui una vida burgesa difícilment pot ser escriptor. Hi ha hagut escriptors que, als setze anys, se'ls ha considerat com a genis. Rimbaud, per exemple, que als disset anys va començar a escriure uns versos que sorprenien tothom; però als vint-i-cinc es va acabar la cosa. Potser als poetes no els fa tanta falta. Però el novel·lista ha d'haver viscut molt, necessita l'experiència de la vida, perquè si no ha sofert tindrà una impressió banal de la vida; en canvi, si ha passat moltes dificultats i ha rebut molts cops, aquesta experiència li donarà un fons d'humanitat que l'ajudarà a saber explicar caràcters i a narrar el que li passa a la gent. Un novel·lista, per poder escriure una novel·la important, ha de tenir de quaranta a cinquanta anys: l'experiència és vital. La vida m'ha donat moltes pallisses i no me'n peneixo de cap: m'han estat enormement útils. La Guerra Civil i l'exili han estat les experiències que més m'han marcat. Qui ha viscut una guerra, i això val encara més per a un escriptor, posseeix un sentit de les coses més profund. Admiro tots els joves que escriu en català no només pel valor que comporta la vostra actitud, sinó perquè sé també els esforços que us està costant, però, en termes generals, trobo a faltar, en la majoria de les obres que ara es publiquen, com una dimensió d'humanitat que només s'adquireix passant-les negres fora de casa, a l'estranger. No és el mateix sortir fora per gust, encara que sigui fent autoestop i amb molt pocs diners a la butxaca, però que es fa perquè un així ho vol i sempre queda el recurs de tornar, que passar-les negres perquè

no existeix altra alternativa i et veus obligat a lluitar per sobreviure. Però aquest tipus d'experiència, que considero que a la llarga resulta enriquidora per a l'escriptor que ha aconseguit salvar els ànims i la pell, és clar, en el meu cas, i per molt que us sorprengui, no ha estat tot el positiva que es podia esperar, no he sabut aprofitar totes les seves possibilitats per una espècie de por cervical que s'ha ensenyorit de mi amb els anys; por de llançar-me a l'aigua de cap sense haver après a nedar, o nedant amb molt escassa destresa. (241-242)

SEGUNDA PARTE

La plaça del Diamant

4. Mercè Rodoreda sobre *La plaça del Diamant*

4.1. *La plaça del Diamant*, 1962: la nostàlgia i l'humor

Si hagués viscut constantment a Barcelona no hauria escrit mai *La plaça del Diamant*: és producte d'una nostàlgia, és un reflex de tot l'enyorament del meu país. La meva experiència anterior a la Guerra Civil em semblava un somni irreal, impossible d'haver-lo viscut; i el fet d'haver viscut fora m'ha fet idealitzar més el país. Vaig escriure *La plaça del Diamant* sense recordar com era la plaça: no sabia on es trobava ni per quins carrers s'hi anava. Segurament si l'hagués vista abans no hauria escrit la novel·la. És una plaça simple, trista, no té cap interès. És una cosa vella, sense caràcter. Em va decebre molt quan la vaig veure després, un cop publicada la novel·la.

Jo volia escriure *Mirall trencat*, i n'havia redactat diversos capítols fins i tot. I llavors, de sobte, no sé per quin atzar, se'm va imposar *La plaça del Diamant* i vaig començar a escriure-la sense parar fins que la vaig acabar. L'havia covat durant molt de temps i hi vaig treballar més de mig any. El primer capítol el vaig escriure set o vuit vegades, i molts d'altres els vaig reelaborar diverses vegades també; perquè, com que els havia fet amb molt entusiasme, havia de controlar-me, asserenar-me, per poder destriar, parlant vulgarment, el blat de la palla. Una novel·la no es pot escriure en una tarda. És un procés llarg, no es pot perdre el fil. Quan vaig escriure tota la primera part de *La plaça*, de vegades m'havia d'aixecar de la màquina i em posava a riure per l'habitació. Si sabéssiu el que jo em vaig divertir escrivint-la. L'humor de *La plaça*, que n'hi ha molt, és el meu humor. El tinc mesell, tinc moltes ganes de riure. A *La plaça* es comença rient i s'acaba plorant. Hi ha un canvi de to involuntari. Vaig passar del còmic al greu. Quan me'n vaig adonar, em va fer una por terrible. Pensava; «A veure si no encaixarà... Un personatge que primer fa tanta gràcia no saps si després podrà emocionar; jo no sé si hauria d'haver començat per un to més greu i continuar igual tota la novel·la...». Ja tenia la sensació que havia escrit una novel·la que estava molt bé, però no sabia què passaria, quina reacció tindria el públic. Crec que la vaig encertar, perquè ara l'emoció va augmentant amb el pas dels anys, amb el pas de la novel·la. El Club dels Novel·listes va publicar la primera edició del llibre, d'uns dos mil exemplars, que no es van exhaurir fins passats dos anys. Ningú no en va parlar, és dar. Però llavors els escriptors catalans no esperàvem res diferent; sabíem que no podíem aspirar a la glòria, als diners, a res. Tanmateix, poc temps després, els crítics van fixar-s'hi, després va venir la traducció al castellà —una bona versió, innegablement. És possible que, per al meu gust, hi fes alguna esmena, però en conjunt, globalment, té un to i una dignitat notabilíssims. Cap sorpresa, és clar, havent-se'n encarregat un escriptor com Enrique Sordo, que escriu un castellà d'una precisió i elegància impecables. Al final, *La plaça del Diamant* va arribar a ser això que es diu un *best-seller*. L'obra va connectar amb la sensibilitat popular, perquè en la història de la Colometa es reflecteix una part de la història de Catalunya, uns moments especialment difícils. Tot i l'èxit de la novel·la, jo no sóc res. Voldria ser Shakespeare, però el que faig no val la pena... (189-191)

4.2. L'estil transparent

La *plaça del Diamant* és la cosa més allunyada de mi i és on sóc més present. És el que se'n diu *l'esprit de la lettre*. Com vaig arribar a confegir aquest estil? A base de treballar-hi molt. Als *Vint-i-dos contes* n'hi ha un, «Tarda de diumenge», que és el que em va inspirar *La plaça del Diamant*. És d'una noia ximple que explica que va amb el seu xicot al cinema. Són un parell de pàgines. També havia llegit el *Viaje a la Alcarria* de Cela i, especialment, *Diario de un cazador* de Delibes. I això em va llançar a escriure *La plaça del Diamant*, amb l'estil del meu conte i influïda per aquests dos grans escriptors espanyols que són Cela i Delibes. No és una novel·la de tipus realista. Si hagués estat escrita d'aquella manera que purament i estrictament en diuen realista, no valdria ni cinc cèntims, seria una cosa de tipus local, no tindria cap gràcia, no tindria res. No hi crec gaire, en el realisme. L'estil, encara que sembli tan planer, és molt treballat. Considero que és el més important. No hi ha cap frase fora de lloc, no hi ha «literatura», per a mi l'estil es confon amb veritat. Quan la frase és neta, quan no hi ha retòrica, hi ha estil. L'estil és important quan és pur. El meu va millorar enormement a *La plaça del Diamant* comparant-ho amb contes anteriors o amb novel·les anteriors, per exemple amb *Aloma*: entre l'una i l'altra hi ha tota una vida, uns vint-i-set anys... D'això, també se n'adona el lector. Jo he trobat lectors a qui resultava molt difícil llegir en català i, en canvi, *La plaça* els ha estat fàcil, i això és gràcies a l'estil, que és molt clar, molt transparent. El que vaig pretendre fer és una novel·la antiliteratura, és a dir, sense literatura, el menys literària possible, amb la llengua parlada d'uns personatges senzills. (191-192)

4.3. Em vaig enamorar d'un personatge

Atribueixo l'èxit de *La plaça del Diamant* a l'estil i, sobretot, a la simpatia que desvetlla la Colometa, meravellada davant de la vida, davant del món i davant de tot. Me'n vaig enamorar. Quan vaig acabar *La plaça del Diamant*, estava tan plena de Colometa que durant un temps m'era impossible treballar en un altre personatge; sempre acabava sortint ella, sempre estava sotjant darrere.

Colometa afronta la vida sense sentimentalisme. Jo sempre he dit que tots els personatges de les meves novel·les sóc jo, que a tots hi ha coses meves. Ara, l'únic que té Colometa que s'assembla a mi és precisament la por de sentir-se perduda en el món; la por tremenda que les dues tenim a pensar què fem, de què serveix que siguem al món. També la innocència de Colometa és meva; m'agraden molt aquest tipus d'éssers. Aquesta cosa innocent em produeix molta tendresa. Jo, en certa manera, també en sóc, d'innocent. Crec que, des que vaig néixer, sóc ingènua, crèdula. Hi ha qui neix innocent i qui neix maliciós, i ja es roman així tota la vida. La Colometa no és una infeliç; és ingènua i innocent. Mentre escrivia *La plaça del Diamant* estava llegint sant Agustí. Colometa podria trobar-se en qualsevol lloc del món. Sempre hi haurà Quimets, i sempre hi haurà Colometes. Sempre. Però a mi em sembla que la Colometa no pateix amb el seu home, el Quimet. Qui només vegi en la Colometa la víctima d'un conjunt de problemes, diguem, casolans és que, amb tots els respectes, no veu més enllà dels seus nassos. És el joc d'una parella; no hi ha drames. Colometa sembla molt senzilla, però no ho és. És complexa, també té les seves rebel·lions quan acaba amb els coloms. Té una altra cosa meva. Quan devia tenir tretze o catorze anys, vam anar a la Festa Major de Gràcia a seguir carrers amb els meus pares. Em van prohibir ballar, perquè consideraven que una noia no havia de ballar, que havia d'estar quieta a casa. Jo em fonia de ganes de ballar amb la música. Quan vam arribar a la plaça del Diamant, hi havia un envelat que era una meravella. Allò era el somni de la meua vida, veure un

envelat, com una caixa de música! I vaig acabar el corre-carrers (*sic*) amb unes ganes de ballar que em mataben. I així com el crisantem em va portar al meu amor per les flors, aquest ball que no va existir és el que em va fer començar la novel·la amb un ball. I res més. No hi ha res més meu a *La plaça del Diamant*. Tenim els punts en comú propis de la nostra condició de dona, del fet d'haver nascut en el mateix barri i en la mateixa època. Però penseu que jo vaig marxar del meu país després de la Guerra Civil. Que des d'aleshores he viscut a París i a Suïssa i que, naturalment, l'exili canvia una persona. (192-194)

4.4. Una bogeria de coloms

Quan ja tens acabada una novel·la, sempre et sembla que, si la retoquessis, que si l'enriquissis, la milloraries. Això és el que faig jo, que quan acabo és quan comença la feina de veritat, el més dur. Jo sóc una escriptora que no pren notes, mai no n'he pres, perquè quan ho he fet no m'han servit de res; en general, te'n vas per un altre camí. A *La plaça del Diamant* jo volia una novel·la estil Kafka, en la qual hi hauria la bogeria dels coloms, només la protagonista amb els coloms al terrat, els coloms al pis, obsessionada per ells. No res més que això. I després em vaig anar embolicant amb el fons de guerra que hi ha a la novel·la, amb totes les altres coses. Crec que el fet que hi aparegui la guerra, el drama de Catalunya, el desastre, d'aquesta manera tan... gairebé sense tocar-lo, sense dramatitzar-lo, és el que emociona precisament de la novel·la.

És una obra amb molts símbols, però no tants com la gent s'imagina. Per exemple, quan la nena mata coloms no mata la llibertat, com s'ha volgut veure. És un fet més simple: a casa meva van comprar unes colomes i tots a casa parlaven de les colomes. Jo vaig sentir-ne gelosia i, amb els meus vuit anys, vaig dedicar-me a destruir els nius, destrossava les cries. Era gelosia pel fet que els meus pares no estaven per mi del tot. Colometa ho fa per altres motius... Però no hi ha, aquí, símbols, i sí en canvi en altres llocs on no s'han sabut trobar.

El final és molt bo, boníssim. Jo ara veig la novel·la amb tanta distància que és com si jo no l'hagués escrita, com si fos d'un autor anònim. Aquesta obra ja ha deixat de semblar-me meva, ha deixat de pertànyer-me; i la puc jutjar millor. De vegades també em cansa perquè és una novel·la que em persegueix. Tot el món em parla de *La plaça del Diamant*, a tot arreu, tan bon punt em coneixen. I, clar, de vegades estic de *La plaça* fins al capdamunt. Però després, quan això es calma una mica i rellegeixo algun paràgraf, trobo que està bé, i, creieu-me, alguna vegada m'han saltat llàgrimes i tot. Una novel·la és sempre una mica convencional, però aconseguir que tingui aquesta sensació de veritat, d'un humanisme profund, això és el que la fa important. Si *La plaça del Diamant* acaba amb la paraula *contents* no és pas per pura casualitat. (194-195)

4.5. Sort crítica d'una obra mestra

La plaça del Diamant no solament no va ser finalista del Sant Jordi, sinó que no va tenir un sol vot dels membres del jurat. Jo crec que hi havia aquell any gent absolutament capacitada, d'una intel·ligència i d'un gust que no es poden discutir, però com volíeu que un jurat en el qual hi havia en Pla, que estava cansat de dir que les novel·les no li interessaven en absolut, i en Rubió, que és un home entès en literatura medieval, premiés *La plaça del Diamant*? No era un jurat per a una novel·la de tipus modern que jo presentava. El mal és que, en general, la gent consultada per *Serra d'Or* que va elegir *La plaça* com la millor novel·la de 1939 a 1962 també era de primera. Són misteris i no ens

hi hem d'encaparrar. Perquè tot és una mica relatiu. Sabeu qui va recomanar la meua novel·la a Joan Sales perquè la publicués? Un dels membres del jurat del Premi Sant Jordi: el més brillant, és clar. Per altra banda, alguns dels crítics consultats per *Serra d'Or* no solament no van dir que la meua novel·la fos la millor publicada des de l'any 1939 —ben mirat, no ho va dir ningú—, sinó que ni la van posar entre les tres millors. Direm que eren els menys entesos. Jo, parlant seriosament, més aviat m'inclino a creure que es va equivocar tothom: el jurat del Premi Sant Jordi i els de l'enquesta de *Serra d'Or*. És molt possible, al capdavant, que *La plaça del Diamant* no sigui la millor novel·la d'aquest quart de segle, però també és possible que fos la millor novel·la presentada aquell any al Premi Sant Jordi. En principi, els crítics no m'importen absolutament gens. És com si no existissin. Jo faig el que puc, no faig més perquè no puc més, i ja està. (196-197)

5. Joan Prat a Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la revisión de *La plaça del Diamant*

5.1. Viena, diumenge 11 de setembre de 1960 (nit)

Ninons:

Envia'm de seguida l'acabament de *Colometa*. Tinc els trenta-tres primers capítols. Els he llegit dues vegades. Del XXVII al XXXIII són literalment sensacionals. Deixant a part una supressió en el XXVIII, que ja t'indicaré, no es pot tocar ni una coma. Totes aquestes pàgines, poètiques i patètiques, sense un gra de sentimentalisme, m'han emocionat profundament, i les últimes m'han deixat sense alè. Sembla mentida que amb elements tan simples es pugui arribar a una tensió tan extraordinària, a estones inaguantable. Se m'ha nuat el coll tres o quatre vegades, hi ha pàgines d'una veritat que esborrona. Aquest equilibri perfecte entre el dramatisme, la poesia i la banalitat, molt poca gent el deu haver aconseguit: a Catalunya, evidentment, ningú —ni de lluny. I t'ho dic, no després de llegir una novel·la policíaca, sinó després d'acabar —immediatament després d'acabar— *Els posseïts*. El tros de la colònia, el de l'església, el del salfumant, no es poden llegir seguits; almenys jo; he tingut de parar dues o tres vegades; perquè no podia més. Si tota la novel·la quedés així, o per l'estil, ja podries plegar. A cap de les novel·les castellanques que he llegit hi ha trossos que es puguin comparar amb aquests. Tot i que no t'hi assembles gens, fas pensar, per la força terrible d'aquestes pàgines, en Faulkner, en els millors moments: començament de *Llum d'agost*, etc. Et felicito.

(La supressió en el capítol XXVIII: és al començament de la pàgina 98, des de «I la nit abans...» fins al final del paràgraf. No cal insistir en la història del canó, que, a més, tal com l'expliques, queda falsa, tot i que és veritat. Quan et parli del capítol corresponent, ja t'ho explicaré.)

Els altres capítols són una mica desiguals. N'hi ha alguns que són perfectes, com els darrers. S'ha de modificar, sobretot, el primer: treure la part més superficial o corregir-la: diàlegs amb Quimet, etc. A més, tinc la impressió que hi ha un desequilibri estructural en la novel·la (no ho puc dir perquè no he vist l'acabament). Però jo trauria algunes coses dels primers capítols, que em semblen inútils. A partir de demà, t'enviaré notes sobre cada un d'ells.

Escriu-me!! Envia'm l'acabament.

Felicítacions.

Una bona abraçada.

Joan

Avui he tingut una indigestió forta. El menjar de la casa. La sopa era com una flamarada. Ja estic millor.

² Transcripció de Jordi Puig Panella [JPP] y notas de Anna Maria Saludes [AMS] en *Cartes a Mercè Rodoreda* (2010).

5.2. Viena, dimecres 14 de setembre de 1960

Ninons:

L'inconvenient que trobo a la primera part de la novel·la és un petit excés de cosetes anecdòtiques, que no tenen cap utilitat o desequilibren l'estructura de la novel·la i n'atenuen el to. Gairebé totes es poden suprimir fàcilment. N'hi ha d'altres que s'haurien d'explotar una mica més. Els darrers capítols que tinc són tan summament bons, que has de fer tot el que puguis per suprimir els defectes. Estàs a punt d'aconseguir una veritable obra mestra.

El capítol VIII³, per exemple. És molt bo, tan bo, en un altre pla, com els últims. Inconvenients: 1) la història de la clau perduda està molt bé, però tal com està, és massa prima perquè una dona que explica la seva vida, la recordi. Jo no la suprimiria; hi afegiria alguna cosa que tingués alguna relació profunda amb la vida de Colometa. La clau, per exemple, pot estar penjada darrera de la porta, i això pot donar lloc a una disputa entre Colometa i el seu marit, per exemple. A continuació ve el tros del dia de la festa major (restauració mobles, visita a la sogra); separa'l amb doble espai del tros anterior, ja que no tenen res a veure (aquest segon tros està, també, molt bé). Separa, també, amb doble espai, el tros següent (dolor a la cama); aquest tros és fluix: fins a les ventoses va bé, però jo suprimiria tota la història de les ventoses, absolutament inútil, a partir de «I va començar a voler que li posés», i ampliaria una mica la història de la cama (una mica!); procura que el marit no et quedi massa taril·lo, en els diàlegs; separa, també, amb doble espai el tros final (Rambla de les Flors, Pere); aquest tros és perfecte i no has de tocar res.

El capítol IX⁴, és també molt bo. Inconvenients: Primer paràgraf: «a l'hora de fer la quarantena...»; Quimet té prop de 40 anys? Molt més endavant, quan comença la guerra civil, sembla que en tingui 25 (pàg. 88: «si en comptes de tenir 53 anys, en tingués 25 com vostè»). Concreta bé les edats i pensa en els anys que passen. Si Quimet té 25 anys al començament de la guerra (1936) s'hauria casat abans dels 20 (república! 1931) i no hauria pogut tenir un taller. «El meu pare, que no venia mai, ho va saber i em va venir a veure.» (sembla que el que va saber és que Quimet es queixava més que mai de la cama; precisa més). A la pàg. 42 treu, després de «m'agafava pel braç», «i em sacsejava»; posa qualsevol altra cosa. Treu tota la història dels queixals, absolutament inútil, a partir de «va començar amb els queixals en el moment...» fins a «perquè els cascalls serveixen per adormir el mal». Conserva el final, a partir d'aquestes paraules.

Amb aquestes supressions i els lleugeríssims retocs necessaris per ajustar els trossos tallats, aquests dos capítols estaran de primera. Fes un esquema del temps: 1931, república; 1936, guerra civil; 1939, acabament guerra; i calcula els anys de Quimet, Colometa i els nens d'acord amb aquest esquema.

T'aniré parlant de tots els capítols; n'hi ha cinc o sis més que no cal tocar gens. Ja te'ls indicaré. Quan rellegeixis, vigila bé les faltes de màquina: n'hi ha bastantes. I envia'm ben aviat l'acabament! I no dormis! El llibre pot ésser sensacional. I et pot quedar rodó com una poma. El pobre Delibes quedarà molt petit. Però, no dormis.

Una bona abraçada.

Joan

Avui he rebut una postal de París datada el 6! Escriu-me!

³ Capítol IX de l'edició definitiva. [JPP]

⁴ Capítol X de l'edició definitiva. [JPP]

5.3. Viena, divendres 16 de setembre de 1960 (nit)

Ninons:

Tornem a Colometa:

Capítol XIV.⁻⁵ Tot bo. Treu, a la ratlla quatre, la paraula «coqueteria», poc adequada en boca de Colometa, i posa-n'hi una altra. A la ratlla 10 treu, pel mateix motiu, «l'època de construccions» i posa, p. ex. «de quan fèiem el colomar». Posa en català el rètol de la porta del jardí. A la segona pàgina, després de les descripcions minucioses «malura dels arbres, nius de formigues» hauries de posar alguna cosa com «De tot això, és clar, me'n vaig adonar després». Com que la descripció de les galeries i de les finestres és una mica complicada, jo posaria, després de «per un s'entrava a la cuina, per l'altre al...», «No sé si m'explico», per exemple. Amb aquests retocs insignificants, tot és de primera.

Capítol XV.⁻⁶ Molt bo. Després de «Es veu que la filla» jo afegiria, «que era un cap de trons, volia tocar la bombeta», si no, queda estrany que la filla, mare de família, tiri amb revòlver. Tenint en compte que Colometa només treballava al matí, al parlar de l'armari dels corcs hauria de dir: no «Un dia els vaig sentir...» sinó «De vegades es sentien de dia i tot, i ho vaig dir a la senyora, que em va contestar.» Potser afegiria quatre ratlles al final del capítol, en paràgraf a part. Podria dir, per exemple: «No sé per què explico tot això amb tants detalls. Deu ser perquè la casa m'agradava molt» o una cosa per l'estil. Es tracta de justificar la minuciositat d'aquests dos capítols, excel·lentíssims. No toquis res més.

Capítol XVI.⁻⁷ Molt bo. Treu, a la segona ratlla, el verb «incrementar», poc adequat. Ratlla 4, diu «i també plovia». Per què «i també»? «Que me'n diu dels reis...?» Vol dir això, que el dia que Colometa comença a treballar fa poc que es va proclamar la república? En aquest cas, és l'any 1931. El nen, que diu que es vol cuidar de la nena, deu tenir, posem 6 anys. Quan l'alçament (1936) en tindrà, posem, 11; l'any 39, 14 (època en que els vol enverinar). Va bé. Potser és una mica massa gran. En aquest cas, més val que supprimeixis aquesta al·lusió a la fugida dels reis. Hauries de precisar, en un o dos indrets, l'edat dels nens. Suprimeix el final: «I en havent dinat va venir en Mateu, etc.» Perquè, què vol dir «que tindriem exèrcit molt aviat»? No tinc la més petita idea de què vol dir. Si és perquè s'ha proclamat la república, no vol dir res. Si és perquè preveuen l'alçament, és absurd.

Capítol XVII.⁻⁸ Està bé. Treu les dues primeres ratlles i posa'n dues altres sense fer cap al·lusió a la història del reixat. El senyor del guardapols és el gendre de la vella? Si ho és, fes-ho constar en el cap. XIV (pàg. 3, ratlla 3). «El senyor del guardapols, que era el seu gendre, es va quedar dret...». En aquest cas, la vella és vídua? Si ho és, fes-ho constar, en algun lloc. Però en el cap. XV (pag. 3, ratlla 3) dius «però que hi dormien ella i el seu marit, o sigui, els vells». Sigui com sigui, precisa, al començament, els parentius. Jo m'hi he perdut.

Totes aquestes petites correccions no tenen cap importància, però totes són indispensables, perquè sense elles les coses queden una mica caòtiques. Quan rellegixis fixa't en aquestes cosetes. Hauries d'haver fet un esquema de la història amb dates i anys dels personatges —de tots— per no perdre't.

⁵ A l'edició definitiva correspon al capítol XVII. [JPP]

⁶ A l'edició definitiva correspon al capítol XVIII. [JPP]

⁷ A l'edició definitiva correspon al capítol XIX. [JPP]

⁸ A l'edició definitiva correspon al capítol XX. [JPP]

Demà et parlaré d'altres capítols. Deixant de banda els últims, que són perfectes, t'he parlat ja de 6, que has de corregir. Fes-ho, i fixa't d'ara endavant, en aquests detalls. Per exemple, si el gendre de la senyora (és a dir, el de la història del reixat) no és l'home del guardapols, parla, en algun indret, una mica més d'aquest gendre. «Una mica més», no molt més.

Tampoc no he rebut carta. No exageris!!

Demà treballa i dilluns comença la conferència.

Una bona abraçada.

Joan

5.4. Viena, diumenge 18 de setembre de 1960 (tarda)

Ninons:

Capítol XVIII.—⁹ Bé. Hi ha dos «incrementar la cria» (primera i segona pàgina). Si ho has canviat en el capítol que et vaig indicar, canvia-ho ací, també.

Capítol XIX.—¹⁰ Molt bé. Potser convindria, per evitar una certa monotonia, que hi afegissis mitja pàgina, per exemple, explicant alguna cosa nova: una història dels nens, una història de la mare de Quimet, que es mor en el capítol següent, o alguna història d'algun dels amics de Quimet, que queden massa desdibuixats. El millor fóra això últim. Podries parlar una mica del que més endavant van afusellar. La mare d'en Quimet ho podria explicar a la Colometa.

Capítol XX.—¹¹ Molt bé. A la segona pàgina, en lloc de «...li vam treure la cadena...» posa «...li hem tret la cadena...»

Capítol XXI.—¹² Molt bé. Has de treure els tres primers paràgrafs, és a dir, els que parlen de fer el soldat. Això passa abans del juliol del 36 i no té cap sentit. Et podries referir, per exemple, als escamots (d'Estat Català) però en aquest cas parla concretament d'escamots, i no d'exèrcit, encara que no parlis d'Estat Català. Potser, inclús estaria bé que Quimet i Cintet fossin escamots. Però no parlis d'exèrcit, perquè no es comprèn què vol dir. La Colometa podria dir que algun dissabte van a les Planes, per exemple, a fer l'exercici, amb altres. Suprimeix (par. 4) «o que li ballaven les dents». Suprimeix també «i deien, —Ai la cama!...» Suprimeix: «O s'omplien la boca ... els ballaven.» Fes un sol paràgraf: «i feien el coix, i voltaven el menjador així mentre sopaven. Que fessin aquest escarni feia ensalivar molt...».

Capítol XXII.—¹³ Molt bé. No cal tocar res. Una rellegida i alguna coseta nova, si se t'acut.

Capítol XXIII.—¹⁴ Excel·lent. Treu, a la pàgina 3, «a l'hora que el seu marit arriba cada dia del despatx». Al començar a parlar dels d'aquesta casa em sembla que deies que vivien de renda. S'utilitzava, encara, ràdio galena? El senyor del guardapols és el marit de la senyora? Concreta-ho. Ja t'ho deia en una altra carta. Aquest capítol és molt bo.

⁹ Correspon al capítol XXI de l'edició definitiva. [JPP]

¹⁰ Correspon al capítol XXII de l'edició definitiva. [JPP]

¹¹ Correspon al capítol XXIII de l'edició definitiva. [JPP]

¹² Correspon al capítol XXIV de l'edició definitiva. [JPP]

¹³ Probablement correspon al capítol XXV de l'edició definitiva; no hi ha context per assegurar-ho. [JPP]

¹⁴ Correspon al capítol XXVI de l'edició definitiva. [JPP]

Capítol XXIV.—¹⁵ De primera. Treu, en el segon paràgraf «a lluitar». Pots deixar la cosa del canó ací, però suprimeix-la sempre que torni a sortir. Pàgina 3. Jo suprimiria a partir de «Hi ha coses que no [va] explicar...» fins «...no l'havia sentit anomenar mai. Mai». Jo seria partidari de parlar de la història de la Maria molt abans (ja t'indicaré el lloc quan et parli dels primers capítols). Fes un sol paràgraf en aquesta pàgina de «que havia fet i em va dir que hi havia aquesta cosa amb la Griselda, etc.»

No tinc carta teva, ESCRIU-ME! Demà aniré a buscar el resultat de l'anàlisi última.

Una bona abraçada.

Joan

Demà et parlaré dels capítols XXV-XXVII. A partir d'aquests, tots són perfectes. Dimarts et parlaré de tot el començament, que és la part més delicada.

5.5. Viena, diumenge 18 de setembre de 1960 (nit)

Capítols XXV i XXVI.— El problema d'aquests dos capítols són les anades de Quimet a Saragossa, i les al·lusions que en dos o tres indrets es fan a aquestes anades (conversa amb l'adroguer, carta de Colometa). El front d'Aragó va ésser sempre lluny de Saragossa i era impossible que ningú hi anés (va estar prop d'Osca). Jo ho suprimiria. Si no, dóna la sensació d'ésser fet a la babalà. Això representaria treure: cap. XXV¹⁶, pàg. 1: des de «Em va explicar» fins «Em va dir»; pàg. 2, ratlla 3: «sense anar a Saragossa.» Trauria també «era una guerra esport»; aquells mesos, cap dels que feien la guerra pensava que feien una guerra esport. Trauria, pàg. 2, els dos paràgrafs: «Vostè que és valent...» i «Miri, faré tal com demana», i n'hi posaria dos d'altres. A l'últim paràgraf d'aquesta pàgina, l'adroguer diu «...en tingués 25 com vostè.» En Quimet té més anys —almenys 30. En Cintet no pot anar a València a portar or. L'or el duïen a la Generalitat; pot anar, com vaig anar jo, a Cartagena a buscar bitllets de banc, a la sucursal del Banc d'Espanya de Cartagena, que és on van instal·lar les màquines per fer-ne de nous. I els bitllets eren per la Sucursal del B. d'Es. a Barcelona. Treu el final, que no té sentit: «i que potser hi tornaria amb avioneta...»

Capítol XXVI.—¹⁷ Ratlla 3a. Canvia València per Cart. i or per bitllets. Treu de la primera pàgina totes les al·lusions a les anades a Saragossa: són impossibles. Posa-hi una altra cosa. Pàg. 2. Deixa lo del canó, però suprimeix: «perquè era un canó molt capritxós...» En el paràgraf següent substitueix València per Cartagena. Treu a la darrera pàgina l'al·lusió a la carta (Saragossa).

Capítol. [X]XVII.—¹⁸ Esplèndid. Com que la Julieta és la primera vegada que surt després del primer capítol, potser convindria que a la ratlla 4 dediquessis dues o tres ratlles al ball de la plaça del Diamant —que, per cert, no ha sortit més en els XXVII primers capítols, i potser caldria anomenar-la de tant en tant —no molt.

A partir d'aquest capítol tot és de gran categoria.

T'he parlat ja de més de la meitat del que tinc. Demà et parlaré dels Cap. 10-13 i només quedaran els 7 primers, alguns dels quals han d'ésser molt més treballats.

¹⁵ Correspon al capítol XXVII de l'edició definitiva. [JPP]

¹⁶ A l'edició definitiva correspon al capítol XXVIII. [JPP]

¹⁷ A l'edició definitiva correspon al capítol XXIX. [JPP]

¹⁸ A l'edició definitiva correspon al capítol XXX. [JPP]

Envia'm tot el que queda!

Una bona abraçada.

Joan

Demà comença la conferència.

ESCRIU-ME!

5.6. Viena, dilluns 19 de setembre de 1960 (nit)

Ninons:

Capítol X.—¹⁹ Mot bo. Treu (ratlla 3 «com disparat»). No estic molt segur del «Me n'hauria pogut estar», però, passa. Enganxaria: «...en pesava dos i mig. Se'ns fonia. Com un terròs de sucre a l'aigua. Quan només pesarà mig quilo, pensava, se'ns morirà, ara que ja el tenia». Treu, sobretot, «La feina per mi: he de fer...» Treu, també, sense remissió: «A aquest tipus...». Enganxa: «i li va pujar la sang al cap. I deia que aquesta vida...» (digues «Vam ficar el nen en una cambra» i no «el vam ficar en una cambra»). Enganxa: «El banyava, plors. Era molt nerviós. I s'anava tornant...».

Aquestes petites correccions són molt importants. No convé de cap manera que la novel·la perdi mai el to poètic ni, sobretot, el to patètic que aconseguixes amb elements aparentment tan banals. El perill és que Quimet et quedi massa infeliç —o que t'hi quedi a base de quatre frases mal calculades. I quan el diàleg no és indispensable més val suprimir-lo. I dic indispensable pensant no en l'acció sinó en l'element poètic. Amb les modificacions que t'he dit el capítol és una meravella. Has de parlar de la rosa de Jericó, que surt al final, una mica abans, per preparar aquest final.

Capítol XI.—²⁰ Excel·lent. Enganxa: «la senyora Enriqueta em va dir que l'havia vist i que no semblava ... i jo li vaig dir ... Vaig dir a en Quimet...». Eскурça tant com puguis la tirada de Quimet sobre la cama i el fetge. És massa banal. Treu en el paràgraf següent: «i els queixals»; i el que diu el nen «em ballen les dentetes». Quants anys viu un colom? Troben el primer colom abans de la república (1931); molt més endavant quan desfan el colomar és l'any 36: han passat 5 o 6 anys, està bé? Suprimiria en el segon paràgraf de la pàgina 2 «que faria una gàbia al terrat» (ja ho dius en el paràgraf anterior.)

Capítol XII.—²¹ Molt bo. Comença: «En Quimet va fer el colomar». Treu: «Li fem una distracció» i posa qualsevol altra cosa. No diguis «quan baixarem a baix». Treu: «Després ella ... amb una ratlleta groga», perquè una mica més endavant dius: «I aleshores va sortir ella». Al final treu «que un artista» i posa-hi qualsevol altra cosa.

Capítol XIII.—²² Molt bo. Treu «amb pit de colom» a la primera pàgina. Ja hi ha prou coloms. Posa República amb minúscula. El primer paràgraf de la p. 2 està molt bé, però no sé què vol dir: «perquè jo no vaig ser mai més com aquell dia». Explica-ho un mica. No m'agrada: «Quan em tanco a la cambra...»; posa una cosa més banal i neutra i enganxa-ho amb el paràgraf anterior. Treu «i parlaven de l'esport que li convindria». Treu «Quins jueus». Parles de jueus tres o quatre vegades. Ací no ve a tomb: semblaria

¹⁹ Capítol XI de l'edició definitiva. [JPP]

²⁰ Capítol XII de l'edició definitiva. [JPP]

²¹ Capítol XIII de l'edició definitiva. [JPP]

²² Capítol XIV de l'edició definitiva. [JPP]

una obsessió. Treu, al final «En Quimet va cridar una mica! ... i tots van anar a celebrar-ho». Banalísim. Acaba amb l'acabament que en la còpia que tinc està escrit a mà, o sigui: «I des d'aquell dia no vaig poder estendre la roba al terrat perquè els coloms me l'empastifaven. La vaig haver d'estendre a la galeria. I gràcies.»

Ara queden només els 7 primers capítols. Són els més difícils (fora del 2 que és de primera). Demà te'n parlaré. Després tornaré a llegir la novel·la tota seguida, per veure la qüestió de l'equilibri. Però necessito l'acabament. Com més la llegeixo, més m'agrada. Fes tot el que puguis i vés adobant els defectes que et senyalo. Aquesta novel·la podria quedar rodona i perfecta com una poma. I gairebé ja ho és. (Aquest paper d'avui és com encerat i s'hi escriu molt malament!).

He anat a buscar l'anàlisi. No la tindran fins a fi de setmana.

ESCRIU-ME, ESCRIU-ME.

Joan

5.7. Viena, dimecres 21 de setembre de 1960 (matí)

Ninons:

Ahir vaig rebre l'acabament de *Colometa*. L'he llegit, molt de pressa, aquesta nit. Hi ha trossos sensationals: per exemple, el fragment dels pares i de les senyores que parlen dels coloms al casament de la noia i, és clar, tot el darrer capítol, que és extraordinari. Però, et parlaré primer dels primers capítols de la novel·la, que són els que ara penso tornar a mirar. En aquests darrers s'han de fer algunes modificacions (vull dir en els que vaig rebre ahir) per equilibrar-los. Ja te'n parlaré un altre dia. Aquesta novel·la pot quedar tan i tan bé que no hi has de plànyer cap esforç. Hi ha trossos llarguíssims que aniran a parar a totes les antologies de la prosa catalana, per la frescor, la intensitat i la suprema lleugeresa. Poden anar perfectament al costat de les millors pàgines de B. Metge i de Ruyra. Felicitacions!

Capítol I.– És un dels més delicats i jo el modificaria bastant. Ha de tenir, és clar, un aire més lleuger que els que després van venint. Però has d'evitar que la gent et quedi poca-solta perquè no és aquesta la manera de veure el món que té *Colometa*. Tot el primer paràgraf està molt bé. Trauria només «com ploma d'ànec» perquè no em sembla una comparació adequada en boca de *Colometa*. Trauria, i posaria una altra cosa, «que ni vaig saber si havien rifat» (no hi ha cap motiu per què no ho sàpiga). Trauria el «No badis.» i «on és el nen?», inútils. Trauria, potser, una o dues coses de les que li deia la mare (per ex.: «Tapa't el nas») i invertiria, per raons de sonoritat, les dues últimes; és a dir: diria «Beu-te la llet. Acotxa't»). Enganxaria: «I la Julieta cridant: “No seguis, que et...” I davant dels ulls ... i tothom amb alegria». A partir d'ací faria algunes modificacions. Seguiria, enganxat, «i els músics, toca que tocaràs, i tot d'una una veu a l'orella, que ni sabia d'on sortia: Ballem? I em vaig girar a mirar». Començaria el paràgraf dos així: «Tenia uns ulls petits de mico i duia una camisa blanca... coll descordat». A partir d'ací pot venir, modificant-lo una mica, el diàleg que hi ha abans, potser avançat. Una part del diàleg el pot explicar ella en el paràgraf següent, que pot acabar així: «I tot d'una se'm va girar d'esquena i es va posar a cridar». Després d'això, a part, diria, només: «Ei, Cintet, no m'has vist l'americana? L'havia deixada al costat dels músics i s'han endut la cadira. Vinc de seguida. Vaig a buscar l'americana!». A continuació, a part, «I la Julieta, ... va sortir de no sé on i em va dir» (no «em deia»). Més endavant «I jo li vaig dir» (no «li deia»). L'últim paràgraf d'aquesta pàgina està bé: jo diria «I feia molta calor. I les criatures tiraven ... i a terra hi havia ... i als terrats i als

balcons hi havia gent que tirava coets». Pots deixar, a continuació, les dues ratlles de conversa.

Fins ací, tot va bé. A partir d'ací s'hauria de modificar. Jo modificaria fins a «i l'any que ve ballarem la toia aquí mateix». Potser aniria millor prescindir del diàleg i fer un soliloqui. Per exem. «Els músics suats i da-li! Tot com una decoració. I em vaig trobar amunt i avall. I ell em deia ... I la cinta de goma clavada a la cintura i la meva mare morta ... I ell m'anava dient ... I tararí, tararí! la trompeta. I la meva mare al cementiri de S. Gervasi...», etc. Deixa, sobretot, «La meva reina, va dir», tal com està, en ratlla a part. Suprimiria en aquests paràgrafs «Sap què vol dir 14...?» I, més endavant, «Digues que és un pot de confitura» i «no hi seran a temps ni els apagafocs». Massa banal. A partir de «La meva reina, va dir» pot anar tal com està amb les petites modificacions que se t'acudin i que puguin justificar les correccions anteriors. Trauria, després de «i el vestit rebregat», «On és en Xavier?» Potser daria un pel més d'importància al bateig de Colometa, per Quimet. Una mica abans podries posar, p. ex.: «Li vaig dir que em deia Natàlia, i encara riu...». I allargar una miqueta —dues o tres paraules— el «volta que volta... Co-lo-me-ta...». No diguis «la batejo Colometa»; pots dir «Li diré Col.», per ex. A partir de «I la meva mare morta, i jo em vaig aturar com una bleada...» fins al final està molt bé.

La tendència de totes aquestes modificacions que et suggereixo és donar al capítol més unitat i posar-lo d'acord amb el to²³ general de la novel·la. Jo crec que convé molt fer-les. Quan l'hagis corregit, envia-me'l. El primer capítol és sempre molt important.

Dema et parlaré del capítol III que s'ha de modificar molt.

Avui començo torn de nit. Tinc bastanta feina però no passa res. ESCRIU-ME encara que només siguin 4 ratlles. No et matis treballant. A les tardes reposa, i vés a dormir d'hora. Felicitacions.

Una bona abraçada.

Joan

Capítol II.—²⁴ Esplèndid. Poquíssims retocs. En el segon paràgraf treu el «jo» després de «més segura». En el mateix paràgraf, després de «A la nit no havia dormit» posa per ex. «perquè havia tingut molta feina a casa». Treu, abans, «públic» després de «parc». A la segona pàgina suprimeix «i per dalt dels terrats de les torres ... que els feia girar». Aquesta primera al·lusió als coloms no cal. A la pàgina 3 treu «Vigila»; deixa tot el que ve després. Enganxa: «va dir, “Pobra Maria”». I altra vegada les mares dels Reis...» En lloc de «Faré més mobles...» posa, «Em va dir que faria uns

Capítol II (continuació)²⁵ mobles que cauria ... , perquè per alguna cosa era ebenista, i que jo era la M. D. i ell era com si fos S. J.²⁶» Suprimeix, en el paràgraf següent, «i els coloms i la canya que ja havíem plegat». Suprimeix, més avall, «Com ho saps que serà...?» «Perquè comprarem...» Suprimeix, a la pàgina següent, «I hem de marxar?» «Sí», (innecessari, i allarga massa el diàleg). Quatre ratlles abans d'acabar aquesta pàgina: treu la «i» després de «si volia anar a peu» i posa punt. «Jo li vaig dir:». En lloc de dir, a l'acabament, «hi hauria hagut un daltabaix» digues una altra cosa, per ex., «vés a saber què hauria passat». Tot el que queda és de primera.

²³ El text continua en una solapa de l'aerograma i acaba amb la firma. [AMS]

²⁴ Fragment afegit al marge esquerre de la carta. [AMS]

²⁵ Fragment final escrit a l'altra solapa de l'aerograma. [AMS]

²⁶ A l'edició definitiva, *Mare de Déu* i *Sant Josep*. [JPP]

Tots aquests dies els aerogrames semblen untats d'oli i s'hi escriu molt malament.

Joan

5.8. Viena, dijous 22 de setembre de 1960 (matí)

Ninons:

Capítol III.– Primera pàgina. Trauria «Espiaves?» i enganxaria això: «...havia vingut a mirar com treballava i que, mentre jo acompanyava ... el meu darrera.» Trauria «Que ja estava tip de patir ... amb les meves formes!» Trauria «que depenen de la respiració i que no volia acabar tuberculós ... amb cullereta de cafè». Posa una altra cosa menys ridícula. Pàgina 2: Les veces són llegums?

Assegura-te'n. Cap al final de la pàgina, fes aquesta inversió: «I un llaç a cada clau». Després posa: «Es veu que a vostè li agraden les cintes, li vaig dir.» Pàgina 3, primera ratlla, afegeix «la seva mare» entre «porta» i «em va preguntar». A mitja pàgina posa «Potser serviran per la nena, si en tenim una», en lloc de «més endavant». Enganxa «com un ocell i va dir: “I ca, dona”». Pàgina 4: Jo diria: «Menjaven sense dir-se res i dormien sense dir-se res» i suprimiria «Vivien sense dir-se res». Cap al final: digues, només, «I quan ens vam separar amb en Quimet» i no «amb en Quimet i en Cintet», perquè això no vol dir res. Posa «...en Cintet li deia» no «li preguntava». Treu «D'on l'has tret, tan bufona?» Cintet, en principi, ja ho ha de saber —era a la plaça del D. la nit del ball. Posa, per ex. «No sé d'on l'has tret, tan bufona», que és una manera de parlar. Digues «I en Quimet li va dir...» canvia el que ve («caminava amunt d'esquena» no vol dir res). «Amb el seu posat de setciències» tampoc és bo i modifica-ho. «Em sembla que tinc distracció...» és horrible: posa una altra cosa. Les tres ratlles que vénen, molt bones.

Capítol IV.– Primera pàgina tota bona. Però posaria la frase «Gairebé no hi vèiem i ... de la tarda» entre «i feien mal.» i «A fora plouia», és més lògic. 2a. pàgina: ratlla 4. Posa «li vaig fer saber» en lloc de «li vaig dir», per poder posar «em va dir» a continuació de «—Es veu que és molt modern». Suprimeix: «Però que és aquesta Maria?», inútil. «El pis estava perdut», no és un castellanisme? Talla després de «de color de caramel»; suprimeix, també, el paràgraf següent. Adoba una mica el paràgraf que comença «El paper del menjador...». Després de «que feien cèrcol», posa «En Quimet va dir que volia...» Després de «En Mateu desfeia la cuina» posa «perquè en Quimet en volia una de nova, penjada» i segueix: «i un amic seu s'endua...». El que has de canviar és el que ve després de «gratarem el paper». El fet que s'adonés que Quimet no hi era no té absolutament cap importància. Un cop modificat aquest trosset, enganxa «Quan ja era fosc, ens rentàrem les mans i vam marxar. Entre el nostre replà i el de sota, la paret de l'escala estava guixada, etc.» suprimint tot el que hi ha entremig, absolutament inútil i massa minuciós. Després de «i a menjar popets» fes punt i a part. En lloc de «i me li tiraré a sobre» posa «i ja em sentirà». Última pàgina. Acaba amb «que ens la faria a meitat de preu» i suprimeix les 4 últimes ratlles, inútils.

Queda només el capítol V (sense comptar els últims que he rebut. Te'n parlaré demà. És el més fluix de tots perquè és ple de coses inútils. Altrament és massa llarg.

Demà llegiré seguida tota la primera part, sense fixar-me en els detalls; com que ara ja sé com acaba, tindrè una idea millor de l'estructura i de l'equilibri general. Tinc la impressió que hi ha certes desproporcions, però més aviat a l'última part. Ja en parlarem. Treballa amb calma. Amb cinc o sis pàgines diàries tens temps de fer-ho tot. Però convé que quedi molt bé.

Una abraçada.

Joan

5.9. Viena, divendres 23 de setembre de 1960 (matí)

Ninons:

El capítol V és fluixíssim i és, en realitat, el que et desguitarra tota la primera part de la novel·la. S'han de suprimir moltes coses: això no té importància, perquè és molt llarg. N'hi hauries d'afegir d'altres, per enganxar les bones, o allargar-les una mica. Fins «Vam anar a beneir», està molt bé. Però jo modificaria l'últim paràgraf: suprimiria, evidentment, «El teu pare és un fresc» i tot el que queda a partir de «Si vol un convidat...» i, sobretot, «Un cop serem casats, rovellons a la brasa». Fetes aquestes supressions, indispensables, jo canviaria els temps de verb de la segona frase; diria: «Vaig anar a demanar-li la teva mà i va fer el desmenjat i em va dir que era el tercer i que a veure si seria l'últim», etc.

Tot el dels palmons és fluix, inútil i excessivament llarg. Està bé el començament i jo el deixaria tal com està fins: «...la palma ja tenia mitja cara pelada», és a dir, fins a la meitat de l'última ratlla de la primera pàgina. Suprimiria, sense pensar-m'hi gens, tota la pàgina que ve. No has d'oblidar mai que és una dona que explica la seva vida, una dona que ha passat per moments tràgics, i que sent obscurament la inutilitat de tot, que «no sap ben bé per què és al món.» Està molt bé que insisteixi en certs moments de la seva vida, que poden semblar banals, perquè això passa a tothom i, en Colometa, completa la seva psicologia de dona que s'hauria acontentat amb poques coses. Talla, doncs, després de «ja tenia mitja cara pelada», afegeix alguna cosa, per arrodonir el paràgraf i passa a la pàgina 3: «Vam anar a dinar a casa de la mare d'en Quimet». Treu, en el paràgraf següent «van arribar a les mans» (digues el mateix, però d'una manera més directa, «la va pegar», per ex.). Treu, també, «i les notícies ja són velles...» Treu, més endavant, «per batxillera» i utilitza una altra paraula. Tallaria després de «Però el dimoni va guanyar, va dir en Quimet.» Després, nou paràgraf, amb el començament redactat, més o menys, així: «Va començar a salar-se el plat amb el saler conill i va dir a la seva mare que no hi havia posat ni un gra de sal, que havia passat el dematí fent llacets i el menjar sense sal.» A partir d'ací tot igual. Suprimiria tot el paràgraf següent, és a dir: «—El dimoni, que és viu...» Afegeix unes ratlles per acabar l'escena. Comença, després, a «L'altre diumenge...» Treu ací la història del cap de caçador fins a «Mentre preniem cafè...» Pots substituir-ho per alguna cosa que tingui una mica de relació amb els personatges. Suprimiria «—Comprarem una màquina de trinxar...» I enganxaria el paràgraf anterior amb el següent. Fins a «...foradada per dintre estàvem perduts» pots deixar-ho tal com està. Suprimeix «—Calma, va dir en Cintet...», inútil. Comença: «Vam anar, amb en Mateu i en Cintet, a casa dels veïns i ens van rebre...» Treu «En Mateu, amb els ulls...» fins a «seria pagar-la a mitges.» Treu «Quan el propietari veí...» fins a «carregat de manies.» Afegeix, potser una altra cosa. Deixa el darrer paràgraf tal com està.

Es tracta, com pots veure, de treure coses purament pintoresques, que fugen del to general, i que són inútils.

Demà et parlaré dels dos primers capítols de la segona part. I llegiré seguida tota la primera. Quan tinguis algun capítol corregit, envia-me'l.

Tinc molta feina a l'Organisme. Aquests dies faig el torn de nit.

Escriu-me. I treballa en la novel·la —però sense matar-t'hi. Pot ésser un gran llibre.

Una abraçada.

Joan

Encara no tinc el resultat de l'anàlisi.

5.10. Viena, dijous 29 de setembre de 1960 (nit) I

Ninons:

He tingut la grip —ja està gairebé liquidada— i molta feina aquests darrers dies, per la conferència. Per això no t'he escrit. Anem, ara, als capítols de la segona part de la novel·la.

Capítol XXXIV.—²⁷ Està molt bé. Alguns detalls a corregir —o a aclarir: Què vol dir (p. 1) «la porta que donava a la botiga i al menjador»? Deus voler dir la porta de la bot. al menjador. Posa, a la pàg. 2, «i sobre la consola» (hi ha un «damunt» a la línia anterior i un «capdamunt» a tocar. Treu, en el paràgraf següent, «Rates, no, va dir. Només ratolins». En un altre capítol resulta que ha entrat una rata. A l'última pàgina diu: «tenia dos matalassos com el llit de la mare d'en Quimet.» No ho puc comprovar ací, però em sembla que C. diu que el llit de la mare de Qui. en tenia tres. Fes la comprovació.

Capítol XXXV.—²⁸ Esta bé, però jo trauria tota la part del primer paràgraf que parla del temps, a partir de «I un dia li ho vaig dir...» És inútil i sobretot massa llarg. Posa-hi una altra cosa, si no el capítol quedarà curt.

Capítol XXXVI.—²⁹ Molt bé. A la pàgina 2, en lloc de «Em presentava» posa «Em presentà» o, millor, «M'allargà». Després de «mirant-me fort» posa dos punts. A part, com ara, «—No em puc casar...», sense els punts suspensius abans. Després de «Això va dir» hauria de dir, em sembla, «que es volia casar però que no podia fundar una família», i no el que diu. A la darrera pàgina: «per culpa de la guerra»; no ho puc comprovar, ara; però, estàs segura que l'adroguer va fer la guerra? Tens raó, segurament, i confonc ara l'adroguer amb el veí que diu a Quimet que, degut als anys, no pot anar a la guerra.

Aquests tres capítols estan molt bé. Però considero que és indispensable la supressió del mig paràgraf dedicat a la mania del temps. Que hi hagi algunes coses inútils al començament de la novel·la no té importància. Però a aquestes altures, sí. Posa-hi alguns detalls més relacionats amb l'adroguer, encara que l'afegit sigui més curt que el que suprimeixis.

Ja sé que deus tenir molta feina, però et costaria tan poc escriure quatre ratlles!

Encara no tinc el resultat de l'anàlisi. El tindrè demà. En lloc de 6 setmanes n'han necessitat 8.

Una bona abraçada.

Joan

²⁷ Capítol XXXVII de l'edició definitiva. [JPP]

²⁸ Capítol XXXVIII de l'edició definitiva. [JPP]

²⁹ Capítol XXXIX de l'edició definitiva. [JPP]

5.11. Viena, dijous 29 de setembre de 1960 (nit) II

Ninons:

Ja t'he escrit, avui; però encara tinc temps. Si no m'afanyo, no et podré parlar de tots els capítols de la novel·la.

Capítol XXXVII.—³⁰ Esta bé. Suposo —no ho he calculat bé— que els fills de C. tenen en aquest capítol sis o set anys (en un capítol posterior fan la primera comunió). Ho dic per veure si està justificat que els asseguin davant el quadre de les llagostes: si tenen aquesta edat, va bé. No diguis «El van esguerrar al front», digues «a la guerra», que és el que normalment dirien senyores com la senyora Enriqueta i la Col. No diguis «Tinc el problema dels nens...», digues simplement «I com ho dic als nens?» Treu «I més tard, mentre li feia el llit ... el paravent del racó»; inútil, i tot aquest tros queda lleugerament llarg i repetit. A la segona pàgina treu una de les aranyes; la primera o la segona sobren i allargassen inútilment. Treu: «I la veu de la senyora Enriqueta: El benestar. El benestar», inútil. També trauria: «I l'Antoni al cap de dos o tres dies» fins a «coloms, coloms». Has d'alleugerir una mica aquest capítol traient aquestes coses inútils. També tallaria del final, o modificaria una mica, a partir de «i quan li vaig haver dit...» perquè no m'agrada «va contestar que ell pel que feia als sentiments era un príncep.» Digues una cosa més natural. Pots deixar «I va dir la veritat.»

Capítol XXXVIII.—³¹ Aquest capítol s'ha d'adobar bastant. Després dels tres anteriors resulta, ja, una mica monòton. Treu les tres primeres frases (no cal explicar la cosa de les rateres), comença el capítol a «l'endemà mateix de casats...» Treu en el segon paràgraf, des de «i em va preguntar» fins a «perdríem els clients». A la pàgina següent posa «Un dia vam caçar una ratera» (i no «I vam caçar...») Suprimeix des de «Els nens miraven esgarrifats» fins a «no ens quedéssim sense clients.» Tot això és inútil i sense color. Pots substituir aquesta part del paràgraf amb alguna cosa: per ex.: quan pensa en el vestit del dimoni que explicava en Quimet pot recordar altres coses del primer marit o de la misèria que va passar durant la guerra, o qualsevol altra cosa. Jo suprimiria sense contemplacions el darrer paràgraf. És a dir, aprofitant el tros que queda faria el capítol nou. Ací la novel·la t'agafa un to cançoner i va perdent interès. Has de pensar alguna cosa nova.

Capítol XXXIX.—³² Aquest capítol esta bé. Retocs: segon paràgraf: suprimeix («L'Antoni abocava ... els hi regalessin»). Posa, en lloc de friccionava, una altra paraula (fregava, per ex.). No posis «que l'havien donat per mort» posa «que havien dit que era mort». Treu al començament del 3r. paràgraf «Faria com el pare ... la Rita.» Pàgina 2: treu «i balcó tancat per les rates ... totes mortes». No parlar-ne més. Treu «i cinc cèntims del mateix» (repeteix, per ex.: «i amunt i avall»). Treu, més avall, «com el primer». Treu, al final del paràgraf: «Te'n recordes quan deia ... els queixals?» Treu, a l'última pàgina, «I després de tant de temps que no sortia ... es reien de mi».

T'has de fixar, sobretot, en el capítol XXXVIII, que és molt fluix, tal com està.

Una abraçada.

Joan

³⁰ Capítol XL de l'edició definitiva. [JPP]

³¹ Capítol XLI de l'edició definitiva. [JPP]

³² Capítol XLII de l'edició definitiva. [JPP]

5.12. Viena, diumenge [dissabte] 1 d'octubre de 1960

Ninons:

Capítol XL.—³³ Està molt bé³⁴. Hi ha un problema. Aquest capítol, que en realitat és continuació de l'anterior, que acaba dient que va començar a anar als parcs, dóna, per altra banda, la impressió que han passat alguns anys. Aquesta impressió ve del fet que la Rita, que fins ara semblava una nena, sembla, tot d'una, una noia gran. Es pot adobar posant, a continuació de «la Rita» (segona ratlla) alguna cosa així: «que ja era grandeta». En fi, no ho sé, em perdo una mica amb les edats dels nois. Quan demà o demà passat llegiré la novel·la tota seguida, prendré notes per precisar aquest punt. En el capítol següent, per exemple, dius que el noi ha acabat bé els estudis. Com que parlen de triar una carrera, aquests estudis són el batxillerat, que s'acaba als 16 o als 17 anys. Però la segona part de la novel·la —és a dir, el tros que em vas enviar a Viena— té un inconvenient: no es veu—no es sent— el pas del temps. Jo ho resoldria començant el capítol que ve així: «Van passar cinc o sis anys», per exemple. S'hauria de calcular aprox. quants anys tenien els nens quan Colometa es casa. Si el nen en tenia set o vuit, com sembla, en el moment en que acaba els estudis (cap. XLI) en té 16: és a dir: fa nou anys que Colometa s'ha casat. Aquest període de 9 anys queda cobert, només, amb dos capítols. (Es casa en el capítol XXXVII; queden el XXXVIII i el XXXIX que cobreixen un temps, aparentment molt curt) —en el XXXVII[I], la senyora Enriqueta vol que li parli de la nit de nuvis, i en el XXXIX Colometa té por que Quimet no sigui mort i torni; ara veig que en el XXXIX els nens fan la primera comunió, tenen, doncs, set o vuit anys i això confirma el que et dic; és a dir: capítol XXXIX, el nen té 8 anys; dos capítols després en té 16; és a dir, han passat 8 anys entre el capítol XL, de què ara et parlo (el dels pares), que va, en realitat, enganxat amb l'anterior, i el capítol XLI. Això és un defecte gros. L'has de resoldre, no en el capítol dels parcs, sinó en el següent. Ja veurem com.

No m'acaba d'agradar l'últim paràgraf d'aquest capítol. Tot lo dels coloms i de la senyora del parc és de primera. A la segona pàgina, després de «no s'enterbolia ni quan feia calor...» jo afegiria «L'endemà ho vaig explicar a una senyora...» Potser, en lloc del paràgraf final, que no m'acaba d'agradar, n'hi posaria un altre per preparar el gran salt de temps que separa aquest capítol del que ve. Diria, per exemple, «I dels sis o set anys que van venir després, a penes me'n recordo. Tot anava bé i no vaig tenir cap disgust gros.» En fi, una cosa per l'estil.

Tinc la grip liquidada i poca tos. Però m'ha tornat a sortir un flegmó a la boca, menys virulent, sembla, que l'altra vegada. Estic una mica cansat. D'ací un mes vindré de vacances. ESCRIU-ME.

Una bona abraçada.

Joan

5.13. Viena, diumenge [dissabte] 1 d'octubre de 1960 (nit)

Ninons:

Com que en la carta que t'he escrit abans només t'he pogut parlar d'un capítol, et torno a escriure.

³³ Capítol XLIII de l'edició definitiva. [JPP]

³⁴ Fragment ratllat: «Jo començaria, de totes maneres, així:»

Capítol XLI.—³⁵ La primera part d'aquest capítol és fluixa (la primera part vull dir fins a «de darrera del paravent. No.») No acabo de veure com es podria adobar. Potser només es tracta d'algunes supressions. Ratlles 3 i 4: posa, només: «L'Antoni li va dir que havia acabat els estudis i que havia arribat l'hora», etc. Suprimeix «perquè ell estava disposat a pagar-li la carrera». Suprimeix, més avall, «que això d'una carrera ... que no existia» i enganxa: «l'havien polit, però que ja sabia prou coses». Enganxa també: «que ell era pràctic i no es volia moure de casa i volia ser adroguer com ell.» Treu: «que era el seu pare». Redacta així la darrera frase d'aquest paràgraf: «I li va dir que fer d'adroguer era una feina per no ... però de poc lluïment...» Suprimeix «i passa que no t'he vist». En el paràgraf següent enganxa «l'Antoni anava dient «No m'ho mereixo, no m'ho mereixo», i encara va dir...» Suprimeix «No m'ho mereixo. Deia des de darrera el paravent. No». Em sembla que així quedaria millor. Tot el que ve és de primera. L'últim paràgraf, extraordinàriament bo.

Capítol XLII.—³⁶ Alguns retocs. Treu el nom de Rosa a la primera i a la sexta ratlla; posa, per ex. «la minyona», perquè és la primera vegada que surt aquest nom. Suprimeix «i tot i que em va dir ... de tot el barri» i enganxa els dos caps. Posa «com una ala de merlot», i no «com ploma de merlot», una mica literari. En lloc de «Va dir que tenia dos vicis» posa «un vici» i suprimeix sense pensar-hi gens les ratlles del futbol. Enganxa: «i que aquest vici era la feina...» No diguis «i que l'època era de closca de cacauet.» Digues qualsevol altra cosa, una cosa neutra, per ex. «era dolenta». Suprimeix, més endavant, «encara que fos per merèixer». En lloc de «de les coses més boniques que tenim» posa, per ex. «del món».

Treu el «—Ja veurà» i comença «Sóc fill d'uns pares...». Acaba el paràgraf així: «Quina sort el dia que el vaig topar!» i treu el «Vicenç» que, altrament, és el nom del fill.

Suprimeix, en el paràgraf següent, «que havíem de ser els seus advocats». Substitueix «no arribaríem enlloc» per una altra fórmula, per ex. «no aniria bé». Jo no posaria «va tornar de les seves classes»; posaria «va tornar a casa». Treu, més endavant, el «Sóc independent.» Són supressions petites, però importants. Les frases i paraules que et senyalo trenquen insensiblement el to general.

Capítol XLIII.—³⁷ Aquest capítol és fluix. La primera pàgina va bé. Treu, a l'acabament, «ni amb Vicenç ni amb l'amo ... del Perú». Treu «a fer verbs». De la segona pàgina ho trauria tot a partir de «I les coses anaven així quan va arribar l'hora...», és a dir, tota la cosa del servei militar. Faria aquesta pàgina nova, parlant de qualsevol altra cosa.

Queden només tres capítols. El primer necessita alguns retocs lleugers. Demà te'ls indicaré. Els dos últims són magistrals.

Escriu-me. M'agradaria saber com et trobes! Deus estar molt cansada. Encara que tinguis molta feina, escriu-me tres o quatre ratlles.

Una bona abraçada.

Joan

³⁵ Capítol XLIV de l'edició definitiva. [JPP]

³⁶ Capítol XLV de l'edició definitiva. [JPP]

³⁷ Capítol XLVI de l'edició definitiva. [JPP]

5.14. Viena, dimarts [dimecres] 5 d'octubre de 1960 (nit)

Ninons:

Capítol XLIV.—³⁸ Està molt bé i només cal fer-hi uns retocs insignificants. A la primera pàgina, en lloc de «que va ser un festeig llarg» jo posaria «que va durar uns tres anys», per precisar una mica (Rita té 16 anys quan Vicenç la demana; quan es casa en té 20 (el seu germà fa el soldat i en té, per tant, 21). Aquesta mica de precisió cal, tenint en compte que durant els tres capítols d'aquest indret passen molts anys. Sense aquestes petites precisions, la gent quedaria desconcertada, com vaig quedar jo a la primera lectura. Per la mateixa raó, cap al final de la pàgina, jo diria «I cap al parc: que també em cansava. Feia tant de temps que hi anava, que ja m'empipaven (o una altra paraula) tantes senyores...» Has de pensar que el capítol que es refereix al parc i al record dels coloms, tot i que no és lluny d'aquest, tracta d'una època en que en Toni té uns 16 anys; és a dir, fa ja cinc anys que Colometa va al parc. A la pàgina 2 ajunta: «i em deia: Què no ve? Li deia: No...» I, potser, en el darrer paràgraf estaria millor dir «quan arribava de fer el soldat» i no «de fer l'exercici». No cal tocar res més.

Capítol XLV.—³⁹ De primera. No cal tocar absolutament res. Només, pàg. 2: no estic segur de «Si en Quimet la podia veure.» No crec que sigui el temps de verb que cal. Pàg. 3: «per anar a fer l'exercici»; jo posaria: «perquè havia d'anar a la caserna». I res més.

Capítol XLVI.—⁴⁰ Últim. És una obra mestra; sis o set pàgines de prosa com poques n'hi ha a la literatura catalana des que va començar. Jo només tocaria: pàg. 1, en lloc de «l'inventor del ganivet» diria «el que havia inventat el ganivet». Pàg. 5. Jo faria que l'Antoni digués «què et passa?» i no «què passa?». Pàg. 6. Potser trauria: «per un forat: el melic». Última pàgina, primera ratlla, treu «com dic». Jo potser tallaria després de «les dotze ben tocades». Ho deixaria tal com està i afegiria dues o tres ratlles més per fer el nus final.

Em sembla que t'he parlat de tots els capítols. Demà miraré si me n'he descuidat algun. Tornaré a llegir els cinc o sis centrals, que no crec que s'hagin de tocar en absolut. Amb les correccions que t'he anat indicant, que no són moltes i gairebé totes de detall, tinc la impressió que la novel·la tindrà molta més unitat i més equilibri de to. Les desigualtats que vaig trobar durant la primera lectura, tinc la impressió que desapareixeran. La diferència de to que hi ha entre la primera part i la segona és una cosa de primera, perfectament reeixida. La poca insistència en les coses més vitals i profundes, tot el que es llegeix darrera dels mots, i tot el que evoques amb les paraules més simples i pelades, i amb frases de noia tanoca, és magistral. Si en el repàs que estàs fent tens sort, hauràs escrit una obra mestra. Em dol que no tinguis un mes més (el de novembre). Hi ha certes coses d'estructura, de masses, que es veurien millor deixant reposar 15 dies la novel·la. Jo la tornaré a llegir tota per veure si et puc fer alguna altra indicació. És difícil, sense tenir les correccions que has fet. Però ho miraré.

La qüestió de l'anàlisi ja comença a fer-me empipar. No la tindrè fins divendres (farà exactament dos mesos que la van començar).

Escriu-me i digue'm com tens Colometa.

³⁸ Capítol XLVII de l'edició definitiva. [JPP]

³⁹ Capítol XLVIII de l'edició definitiva. [JPP]

⁴⁰ Capítol XLIX de l'edició definitiva. [JPP]

Una abraçada.

Joan

5.15. Viena, diumenge 9 d'octubre de 1960

Ninons:

He rellegit els capítols XXVIII fins a XXXIII⁴¹. Aquesta lectura m'ha confirmat el que et vaig dir ja fa temps: són extraordinaris i no has de tocar res. Se m'han aclarit algunes coses, per ex.: que hi ha dos adroguers: el de prop d'on viu Colometa i l'adroguer de les veces. En el cap. XXIX, potser trauria (pàg. 1) les paraules «una retirada» i posaria «vam començar a caminar cap a la porta». En el XXX (p. 1) trauria «i amb les dents que li ballaven». És tot el que faria. No es pot tocar res més. Hi ha un cert desordre, però va esplèndidament bé amb la narració. La novel·la s'hauria de dividir en dues parts (la segona hauria de començar en el capítol XXXIV), però hi hauria massa diferència entre aquestes dues parts. Potser es podria dividir en tres, començant la segona en el primer capítol que correspon a la guerra. En aquest cas les tres parts quedarien més o menys equivalents. És una cosa exterior però potser convindria fer-ho. Si tens la mà feliç en els últims retocs «Colometa» pot ésser un llibre de primera!

La grip, que vaig liquidar fa dies m'ha deixat molta tos i molt cansament. El flegmó, afortunadament, m'ha molestat poc. He anat dues vegades més al laboratori a buscar l'anàlisi i encara no la tinc. Sembla que la tindrà demà (ahir va fer dos mesos que me la van fer!)

Començaré les vacances el 5 o l'11 de novembre i duraran un mes. Torno a tenir ganes de reposar.

Per què no m'escris? Et podria telefonar però si et telefono no m'escriràs. De totes maneres, si dimarts no m'has dit encara res, et telefonaré.

Una abraçada.

Joan

5.16. Viena, dijous 10 de maig de 1962 (nit)

Ninons:

Ahir a la nit em va passar el que ara fa uns quants mesos va passar a en Sales. Em vaig ficar al llit, vaig començar a fullejar la *Plaça* i, finalment, la vaig començar pel començament i la vaig llegir tota de raig. Fins a la matinada. És un llibre sensacional. El vaig trobar més bo que mai: infinitament ric, inexhaurible, canviant com un tornassol. Es pot llegir indefinidament, començant per qualsevol indret. Un clàssic. Hi ha pàgines i pàgines d'un gruix, d'una elegància, d'un aplom, d'una textura com raríssimes vegades s'ha dat en català. En novel·la catalana, mai. Potser en algun indret del Tirant. I en Bernat Metge, en Muntaner. Del Renaixement ençà, en prosa de creació, no s'ha fet res d'aquesta categoria. El llibre té, a més, tantes facetes que mai no s'acaba de copsar tot. I en el centre, en el fons, hi ha una mena de buit, com el buit d'una gerra, una mena de buit metafísic, que és el buit de no-res que hi ha darrera de totes les sensacions, passions i sentiments, i que et va sortir per miracle, encara no sé com. Pots estar ben tranquil·la.

⁴¹ Capítols XXXI a XXXVI de l'edició definitiva. [JPP]

Em sap greu que Riba vagi morir, perquè era una de les persones que l'haurien pogut apreciar millor. Et felicito.

Està molt bé tot el que em dius de la *Mort*. Demà te'n parlaré amb calma. El punxó per matar el desig va bé (però no el faria clavar a l'ungla; haurien de punxar la criatura sense que la criatura se n'adonés).

Ara vaig a dormir. Demà t'escriuré. La *Mort* ha d'ésser molt bona. I ho serà, sense cap mena de dubtes madurant-la un pel més. No et precipitis mai. Pensa molt en les coses que vulguis fer i no et posis a escriure fins que n'estiguis ben plena.

Repeteixo: La *Plaça* [es] llegirà encara d'ací 300 anys. Si encara queden catalans.

Una bona abraçada.

Joan

6. Joan Sales - Mercè Rodoreda I: cartas con motivo de la revisión y publicación de *La plaça del Diamant*⁴²

6.1. Barcelona, 22 de desembre de 1960

Distingida senyora:

Ens interessaria, amb vistes a la possible publicació dins la col·lecció del CLUB DELS NOVEL·LISTES, llegir la seva obra *Colometa*, de la qual ens ha parlat en Joan Fuster, membre del jurat del premi Sant Jordi.

Li escriurà en el mateix sentit en Xavier Benguerel, que es troba actualment a Santiago de Xile, on haurà de continuar per espai de tres mesos; però entre tant he volgut escriure-li directament per guanyar temps.

Ja des d'ara, i sense prejutjar la decisió (que només pot prendre el comitè de lectura del CLUB), voldria suggerir-li la conveniència d'un canvi de títol.

Sense res més per avui i desitjant-li un felix Nadal, la saluda amb tot afecte

Joan Sales

6.2. Ginebra, 17 de gener de 1961

Distingit senyor:

He estat absent de Ginebra uns quants dies: en arribar he trobat la seva carta. He demanat *Colometa* a la secretaria del premi, perquè la vull tornar a llegir i possiblement fer-hi alguna petita correcció. No em prendrà més d'uns quinze dies de feina. Així que estigui llesta la hi enviaré. Un canvi de títol, si és que el Club dels Novel·listes acordés de publicar-la, és una mica difícil. – Pot tractar-se de raons de caràcter comercial (una novel·la que va concórrer al premi Sant Jordi i en va sortir tal com hi havia entrat, etc.) però si no és per raons de caràcter comercial voldria conservar el títol per raons profundes. No és el títol el que fa la novel·la sinó que és la novel·la la que fa el títol. En fi, ja veurem. Tinc la impressió que podré escriure altres novel·les, millors o pitjors que aquesta, però que d'aquí uns quants anys, la novel·la meua que quedarà, serà, justament, *Colometa*. No són pretensions d'autor —que no en tinc— el que em fa parlar així, sinó un cert sentit de la realitat.

Molt agraïda per la seva amable carta. Encara no he rebut carta de Xavier Benguerel. Si té ocasió de veure el senyor Joan Fuster, el qual no tinc el gust de conèixer personalment, doni-li bons records de part meua. Aprofito aquests mots per a desitjar-li un bon any. A vostè.

Atentament

M. Rodoreda

⁴² Transcripció de Monserrat Casals en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartes completes (1960-1983)* (2008).

6.3. Barcelona, 19 de gener de 1961

Distingida senyora:

Acabo de rebre la seva amable carta d'abans d'ahir, que cuito a respondre. La raó que en Benguerel no li hagi escrit encara és que no té l'adreça de vostè, com m'ha dit en una carta rebuda recentment.

Inútil dir que si el títol obeïa a causes molt meditates —i no, com jo, en Benguerel i en Joan Fuster suposàvem, a mera improvisació—, no insistirem a demanar-li que el canviï. Com vostè diu molt bé, «no és el títol el que fa la novel·la, sinó la novel·la que fa el títol». Només em permetré recordar-li que ja hi ha una obra catalana d'igual títol (d'Emili Vilanova), cosa que no deixa de ser un inconvenient.

La recensió, altament elogiosa, que me'n va fer en Joan Fuster ja m'havia donat vives ganes de llegir-la; el que me'n diu vostè ara acaba de despertar la meva curiositat. Quedo, doncs, esperant amb impaciència la rebuda de l'original per procedir a la seva immediata lectura. Des d'ara dec dir-li que la decisió podrà ser retardada pel retard d'en Benguerel a tornar de Xile (en principi havia de tornar a finals del mes vinent, però sembla que complicacions en els seus negocis l'hi retindran unes setmanes més de les previstes).

Molt agraït a la seva atenció, la saluda amb afecte

Joan Sales

6.4. Barcelona, 12 de maig de 1961

Distingida amiga:

Ahir en Joan Triadú em va donar un exemplar de *Colometa* (o *Un vol de coloms*), fent-me'n al mateix temps un gran elogi, coincident en tot amb el que m'havia fet en Joan Fuster.

Mentre jo procedeix a la seva lectura (puc dir-li que ja he començat i que per ara la meva impressió coincideix amb la dels dos crítics esmentats), seria molt convenient que vostè m'enviés DOS altres exemplars, encara que fossin còpies borroses o deficientes, per enviar-les a CENSURA. La censura ens entreté els originals mesos i mesos, i per això convé preveure-ho.

En cas contrari, es produeixen retards lamentables: fins i tot d'un any, si cal esperar a tenir el llibre compost per enviar a censura proves de galera.

Pel que fa al nou títol proposat (*Un vol de coloms*) tampoc no ens convenç. Li veig el mateix inconvenient del primitiu, o sigui que dóna una idea molt equivocada del gènere de la novel·la, com si aquesta fos allò que en diuen una novel·la «blanca» —o cosa pitjor, «rosa». Em diu en Triadú (i ja m'ho havia dit en Fuster) que un cop llegida la novel·la, el lector entén el per què del títol; però cal pensar que la principal finalitat d'un títol és fer de «ganxo», o sigui per atreure a llegir el llibre aquells que no en tenen cap idea. Cregui que un títol com *Colometa* o *Un vol de coloms* faria exactament el contrari, o sigui apartaria molts lectors convençuts —pel títol— que el llibre no feia per ells.

Li semblaré impertinent, tossut o fins i tot maniàtic de donar tanta importància a una cosa merament convencional com és el títol. Comprens que li pugui fer aquest efecte, però si vostè visqués —com vivim aquí— la batalla dura de CONVÈNCER LA NOSTRA GENT PERQUÈ LLEGEIXI LLIBRES CATALANS, comprendria que hem de recórrer a totes les martingales —i entre elles la de rumiar títols que tinguin «ganxo».

Mentrestant la saluda amb tot afecte

Joan Sales

6.5. Ginebra, 15 de maig de 1961

Amic Joan Sales:

Acabo de rebre la vostra carta i us contesto immediatament per a acusar-vos-en rebut. Tindrè en compte tot el que em dieu de còpies per a la censura. No sé pas com ho faré. He de rumiar-ho amb calma. Tinc la còpia de l'exemplar que us va passar Triadú i el text primitiu. Però a la còpia del vostre text hi vull fer alguns retocs. Petites correccions de gir de frases o de canvi d'alguna paraula. És a dir, vull tornar a llegir la novel·la.

En quant al problema del títol no sé... He de confessar-vos que per a mi triar un títol és una de les coses més difícils. Quan haureu llegit la novel·la, potser me'n podríeu suggerir un —sense compromís per part meva i sense perill que us sentiu vexat si no l'accepto. També podria buscar un títol Triadú. A veure si, entre tots plegats, ens en sortim. Ho dic rient, però sense fer gens de broma. Un cop trobat un títol podria fer un pròleg explicant-ne l'aventura i les dificultats. Ajudeu-me.

Us escriuré amb més calma. Amb tot l'afecte

Mercè Rodoreda

P.S. Quan vaig començar a escriure la novel·la, pensava posar-li *La plaça del Diamant*. Després la novel·la va anar per altres camins. Tot i que el títol és bonic potser la plaça del Diamant hi surt poc, i té un to massa popular; que no té *Colometa*. Aquesta novel·la tan senzilla, que fa riure al començar, és una novel·la greu. I no sé si *La plaça del Diamant*...

6.6. Barcelona, 16 de maig de 1961

Distingida amiga:

Arribo al despatx mort de son, per culpa de vostè. M'he passat la nit en blanc llegint la seva novel·la, sense poder deixar-la. Feia molt de temps que cap llibre no m'havia tret el son d'aquesta manera.

Trobo aquesta novel·la simplement formidable. Malgrat que la vaig començar sota la impressió favorable dels elogis que me n'havien fet en Joan Fuster i en Joan Triadú, la meva sorpresa anava creixent de pàgina en pàgina, en un crescendo que no es detura fins al punt final del llibre. Trobava pàl·lids els elogis que me n'havien fet aquells dos amics, tot i que els d'en Joan Fuster particularment havien estat molt subratllats.

En Xavier Benguerel (a qui enviaré una còpia d'aquesta carta que estic escrivint) estarà contentíssim. Precisament ell, d'ençà que ell i jo ens vam emprendre aquesta aventura quixotesca del CLUB DELS NOVEL·LISTES, no em callava que li havíem de demanar una novel·la a vostè. Jo sóc enemic de demanar novel·les a ningú, per por que si la demanés l'escriuen de vegades forçadament, i aleshores si l'has de rebutjar (tristíssima obligació en què ens veiem posats els qui ens emprenem edicions) et poden replicar amb certa raó que «doncs perquè els la demanaves». Si, excepcionalment, l'hi vaig demanar a vostè, fou sota la pressió dels elogis d'en Joan Fuster, elogis que si aleshores em van semblar molt grans ara em semblen pocs encara.

Aquesta novel·la és la seva obra mestra, amb una diferència —a parer meu— tan gran respecte a tota la seva obra anterior, que és com si amb aquesta obra comencés de debò la seva carrera literària, la definitiva; la seva obra anterior, a la llum d'aquesta, fa l'efecte de preparació per a arribar a aquesta. Aquesta té, del principi al capdavant, aquell alè inimitable de cosa inspirada; la paraula «inspiració» està molt desacreditada, i amb certa raó, per l'abús que n'han fet certs escriptors dolents que es proclamen inspirats; però en realitat no n'hi ha d'altra per expressar un cert fenomen misteriós de la creació literària. La «inspiració» de debò no té generalment res a veure amb la «facilitat», sinó tot al contrari, de vegades és una suada de sang; no s'hi arriba més que amb un esforç suprem, com al cim d'una muntanya gairebé inaccessible. Vostè hi ha arribat amb aquesta obra.

La Colometa és una d'aquestes figures inoblidables que, creades pel talent d'un escriptor, passen a tenir una estranya vida com si haguessin existit i tots les haguéssim conegudes. Els altres caràcters de la novel·la no són tan acusats, però tots tenen fesomia, a tots sembla que els vegis. L'ambient —la menestralia de Gràcia— evocat amb rara intensitat; les peculiaritats que el fan viure, que li donen realitat, com per exemple detalls del *dialecte social*, dels *modos* propis de la menestralia, dels seus gustos en matèria de mobiliari, festes, etc., de les seves idees en matèria de moral, religió, medicina, política, estan recollides amb sagacitat i són riquíssimes. I per damunt de tot això, que ja seria moltíssim, hi ha el tema de fons, que a penes si es diu, a penes si s'insinua, però el lector el va veient i sentint, indecís entre posar-se a plorar o a riure: la Colometa voreja sempre el precipici de l'absurd existencial, i per una especial gràcia divina no s'hi acaba d'estimar mai. La vida de la Colometa no és absurda tot i que ho podria ser tant, perquè la Colometa és bona —i la Bondat és el gran misteri, el veritable gran misteri que ens envolta, ens redimeix, ens salva. El seu curiós amor pel seu segon marit ve d'això, d'aquella bondat que no es diu mai i que sempre hi és... En fi, l'anàlisi d'aquesta novel·la no s'acabaria mai, perquè en realitat aquesta obra no té ribes ni fons, com la vida.

L'estil, una troballa. Dóna realment la sensació vivíssima que és la Colometa en persona qui s'està explicant a si mateixa, en un monòleg psicològicament riquíssim, en un desordre inspirat de la millor mena, de gran categoria humana. I a través d'aquesta pobra animeta, d'aquesta «una de tantes», passa com una alenada la història recent i tràgica del nostre desventurat país... Quin efecte més singular que fa la gran història vista a través d'un petit caparró!

Només gosaria fer una reserva a l'ús de mitja dotzena de paraules, que resulten inversemblants en boca de la Colometa. Suposo que vostè les hi ha posades en la creença, ben errada, que són «obligatòries». Són les següents (poso a continuació les que jo li aconsello):

vídua = viuda

enterrament = enterro

vorera = acera

globus = globo o globu (és difícil decidir-ho, ja ho consultariem amb en Coromines o en Moll)

cambrà = cuarto o dormitori (segons que s'hi dormi o no)

condol = no ho sé gaire (vostè havia posat primer «pésam», que és com la gent ho diu, i després ho ha esmenat per «condol», que no ho diu ningú i menys entre la menestralia de Gràcia)

De totes aquestes paraules, la que fa més estrany en boca de la Colometa és «globus», amb la seva pedantesca desinència llatina. Probablement, aquesta preferència per la desinència llatina *-us* és un dels errors més notables de Pompeu Fabra, que en general ho encertava tot.

Com veu, és poquíssima cosa, i suposo que vostè estarà d'acord a fer la substitució. Amb aquesta mitja dotzena de reserves, el vocabulari de la Colometa, que és riquíssim, és íntegrament «menestral de Gràcia», sense desmentir-se mai. Un gran encert d'estil!

Llegida la novel·la, lluny de trobar més passables els títols proposats, els trobo encara més cruelment desencaixats. Ni *Colometa* ni *Vol de coloms*. Jo buscaria un títol com per exemple: *Un terrat a Gràcia*, una mica dins el gènere dels millors films neorealistes italians —la seva novel·la, si la volguéssim classificar, cauria de ple dins el gènere «neorealista», en el millor i més actual sentit de la paraula. Si no se n'hi ocorre un altre de millor, a mi *Un terrat a Gràcia* ja em semblaria bé. De fet, el terrat juga un paper de primer ordre en aquesta novel·la. Això del títol es podria deixar fins al darrer moment, si no fos que per demanar el permís a censura (cosa que cal fer amb molta anticipació) ja cal haver-se decidit per un títol o altre. De cara a la censura, recordi que m'hauria d'enviar 2 còpies, encara que fossin dolentes.

Amb una enhorabona com una casa, em plau saludar-la amb tot afecte

Joan Sales⁴³

⁴³ Mercè Rodoreda deja constància de la impressió causada por Joan Sales en una carta remitada a Rafael Tasis el 11 de marzo de 1962:

Estimat Tasis: aquesta carta serà una llauna. La història d'un drama entre Joan Sales i jo. Al gra: J. Fuster va recomanar Colometa al Club dels Novel·listes (Benguerel encara no havia marxat) i vaig rebre una carta de Sales demanant-me-la per a llegir-la, i demanant-me que li canviés el títol, etc. etc. Li vaig enviar la novel·la, la va llegir, es va engrescar fins als núvols, vam discutir el títol, va sortir el possible títol de «La Plaça del Diamant» i en dir-li que potser per a justificar el títol aquesta Plaça sortia poc, m'arriba la primera sorpresa. El minyó amb un gran aplom em diu, «fàci viure els seus personatges principals en aquesta Plaça». Fer això volia dir, o equivalia, a estripar la novel·la i escriure'n una altra per a poder-li posar aquest títol, i a més a més em fa una llista de mots i em diu canviï de seguida, *enterrament* per *enterro*, *vidua* per *viuda*, *vorera* per *acera*, *cambra* per *quarto*, *condol* per *p[è]sam*. I endavant. Vaig suprimir *vidua* fent equilibris, vaig fer equilibris per a no posar *quarto*, vaig acceptar *p[è]sam*. Però em vaig refusar enèrgicament a admetre *acera* i els pocs *quartos* que quedaven. A més a més em va dir que trigaria a publicar la novel·la i vaig fer servir aquesta triga per a tornar-la a passar a màquina i per acabar-la de repolir. De totes maneres, amb la història de l'acera li vaig escriure una carta, potser lleugerament violenta, en la qual li deia en resum, que amb la seva mentalitat en comptes d'enriquir la llengua l'empobria i que es fes el càrrec que tractava amb un escriptor i que la responsabilitat de tot el que ell considerés inacceptable en matèria de llenguatge, anava per a mi. Que el llenguatge de Colometa a ell li semblava molt senzill, però que era molt sofisticat i que aquí estava la gràcia. Bé, ja te n'he explicat un tros. Vam anar enviant cartes, perquè el minyó té la fúria del carteiç. I el 23 de desembre em surt amb la broma següent: en un moment intensament emocional, la noia travessa el carrer Gran de Gràcia i veu un tramvia *vell* i *groc* etc. i Sales em diu «els tramvies eren vermells i no *grocs*, després de la guerra, per tant he fet fer un incís a Colometa i li faig dir que va veure un tramvia vermell però que a ella li va semblar que era *groc*». Li contesto i li dic que psicològicament això és impossible. Colometa en aquell moment greu per a ella no està per reflexions d'aquestes; que tregui immediatament l'incís i que canviï l'adjectiu *groc* per *cansat*. Li dic que abans de tirar la novel·la vull veure proves. Carta dient que enviarà proves i que canviï tot el que vulgui, però no em diu que hagi tret l'incís. Nova carta on em diu —el temps anava passant que la novel·la ha d'estar tirada el quinze de març per ésser repartida als subscriptors el primer d'abril. Silenci. I a darreries de febrer em començo a posar de punta i li escric tres cartes seguides reclamant proves. A l'última només li deia, amb unes lletres de tres pams «Vull veure proves!!!» i telefono des de Ginebra al despatx de Sales, dues vegades, inútilment. Em deien, «entra i surt i és difícil d'ensopegar-lo». I plego de demanar. El dia vuit d'aquest mes rebo les proves a les cinc de la tarda, agafo l'original —havia guardat el doble exacte del que li vaig enviar a ell i comencen els espeternces.

El minyó amb una frescor de barra i mitja em destrueix els trossos més importants amb afegits estúpids, canvia paraules de la manera més gratuïta allà on li sembla; per exemple jo dic «*el temps que arrixa i desarrixa i colora les flors*». I ell em canvia *colora* per *pinta* i *despinta*. El temps no *despinta* res. Em posa, en comptes de *picades* de coloms, *picossades* de coloms. Els coloms per a mi no *picossen*, *piquen*. És a dir, no acabaria mai. En un determinat punt jo dic (o Colometa) *hi havia homes ja grans pels carrers que aprenien a fer la guerra*. I ell em posa —*Feien l'exercici pels carrers, els avis i els nets, els pares i els fills*. És clar, a tu, com que no saps el to de la novel·la, això no et sobtarà massa, potser, però és simplement grotesc. Colometa diu: «... i aquells cartells que deien *feu tancs* i que us havien fet riure tant si en quedava algun tros per les parets no feia riure gens.» I ell em canvia *tant* per *tantíssim*. És a dir m'ha minat la novel·la de pura i gratuïta animalada. Em vaig estar fins a les quatre de la matinada *restablint l'ordre antic* i vaig agafar una sèrie de fulls de paper amb una llista de totes les pàgines on havia fet canvis, i li explicava pàgina per pàgina, per què no admetia aquells canvis. I les raons per les quals no els admetia. I li vaig escriure una carta on li deia que, si canviar tot el que ell havia desballestat, li representava un perjudici econòmic, estava disposada a pagar-li el perjudici, etc. Breu: rebo les proves avui i les hi trameto l'endemà al matí, per avió. I l'endemà rebo una carta d'ell fent el pagès en la qual em diu que ha tingut un atac de mal de pedra i que es va escapar de casa d'amagat del metge i de la dona per a poder-me enviar les proves

6.7. Barcelona, 17 de maig de 1961

Distingida amiga:

Li anava a enviar l'anterior, quan rebo la seva del dia 15, que em fa molt content en veure que no s'obstina en aquells títols tan equivocats.

Per cert, el títol que suggereix, *La plaça del Diamant*, també se'm va ocórrer quan estava començant a llegir la novel·la. Després, vaig adonar-me que la plaça del Diamant no hi tornava a sortir més, o només hi sortia d'esquiltlentes. Crec preferible *Un terrat a Gràcia*, ja que el terrat hi juga realment un paper de primer ordre.

Ja que la veig decidida a fer una nova corregida a fons, cosa que em sembla molt bé perquè estic cert que a cada corregida la novel·la pujarà (tot i que ja està molt amunt), li suggeriré algunes millores possibles que no li hauria dit d'altra manera perquè no crec que valguin massa la pena:

Els graciencs no diuen carrer Salmerón, però tampoc carrer Major. Diuen «el Carrer Gran». Crec que és així com ho hauria de dir la Colometa. Crec també que s'hauria de veure l'admiració, l'enlluernament que el Carrer Gran li inspira, amb la seva multitud de botigues, el seu tragí, els seus fanals tan «artístics», els seus tramvies amunt i avall etc. Això vostè ho apunta en un moment determinat, sense insistir-hi. Podria estendre-s'hi més. El «Carrer Gran» hauria de ser per a la Colometa el rovell de l'ou del món, el centre de l'univers.

Just acabada la guerra, tal com vostè parla sembla donar a entendre que tot seguit es van tornar a veure els aparadors plens de coses. Vostè no era aleshores aquí; jo tampoc, però vaig tornar el 1948, o sigui nou anys després d'acabada la guerra. Encara aleshores, nou anys després, encongia el cor la misèria dels aparadors; sobretot faltaven els articles de necessitat més immediata, com el pa, que estava rigorosament racionat i era detestable, fet de tot menys de blat. La ració per persona era insignificant. Qui en volia més o el volia més bo, podia comprar-lo delictuosament i clandestinament a preus exorbitants, com era rigorosament prohibit que donava peu a detencions i empresonaments. L'oli escassejava encara més que el pa. La gent pels carrers ens feia, als que tornàvem de l'estranger, un efecte deplorable: magres, cansats, tristos, terrosos... I això nou anys després! Crec que ha de revisar a fons els passatges on parla de la postguerra immediata: res d'alegria, res d'aparadors plens, sinó fam general, tristesa profunda de la ciutat —tan alegre abans de 1936!—. Si vol dos detalls concrets, que a mi m'han explicat persones que hi eren, aquí els hi ofereixo:

a) A l'entrada dels nacionals, aquests van apoderar-se dels dipòsits de queviures (ben migrats) dels republicans fugitius, i en van fer muntanyes al mig dels carrers, a disposició de tot el veïnat. Aquest s'hi llença, famolenc; per un moment cregueren que la fam s'havia acabat, il·lusió que no va durar més que 24 hores: les que van trigar a exhaurir-

i que resi per ell. Carta que no li he contestat. I estic esgarriada esperant a veure què passarà, o a veure què farà i amb una sensació penosa d'ésser un magatzem de porcellana i en Sales un elefant. I amb uns desigs vehements de no tenir més tractes amb aquest jove. I ja està. Tu diràs que tot plegat és una criaturada... No. Ho considero greu. I no m'ho sé acabar i estic fastiguejada.

Sóc a París uns quants dies per a fer-me prorrogar el passaport. Més endavant ja t'escriuré una carta més personal. Treballo amb la novel·la que vaig enviar al Sant Jordi, i no em queixo que no la premiessin. És una novel·la que vaig precipitar i estava plena de bonys. Adéu. Una forta abraçada,

Mercè

P.S. I en aquesta última carta Sales em diu, per a meravellar-me, que acaba de rebre «Incertaine gloire» en edició de fil. Com si tingués gaire importància que et publiqui Gallimard. Això fa més de vint anys que està traduït i ningú no sap què és. El que és important no és que et tradueixen. Sinó ésser un gran escriptor. Ja et poden anar traduït si no passes d'una mitjanja...» (Casals 1991: 213-215)

se aquells dipòsits. Vostè, brodant-ho a la seva manera, pot fer sortir aquest episodi a Gràcia, i la Colometa que en sigui un dels protagonistes.

b) El servei de pompes fúnebres estava totalment paralitzat. Uns coneguts meus, a qui se'ls havia mort el pare, van tenir el cadàver quinze dies a casa per falta d'enterraments. Era el pic de l'hivern (finals de gener i principis de febrer), així i tot el mort podia tant que el van posar al balcó, i allà s'estigué fins que les pompes fúnebres van reprendre. Vostè pot col·locar aquest detall tan significatiu en algun moment de la novel·la, a Gràcia i en relació amb la Colometa.

Si repassa el vocabulari, que en general és riquíssim i molt evocador, no deixi d'esmenar aquelles paraules que li deia, impròpies en boca de la Colometa. Si fa pròleg, ja podrà explicar en aquest, de cara als qui detenten el liri de la puresa gramatical (una plaga!), que «com veuran si llegeixen, la Colometa no era membre de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ni molt menys de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, de manera que el discurs acadèmic no era el seu fort» —o alguna cosa així.

Qüestió de les còpies: vostè en té una igual que la que tinc jo, i suposo que és la que farà servir per fer-hi aquesta nova corregida. Jo guardo, doncs, la meva. Si vostè m'envia la tercera que diu que té, encara que sigui dolenta (mentre sigui a màquina) i encara que sigui poc o molt diferent de la que tinc jo, junt amb la meva jo ho enviaria a censura. La censura és eminentment burocràtica, i no es pren mai la molèstia de compulsar si l'edició que apareix impresa és exactament igual a l'exemplar que ella va aprovar, de manera que vostè podria corregir ben tranquil·la. El que sí que cal de cara a la censura, és donar el títol definitiu, perquè és pel títol que es guien, als efectes dels seus registres etc.

Desgraciadament, el CLUB DELS NOVEL·LISTES pot concedir-li un bon marge de temps. Dic «desgraciadament», perquè si vostè m'hagués enviat de bones a primeres la seva novel·la així que jo l'hi vaig demanar, seria la primera que publicaríem. Però amb la seva trigança ha donat peu que adquiríssim una sèrie de compromisos, tant amb autors del país com amb estrangers, i ara abans que la seva hem de publicar les següents:

No ho sap ningú, de Nicolau Mª Rubió

Bearn, de Llorenç Villalonga

El gat mesquer, del príncep de Lampedusa

La quarta vigília, de Johan Falkberget

Tancat a pany i clau, de Lluís Romero

totes molt bones i alguna boníssima, però jo personalment prefereixo la de vostè a totes elles. Com que el CLUB no pot publicar més d'una novel·la cada dos mesos (per no fer-se econòmicament carregós als subscriptors), vol dir que vostè té DEU mesos de temps. Més ben dit, VUIT mesos, perquè cal comptar amb un marge de dos mesos per procedir a l'edició. Abans de vuit mesos ens hauria d'haver donat, doncs, el text definitiu. Mentrestant, ja hauria vingut aprovada de censura.

Un cop fixat el títol, li enviaré el contracte d'edició, que és el mateix per tothom. El CLUB paga 10.000 pts. anticipades a compte dels drets d'autor (que són el 10% del preu fort de venda en llibreria), en el moment de rebre's l'autorització de censura; anticip que correspon a 1.250 exemplars que ja podem considerar venuts de sortida (1.000 de subscriptors que hem anat fent en Benguerel i jo per aquests mons de Déu, en una campanya fatigosíssima que no sé si ens agraeix ningú). Algun dia, amb més temps, potser li explicaré la idea que ens va moure amb això del CLUB, i que en essència

podríem resumir-ho així: buscar lectors per als novel·listes catalans, perquè sense lectors no hi ha novel·lística possible.

Ben cordialment

Joan Sales

Ja havia tancat la carta però la torno a obrir perquè se m'ha ocorregut una idea i tal com se m'ha ocorregut l'hi vull brindar per si li sembla aprofitable. És en relació al títol *Un terrat a Gràcia*, per donar més paper al terrat.

Li he dit allò del cas d'un difunt que es va estar 15 dies al pis, per falta d'enterraments, a darreries de gener – principis de febrer de 1939, i que el van haver de posar al balcó perquè naturalment podia.

Podria haver succeït aquest cas tan macabre a la casa de lloguer on vivia la Colometa, tractar-se d'uns llogaters de la mateixa casa; per exemple, els de la tribuna. Els primers 4 o 5 dies, haurien aguantat amb el cadàver en el seu llit; després, l'haurien tret a la tribuna; finalment, haurien demanat a la Colometa de tenir-lo al seu terrat... fins que els de les pompes fúnebres es decidissin a recollir-lo.

Crec que lligaria molt bé amb el caràcter de la Colometa el deixar el terrat en un cas així.

6.8. Ginebra, 7 de juny de 1961

Estimat amic:

Heu de perdonar-me que no us hagi contestat una mica més de pressa. La vostra carta, que em va fer molta alegria, em va trobar en plena grip. No cal que us digui que amb la vostra carta em vaig emocionar molt i que em va pagar totes les penes que la pobra Colometa m'ha donat. Bé, el gran problema és el títol. *Un terrat a Gràcia* no és que sigui un mal títol de novel·la, però localitza massa. Hi ha, a més a més, una qüestió d'estil i si a vós *Un vol de coloms* us sembla un títol enganxat amb goma, a mi, *Un terrat a Gràcia* em fa l'efecte d'un títol per a una novel·la que no és meva. Patirem molt. He triat frases de la novel·la, en tinc una bella llista, però és inútil. Pel que fa a aquest dimoni de títol, el més calent és a l'aiguera i ja em comença a amoïnar.

Una altra cosa: l'esborrany que tinc de la novel·la és molt diferent de la versió definitiva. No sé si us serviria per a la censura; però com que passo la novel·la a màquina de dalt a baix, potser valdrà més que us envii una còpia neta. No trigaré, em penso, més de dues o tres setmanes a enviar-vos-ho. He resolt el problema «globus». Poso «campana de vidre». Molt més bonic.

Estic escrivint molt i algun dia, si tots som vius, us donaré una de les novel·les més importants que s'hauran escrit a Europa de quatre mil anys a aquesta banda. I serà una novel·la d'amor.

Amb gràcies per tot, rebeu, junt amb el meu afecte, el millor bon dia!

Mercè Rodoreda

6.9. Barcelona, 10 de juny de 1961

Estimada amiga:

Començava a passar ànsia davant el seu silenci, pensant si no l'hauria amoinada amb els problemes que li plantejava, relativament al títol i a petits detalls de lèxic (qüestions ben secundàries!) quan vet aquí que rebo per fi la seva del dia 7, que em fa molt content en tots sentits. La seva novel·la agrada a tothom qui la llegeix, gent per cert molt variada (boníssim senyal), si bé m'adono que a qui agrada més és a mi. Jo la posaria, si fos crític, molt amunt, entre les novel·les catalanes del cim de dalt de tot. Sobretot, que és novel·la «novel·la» —tal com haurien de ser—, vull dir que hi ha obres molt bones per altres aspectes, però no pel que tenen de pròpiament «novel·la». Els personatges de vostè, sobretot la Colometa, és com si un els hagués coneguts a fons, i això és el propi de les bones novel·les, de les grans novel·les. Li diré que a casa, la meva dona i jo parlem de la Colometa sovint, com d'un personatge real que haguéssim conegut moltíssim i ens hagués quedat clavat a la memòria per la força del seu caràcter.

El que no agrada a ningú és el títol. Ni cap dels que vostè proposa, ni el que proposo jo (*Un terrat a Gràcia*). La meva dona proposa *La senyora dels coloms*; títol que quedaria divinament en francès (*La dame aux pigeons*) però en català, no sé per què, trobo que no acaba de sonar. En Benguerel, en carta rebuda junt amb la de vostè, em diu:

El títol que personalment m'agrada més és *La plaça del Diamant*. Per a nosaltres que coneixem aquesta plaça, el títol no és gaire suggestiu, però si fas abstracció d'aquest fet vulgar, t'adonaràs que és un títol escaient i fins i tot poètic de bona mena. És clar, no conec la novel·la i em resulta difícil considerar si aquest títol és el just. També a mi, en francès, m'agradaria molt *La dame aux pigeons*. En català, no, o molt poc, gairebé gens. El que celebro és que existeixi tanta coincidència en apreciar el valor d'aquesta obra de la Rodoreda i en tinc una gran alegria. Els contes que se li van premiar a Cantonigròs, ja t'ho vaig escriure o dir, eren molt bons.

No s'amoini pel títol, ja sortirà. I si no en sortís d'altre, posem-hi *La plaça del Diamant*, que com a títol és bo, encara que no té gran cosa a veure amb la novel·la. Ara es fa molt de posar títols que no tenen res a veure amb el llibre. Això del títol no correria cap pressa especial si no fos pel diastre de censura.

Quedo esperant les noves còpies que m'anuncia per enviar-les a censura (un cop decidit el títol), i mentrestant la saludo amb tot afecte

Joan Sales

P.S. El títol també fa falta per estendre el contracte d'edició. EL CLUB DELS NOVEL·LISTES fa les coses bé, va ser amb aquesta idea que el vam organitzar, o sigui amb la idea de donar a la novel·la catalana una existència real i normal, fins en l'aspecte editorial. El CLUB paga un anticip de 10.000 pts. als autors en el moment de rebre's l'autorització de censura, a compte del 10% sobre el preu fort de venda al públic. És el que fan totes les editorials serioses de novel·la; el nostre contracte d'edició (el mateix per tothom) és gairebé traduït del meu contracte amb Gallimard per a l'edició francesa d'*Incerta glòria*.

Vostè diu en broma que està escrivint molt i que algun dia ens donarà «una de les novel·les més importants que s'hauran escrit a Europa de quatre mil anys a aquesta banda». Vostè ho diu en broma, però jo, després d'haver llegit *La plaça del Diamant*, la crec capaç de tot. «I serà una novel·la d'amor», afegix vostè. ¿I per què no? Dic jo. O més ben dit: ¿com podria NO ser una novel·la d'amor, si ha de ser una gran novel·la? *La plaça del Diamant* és una novel·la d'amor, encara que potser molts lectors no hi cauran: la Colometa no s'entendria si no fos un ésser de bondat, o sigui d'amor. El seu amor per «l'adroguer de les veces» és de les coses més punyents que recordo...

6.10. Ginebra, 5 de juliol de 1961

Estimat amic:

Estic acabant de copiar la novel·la. Em falten una trentena de pàgines. A finals de setmana us enviaré l'original, exacte al que teniu, i així, quan vulgueu, podreu enviar els dos exemplars a la censura. No he aprofitat l'anècdota del mort al balcó, perquè m'ha semblat que «havia perdut la mà» és a dir, estic massa lluny, ara, de la Colometa, perquè una anècdota macabra pugui sortir amb gràcia: amb naturalitat. He posat sempre carrer Gran. He posat acera. He tret tots els globus. El que no m'ha estat possible de posar, per no sé quina mena de mania, és quarto. Tot i que quan jo era petita, pujava a jugar al quarto del terrat. Ho deixo al vostre criteri. Jo no he pogut.

En quant al títol, deixem, potser, *La plaça del Diamant*. El títol trobat per la vostra dona està molt bé i em va agradar molt, però el vaig consultar i van trobar que quedava massa Vilanovesc, encara que hi hagi un tros de la novel·la on les senyores parlen de la senyora dels coloms. Dues vegades, en la còpia que he fet, parlo, o faig parlar, de la noia dels coloms. En Cintet diu que hauran de fer una font que se'n digui la noia dels coloms amb la Colometa a dalt amb un colom a la mà. La noia dels coloms, no estaria malament. Però em decanto més, ara, per *La plaça del Diamant*.

Bé, us enviaré l'exemplar per a la censura, el definitiu encara me'l quedaré un cert temps, el que vós vulgueu, per acabar-lo de mirar. De moment l'he d'accentuar i corregir les errades de màquina. Aquesta còpia última de la novel·la m'ha deixat sense alè sobretot perquè tinc altres coses al cap que em donaran molta feina.

Us dic gràcies per tot i doneu gràcies a la vostra dona pel seu interès. Gràcies a tots dos.

Amb tot l'afecte

Mercè Rodoreda

6.11. Barcelona, 6 de juliol de 1961

Estimada amiga:

A punt d'aparèixer el volum XIX del nostre CLUB DELS NOVEL·LISTES, m'agradaria poder anunciar entre les obres en preparació la de vostè, però per això caldria fixar-ne el títol.

Veig que a en Benguerel li agrada força *La plaça del Diamant*, que també m'agrada a mi i en general a totes les persones amb qui n'he parlat. Té l'inconvenient que no té gran cosa a veure amb la novel·la, però ara es fa molt —i potser, ja que vostè està decidida a fer-hi canvis, vostè mateixa trobarà la manera de fer-hi sortir més la dita plaça, a fi que el títol no sembli massa arbitrari.

Per exemple, aquell pis de la Colometa, aleshores del seu primer matrimoni, ¿no podria ser precisament a la plaça del Diamant? De memòria, no recordo que hi hagi a la novel·la res que impedeixi aquesta «plausible hipòtesi». I també l'adrogar de les veges hi podria tenir el seu establiment... En fi, vostè mateixa.

Li prego que, en cas afirmatiu (de donar per bo el títol *La plaça del Diamant*), m'ho escrigui tot seguit, amb aquell objecte d'anunciar-ho ja des d'ara.

A més, un cop fixat el títol, li podria enviar el contracte d'edició; i si vostè m'enviés un parell de còpies a màquina, encara que fossin dolentes, podríem ja enviar-ho a censura, cosa que convé fer amb molt de temps anticipat.

Quedo esperant les seves notícies i mentrestant la saludo amb tot afecte

Joan Sales

Ja escrita aquesta, rebo la vostra d'ahir. Queda, doncs, aprovat el títol *La plaça del Diamant*. Així sortirà anunciada. Així que rebré la còpia que m'anuncieu ho enviarem a censura; i així que arribi el permís de censura (de vegades triga dos o tres mesos) concretarem la data de sortida, que jo voldria que fos la més pròxima possible, però que donades les novel·les en curs que no podem ja, de cap manera, posposar, sempre se n'anirà d'aquí a set o vuit mesos. Teniu, doncs, tot aquest temps per acabar-hi de fer els últims tocs. Comprenc molt bé el que em dieu a propòsit d'aquella anècdota macabra que us brindava per si l'hi volíeu encaixar; coses així, si no vénen a tomb, semblen forçades i aleshores fan mal efecte.

Ja que m'hi autoritzeu expressament, així que rebré el vostre original definitiu cuitaré a substituir per «quarto fosc» l'expressió —inusitada— de «cambreta fosca». I em fa molta gràcia que no ho vulgueu fer vós mateixa, sinó que m'ho encarregueu a mi. Em feu pensar en una dama que havia fet matar el seu gos, vell i malalt, per un amic, i després deia d'aquest amic «que era un home horrible, sense sentiments». Suposo que no direu pas tal cosa de mi, pel sol fet de preferir l'expressió «quarto fosc» —que és com es diu— a «cambreta fosca», que no crec que s'hagi dit mai.

Per a la vostra tranquil·litat, us diré que «acera» té partidaris entre els membres de la Secció Filològica, de manera que no seria gens estrany que qualsevol dia la incloguessin al diccionari. Així mateix moltes altres paraules, que indignen els benaventurats «puristes». Ben aviat us enviaré el contracte d'edició en dues còpies, una per a vós i l'altra per a nosaltres, que ens haureu de retornar firmada.

Molt content amb les bones notícies que em doneu, us saluda amb tot afecte

Joan Sales

6.12. Ginebra, 10 de juliol de 1961

Estimat amic:

Acabo de rebre la vostra carta i ja tinc el paquet fet del segon exemplar de la novel·la, exacte al que teniu: tots dos per a la censura. Us n'envio a més a més un tercer (primera versió) per si voleu enviar aquest a la censura i no quedar-vos sense cap exemplar mentre no us envio el definitiu. Si és que aquesta primera versió val. Vós mateix.

En quant al títol deixem, doncs, *La plaça del Diamant*. No cal canviar res. És prou important el que passa en aquesta plaça per a justificar el títol. Quan comença la novel·la, tota la vida de Colometa canvia a la plaça del Diamant. I al darrer capítol, quan Colometa torna a la plaça del Diamant, és perquè prengui consciència de la seva realitat, que és bona.

Encara tinc els meus dubtes, sobretot després de la vostra carta, de si deixo vorera o bé poso acera. Us he de dir que posar acera m'ha repugnat una mica. Sobretot perquè jo no faig parlar Colometa com una noia de Gràcia. A més a més, ella no és de Gràcia, encara que jo no ho digui. Sóc jo que parlo i que faig el que vull amb la sintaxi i que dono un català natural i que de vegades faig embolicar Colometa quan explica com són les cases i que procuro tant com puc dir les coses d'una manera diferent de com es diuen. Si de vegades em serveixo d'un tòpic és per a fer riure o per a emocionar, no per manca de recursos. L'estil verbal de Colometa és molt més estudiat del que sembla.

Refaig una manera de parlar per tal que les frases, si no els mots, tinguin una presència. La manera de parlar de Colometa no és una casualitat. Dic tot això per a justificar els meus escrúpols. Encara en parlarem. I perdoneu-me el discurs.

Amb tot l'afecte

Mercè Rodoreda

6.13. Barcelona, 12 de juliol de 1961

Estimada amiga:

Rebo la seva d'abans d'ahir i estic molt content que m'envïï aquestes còpies, que ens permetran sol licitar amb temps el permís de censura. Pel que fa als petits punts de lèxic, naturalment vostè és l'autora i per tant és vostè qui té la paraula. Jo em limitava a suggerir-li uns canvis, en definitiva insignificants. La novel·la no deixarà de ser magnífica perquè la Colometa digui «vorera» en comptes de «acera» (entre parèntesis «vorera» no es diu absolutament enlloc, i fins hi ha la sospita que no s'ha dit mai enlloc, en vista de la qual cosa diversos membres de la filològica de l'Institut van proposar a la darrera revisió admetre la paraula «acera»: li ho dic, per si tal vegada això li fa pensar si no és una mica fort fer la Colometa més acadèmica que els mateixos acadèmics!).

No calia que em digués que «l'estil verbal de la Colometa és més estudiat del que sembla» i que «la manera de parlar de la Colometa no és una casualitat». Crec haver-li dit a les meves anteriors, principalment la que li vaig escriure arran de la lectura, l'efecte extraordinari que em va fer aquest monòleg de la Colometa —i sé molt bé que coses així no s'obtenen sense un esforç tibant, sense una consciència molt lúcida del que un es proposa. Si li vaig suggerir aquells petits canvis de lèxic (limitats, si no recordo malament, a mitja dotzena de paraules) és precisament perquè em va semblar que era llàstima, per tan poca cosa, desmentir la perfecta naturalitat del personatge. Si, com vostè diu molt bé, la Colometa fa el que vol amb la sintaxi —que és una part importantíssima de la gramàtica—, ¿per què té aquests escrúpols de lèxic —que n'és un aspecte insignificant?

Però insisteixo que jo només em limito a suggerir: és vostè l'autora.

Jo ara me'n vaig a passar uns dies, no gaires, per les muntanyes. Confio que quan tornaré a aquest infern de Barcelona, ja trobaré les altres còpies que m'anuncia. Mentrestant la saluda amb tot afecte

Joan Sales

6.14. Barcelona, 9 d'agost de 1961

Estimada amiga:

Vaig rebre oportunament les 2 còpies de *La plaça del Diamant*, que a hores d'ara ja són a Madrid, a «la oficina de inspección de libros» (que és així com es diu oficialment aquell antre).

Ara jo me n'aniré a passar uns dies a les muntanyes i en tornant li enviaré el contracte d'edició.

No recordo si en la meva anterior li deia que a la darrera reunió de la filològica en Francesc de Borja Moll va proposar la inclusió en el diccionari dels mots «acera» (= vorera, voravia), «tonto», «cuidar» (= tenir cura) i altres paraules. Sembla que la

majoria dels membres de la secció hi estaven d'acord, però que de moment no es fa res perquè en aquella casa hi ha el principi dels «acords per unanimitat» (principi bèstia, ja que resulta esterilitzant). La unanimitat en canvi es va produir per admetre una sèrie de dialectalismes valencians («corfa» = clofolla). Amb molta raó m'escriu precisament un valencià, en Joan Fuster: «Era molt més urgent admetre «acera» i «cuidar», que ho diem pertot, tant a València, com a Catalunya, com a Balears.»

Li ho dic per tenir-la al corrent de l'estat actual d'aquestes qüestions. Pensi que si «acera» i «cuidar» són trobats acceptables per alguns membres de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (equivalents dels acadèmics de França o Castella), amb quanta més raó devien semblar acceptables a la nostra estimadíssima Colometa, que no era acadèmica!

No obstant —ni cal dir-ho— vostè té l'última paraula.

Amb tot afecte la saluda

Joan Sales

6.15. Barcelona, 1 de desembre de 1961

Estimada amiga:

Vaig rebre la seva del 27 novembre i en aquest moment m'arriba *La plaça del Diamant*, que aquesta tarda mateix duré al linotipista.

Ni cal dir que respecto totes les seves decisions (no caldria sinó), ja que són preses, segons em diu, «després de llargues reflexions». No pateixi pel linotipista ni pel corrector: els tinc molt ben ensenyats i ja no gosen fer el savi. La primera vegada em vaig trobar que el linotipista m'havia posat tots els «en» (article personal) amb majúscula! Horror, horror... Sota la meua reprimenda, em digué el pobre que és que el corrector sempre els hi feia posar. Aleshores, reprimenda al corrector. Ara ja no gosen prendre iniciatives.

Crec que linotipistes i correctors savis han estat els principals responsables de l'horrorós «català literari» que s'ha estilat durant molts anys (romangué amb llur testa dempeus).

D'acord amb el «pésam» —la gent no ho diu d'altra manera.

No entenc ni poc ni molt la mania de vostè contra acera (diversos membres de la Filològica són partidaris actualment d'acceptar-ho) i menys encara contra quarto, almenys en expressions com «quarto fosc», insubstituïbles. Per si vol mudar d'opinió (que és cosa de savis), li diré que d'això de la «cambra fosca» n'he parlat amb diversos membres de la Filològica —Pere Bohigas, que és el meu consogre, Moll, etc.— i tots consideren que «cambra fosca» és absurd, ja que evoca l'experiència de física precursora de la fotografia, i de cap manera el nostre familiar «quarto fosc» de totes les cases. Li diré a més que aquesta expressió «quarto fosc» no és sols barcelonina, sinó general a tot el territori: a Mallorca i València no ho diuen tampoc de cap altra manera.

Naturalment, si vostè s'hi entossudeix, sortirà «cambra fosca» en comptes de «quarto fosc». Però serà un cas molt notable de tossuderia. Potser és qüestió de sexe. Les dones sempre han tingut fama de ser més tossudes que les mules —amb perdó sigui dit.

Us enviaré galerades tal com demaneu.

Digui'm com vol que li envii les 10.000 pts. que li deu el CLUB. O si vol que els dipositem en algun compte a Barcelona a nom de vostè.

Estaria molt content que li donessin el Sant Jordi. Però els premis literaris són loteries. Tot el que m'ha dit de *La mort i la primavera* m'ha intrigat força, de manera que estic amb moltes ganes de llegir-ho. Potser és una obra mestra (de l'autora de *La plaça del Diamant* se'n pot esperar tot), potser és una equivocació de cap a peus. El que vostè me n'ha dit em fa témer que no s'hagi emprès un assumpte irreal, sense cap relació amb la gent de carn i ossos i els seus autèntics problemes, és a dir, tot al revés de *La plaça del Diamant*. Hi pot haver, és clar, novel·les irrealistes magistrals —però que poques! I fins les magistrals, són de mal llegir si són irrealistes...

Em diu que si entenc la seva carta és que sóc molt intel·ligent. Cosa que m'ha fet pensar si és que hi havia algun enigma, però no n'hi sé veure cap. Potser sóc un ase. Quedo una mica perplex tractant d'entendre el que s'hi ha d'entendre.

No es descuidi de comunicar-me la seva decisió respecte a les 10.000 pts. Que, ai las, jo voldria que fossin 100.000 —però per ara el públic lector en català no dona per més.

Amb tot l'afecte del seu

Sales

6.16. Barcelona, 16 de desembre de 1961

Estimada amiga:

Pensava escriure-li per dir-li la magnífica impressió que m'ha tornat a fer *La plaça del Diamant* en llegir-la per 2ª vegada (per corregir-la abans de dar-la a les linotips), quan rebo la seva abrupta carta d'abans d'ahir.

Crec que a l'autora de *La plaça del Diamant* se li pot perdonar això i molt més. Em limitaré doncs a donar-li les més expressives gràcies en nom de Dostoievski pels consells d'estil que vostè li dona.

Si això l'ha de tranquil·litzar, li diré que en fer aquesta última corregida li he respectat *vorera*, tot i que és molt monstruós (no té cap precedent ni en els clàssics ni en la llengua parlada d'enlloc, i no és més que un derivat absurd de *vora*, com si diguéssim la mitgera del carrer en comptes del mig).

Fa l'efecte que a la Colometa, que en general parla un català vivíssim (i per tant boníssim), se li hagi enganxat aquest mot totalment artificiós potser per influència dels «escamots», a qui podem suposar que parlaven a estones el «catalanesc» en comptes del català.

Tot això són peccata minuta en comparació dels mèrits esclatants de la novel·la, mèrits que el CLUB DELS NOVEL·LISTES farà tots els possibles per imposar a la consideració del públic —malgrat que la seva autora ens digui culs d'olla.

Les 10.000 pessetes estan a la seva disposició, dipositades al Banc Exterior d'Espanya, de manera que en qualsevol moment que vostè es presentés les podrà anar a cobrar amb un simple taló que jo li firmaré, tot lamentant moltíssim no poder-hi afegir un zero. Vam fundar aquest CLUB DELS NOVEL·LISTES amb la il·lusió d'arribar a multiplicar per 10 el nombre de lectors de novel·les catalanes. Alguna cosa hem aconseguit, però ai, no res en comparació de la meta proposada.

Rellegint la seva carta abans de cloure aquesta, noto (i «perdoni l'expressió») que no té ni solta ni volta. Em pregunta per què no sóc partidari d'escriure «*menos*», «*anda*», «*hasta luego*» i «*basura*». Molt senzill: perquè jo no he dit mai en ma vida tals coses, i si no les dic parlant, ¿per què les hauria de dir escrivint? Jo vull escriure com parlo, com parlo jo

naturalment, que és el que fan tots els escriptors de literatures «sèries», de caràcter no-patufesc. El català que jo uso parlant, amb alguns lleugeríssims retocs, i prou. I d'altra banda, el meu català parlat no veig que estranyi a ningú, cosa que vol dir que és força general. Sé en canvi que si digués «llur» i «quelcom» se'm quedarien mirant entre divertits i perplexos.

Tampoc «no hi toca» (i torni a «perdonar l'expressió») quan diu que en la seva novel·la «no hi pot haver mots completament castellans». N'hi ha a cabassades! L'únic que passa és que vostè ignora que siguin castellans. Els ignora tant que si jo n'hi fes la llista es quedaria veient visions i fins potser s'indignaria contra mi. «Eppur si muove.» «Pernil», per posar-li un sol exemple, és un castellanisme com una casa, i amb l'aggravant que només es diu a Catalunya (a les Balears i al País Valencià ho diuen d'altres maneres: cuixot, xulla, etc., que són els autèntics mots del vell català). Com és natural, crec que hem d'escriure «pernil» ja que en aquestes altures el mot està tan arrelat a Catalunya —sobretot a la ciutat de Barcelona— que és utopia creure que el podríem desarrelar. Com és utopia delirant això que vostè m'escrivi: «Deixem cambra i deixem vorera i els que no ho diguin que ho aprenguin o que es facin repicar». Si vostè es pensa que 6 milions de persones deixaran de dir «quarto» i «acera» (tots dos mots d'ús general i unànime a tot el territori) simplement perquè a vostè li dóna la gana...

Cuito a tranquil·litzar-la de nou: de la mateixa manera que li he respectat «vorera» davant la seva tossuderia, li he respectat també «cambra» i «recambró» en aquells casos en què realment es tractava de cambres o de recambrons. En canvi, la «cambra del terrat» l'he substituïda per «la golfa del terrat» (una habitació sota teulada no ha estat mai una cambra, sinó una golfa), i quan es tractava de cambres per dormir-hi, hi he posat dormitori, que és com tothom ho diu des de temps immemorials. Veig que vostè ha substituït «cambra fosca» (que feia pensar en el cèlebre experiment de física, precedent de la fotografia) per «habitació fosca» o «recambró fosc», solució que naturalment he respectat (¿com no inclinar-se davant de tanta tossuderia?), però el lector no caurà que vostè vol referir-se simplement al tan familiar «quarto fosc» que es troba gairebé a totes les cases de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears i a tot arreu no es diu d'altra manera. Pot estar, doncs, ben tranquil·la que no trobarà a la seva novel·la aquests mots com «quarto» i «acera» que, pel que es veu, li semblen nefandíssims.

Ni cal dir que subscric enterament allò que em diu dels acadèmics, que n'hi ha de molt ases. No sóc pas jo precisament qui vol ser més acadèmic que els acadèmics.

Esperant conèixer-la personalment ben aviat i seguir barallant-nos de viva veu amb idèntica bona fe que per carta, la saluda amb tot afecte

Sales

6.17. Barcelona, 27 de desembre de 1961

Estimada amiga:

Trobo, arribant al despatx després de festes, la seva del dia 20, més abrupta que mai. Ja només li faltaria dir-me «cul d'olla». No puc, naturalment, tornar-m'hi més que amb la frase de Calomarde (Don Tadeo): «Manos blancas no ofenden».

En temps oportú li enviaré les proves paginades, i vostè hi podrà fer totes les esmenes que cregui oportunes. No hi trobarà en absolut altres esmenes fetes per mi (fora de l'accentuació i l'ortografia, que suposo que vostè no en té pas de pròpies, en el qual cas

també les hi respectaria), més que les poquíssimes que li deia a la meua anterior: o sigui «golfà» quan és sota teulada i «dormitori» quan s'hi dorm. Si vostè, per motius musicals (és literalment el que llegeixo a la seva carta), creu que ha de posar «cambra» en comptes de «golfà», posi-ho ben tranquil·la, en l'absoluta seguretat que jo ja no hi ficaré cullerada. Entre altres raons, per fatiga.

Crec que trobaria pocs editors tan complaents. Precisament junt amb la seva n'he trobat una de Gallimard (a qui jo demanava que m'enviessin proves de *Gloire incertaine* abans de tirar): «Il est trop tard pour que je puisse vous faire parvenir les épreuves. Celles-ci ont été revues avec soin et par M. Lesfargues et par un correcteur, et je suis persuadé que la traduction vous plaira; je ne peux pas arrêter la publication du livre et sa mise en vente...»

Els del CLUB, en canvi, estem disposats a arrèter el que sigui fins un tren exprés, per fer contenta (ai, si tal cosa és possible) l'autora de *La plaça del Diamant*.

I, al capdavant, prefereixo haver-me-les amb un autor tan malgeniüt com vostè, però capaç d'escriure *La plaça del Diamant*, que no pas a la inversa.

Bon any nou!

Amb tot l'afecte del seu

Sales

6.18. Ginebra, 3 de gener de 1962

Estimat amic:

Així que m'enviareu galerades les llegiré i no us les entretindré gens. El temps just de llegir-les. Ja us vaig dir que tenia un doble exacte de l'original. Vull dir que m'envieu *només* les galerades. Una altra cosa: vull dir-vos que estic molt contenta que m'editeu *La plaça del Diamant*. I que, encara que de vegades semblem gat i gos, la sang no arriba al riu.

D'aquí un parell de mesos, potser tres, us enviaré *La mort i la primavera*. No feu cas del que us hagin dit ni del que vós en penseu. Reconec que és una novel·la que vaig precipitar per tal de poder-la enviar al premi. Però és —o serà— una novel·la extraordinària. Potser no us agradarà; però és bona. Si us agrada bé, i si no us agrada, paciència.

Amb tot l'afecte

M. Rodoreda

P.S. No vull «acera». Ni «quarto».

6.19. Barcelona, 5 de gener de 1962

Estimada amiga:

Els Reis m'han dut la vostra del 3, i no em podien dur res de millor per posar-me content, ja que tenia una mica d'espina clavada de les últimes cartes intercanviades. Vós i jo només ens coneixem per carta, i si per carta ja ens hem barallat tant, ¿què no seria cara a cara? Ai, jo tinc també un geni molt estrambòtic, tothom (fora dels més íntims) em té per un antipàtic, etc. Ni cal dir que a mi em sembla que tal fama és injusta, però el cert és que no faig cap esforç per desfer-la. Quan tal vegada seria tan senzill...

En canvi tinc o crec tenir l'avantatge que em poden dir «cul d'olla» i no m'enfado. De manera que no patiu mai amb mi. A condició que escrigueu coses com *La plaça del Diamant* —que tinc per una de les millors novel·les catalanes de tots els temps com ja us he dit altres vegades.

De *La mort i la primavera* no tinc en absolut altres referències que les vostres i les que me'n va donar en Fuster, per desgràcia molt de pressa —coincidentes amb les vostres, o sigui que era una novel·la fortament «literària», que és una cosa de que el CLUB ha volgut precisament fugir. No penséssiu ni un moment que en l'ànim del CLUB pugui pesar gens ni mica el fet que en un certamen literari hagi tingut pocs vots. Una altra de les pretensions del CLUB és sortir del floralisme, vull dir de la literatura de certamen, que per desgràcia ha pesat massa en el nostre desventurat país. Envieu-me, doncs, *La mort i la primavera* que tinc molta curiositat de llegir-la i fer-me'n una opinió pròpia, que us comunicaré amb tota franquesa. Nosaltres no atacarem mai el premi Sant Jordi, això ni en broma; que en les actuals circumstàncies seria estúpid. Però en prescindirem en absolut. Sempre creuré que l'any passat van cometre una imperdonable badada no donant-lo a *La plaça del Diamant*, però no ho diré més que en el cercle de la intimitat per no desprestigiar el premi (l'únic premi català de novel·la!). D'altra banda, el CLUB ha sortit beneficiat de la badada; si bé vós molt perjudicada.

No m'estranyaria, doncs, que *La mort i la primavera* fos una altra obra mestra —però el que vós mateixa me n'heu dit, i m'ho ha confirmat en Fuster, em fa témer una mica que no tindrà ni de lluny la tensió humana de *La plaça del Diamant*.

Pel que fa a la nostra baralla sobre minúcies de lèxic, penso que l'única causa ha estat el fet que jo us ho digués. Hi ha editors que posen els originals a mans de correctors irresponsables que hi fan uns canvis, no ja superflus («seu» per «llur», per exemple), sinó estúpids (n'hi ha un que posa «agombolar» per «acumular»!!!), i jo no sé que els autors protestin quan tants motius tindrien. A les proves de galera no hi trobareu altres canvis que els que us he advertit lleialment, i el següent que he fet ara que me n'he adonat a temps (jo badava igual que vós). En un cert moment, la Colometa veu passar els tramvies, «grocs» —i comenta que ja quan era petita els tramvies grocs, etc. Ara bé, els tramvies de Barcelona van ser tots pintats de vermell durant la guerra suposo que per fer rrrrevolució, i després ja s'han quedat vermells per més que de tant en tant algun articulista cretí (i quasi tots els articulistes d'ara ho són) demana que els pintin de... blau cel! Segueixen tan vermells com els van deixar anarquistes i comunistes, per la senzilla raó que pintar-los de nou costaria un ull de la cara. En realitat era molt fàcil de salvar amb un petit incís: la Colometa sap que el tramvia és vermell però el veu groc, groc com era etc. Trobareu doncs aquest petit incís que salva la badada.

Ni cal dir que no hi trobareu en absolut cap «acera» ni cap «quarto». Ja us ho havia dit.

D'acord amb les vostres ordres, pagaré 5.000 pts. a la Sra. Montserrat Gurguí, a qui suposo que ja haureu avisat.

I per acabar deixeu-me dir-vos el següent: els escriptors catalans ens barallem més del compte i és perquè estem tristos i estem tristos per l'immens fracàs que ens ha tocat viure i que ens té mig neurastènic —i amb motiu. Hauríem de fer un esforç per sobreposar-nos a aquesta tristesa; però no el fem. Jo no el faig. Aquest mes compliran 23 anys de l'entrada d'aquests senyors a Barcelona —jo en tenia precisament 23 quan va començar la guerra i ara ja tinc el cap gairebé blanc. Tota la vida, com qui diu, d'un buf; un esforç enorme —i per què? Ens manté, és clar, la fe i l'esperança, però ben bé en pla de virtuts teològiques, més de l'altre món que d'aquest. Tot això ens deprimeix —i hi ha motiu de sobres. Aleshores ens esbravem barallant-nos entre nosaltres. No ho

hauríem de fer. I ho fem. I en això jo haig de fer més mea culpa potser que ningú. Sovint enyoro la guerra, almenys aleshores ens barallàvem amb els «altres», que és com ho hauríem de fer sempre.

Però aquest tema ens duria massa lluny. I plorariem.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

6.20. Ginebra, 8 de gener de 1962

Estimat amic Sales:

Acabo de rebre la vostra carta. Primer vull dir-vos que potser seria millor —assumpte tramvia groc després pintat de vermell— suprimir el color. Així ens estalviem l'incís; no deu fer gaire bonic que en un moment d'emoció la Colometa «barrini» o pensi massa concretament en un detall en el fons banal.

Ara us començaré «a fer la propaganda» de *La mort i la primavera*, ai las. Jo, personalment, me l'estimo tant com la *Colometa*. Us dic això perquè hi ha moltes coses meves que quan penso que les he escrit em ve com una febre d'angúnia.

I us copiaré, de cartes d'un amic meu, que hi entén, el que en diu:

Tot i que considero que *La mort*, tal com la vas enviar no estava encara prou treballada,estic segur que és molt millor que qualsevol de les novel·les que han tingut més vots. Altrament, com *Colometa*, no es tracta de saber si està més bé o més malament que les altres. Està en un altre pla, és a dir, en el pla de la literatura, mentre que la immensa majoria de les novel·les catalanes que conec —i de les que no conec també perquè si no ja se sabia— està en un pla totalment extraliterari. *Colometa* i *La mort* són obres de creació. No crec que en tota la prosa catalana hi hagi un personatge tan vivent com Colometa, ni un poble tan al·lucinant i real com el de *La mort*. En el fons no m'estranya gens que els jurats de Barcelona no ho acabin de veure. Inclús et diré que és un bon senyal. Val més que hagis escrit aquestes dues novel·les sense premi, que les dues premiades, amb els premis i tot.

La impressió que *La mort* deixa d'ambient, és més forta que *Colometa* —no sé per què. No em puc treure del cap el poble, la muntanya partida, el soroll del riu, el ferrer... com si es tractés d'un d'aquells somnis inexplicables dels quals un es recorda al cap de molt de temps. Això demostra la qualitat i la força d'evocació del que has escrit. En aquest sentit *La mort* és més impressionant que *Colometa*, tot i que *Colometa* és una obra mestra sense atenuants. *La mort i la primavera*, plena de símbols inconscients, diferent, inesperada, potser més important que *Colometa*... I és molt dir.

Plego. Tot això no vol dir que la novel·la «us hagi d'agradar, a vós». Ja vaig dir-vos que si us agradava bé i si no paciència. Em sembla que me n'editareu tantes que no donareu l'abast. El dia que anirem a la desena edició de *Colometa*, vindré expressament per a celebrar-ho. I ens farem un tip de riure parlant del premi Sant Jordi i del premi Santa Gertrudis —que existirà.

Sobre el mal geni i les ganes de barallar-se no feu més filosofia. Cadascú és com Déu l'ha fet i prou feina té a suportar-se ell mateix. Faig broma. Les baralles amb vós i zero són la mateixa cosa. Però em penso que encara ens tornarem a barallar.

Amb tot l'afecte

M. Rodoreda

Aquests dies he pensat una cosa. Us en parlo gairebé com si pensés en veu alta. Vull dir que no voldria que us fes capficar. Fa molts anys, més o menys els últims anys de la república —final del 35 o començaments del 36 o tot el 35— vaig publicar a la pàgina infantil de la *Publi* —que sortia cada diumenge— o que feien— una sèrie de contes per

a criatures. Els recordo com a molt bonics tot i que segurament els hauria de refer. Però no en tinc ni una còpia. Ara bé, potser a l'arxiu hi hauria manera de poder-los trobar. La primera vegada que vaig tornar a Barcelona, més o menys l'any 46, vaig anar a saludar Duran i Sanpere i em va dir que l'arxiu estava intacte. Això vol dir que deuen tenir la col·lecció de la *Publi*. Hi hauria algú que vós conegués, que cobrant el que digués, els pogués anar a copiar? No corre cap pressa, però m'agradaria tenir aquests contes i publicar un llibre per a criatures. Quan fos... és clar. Però m'agradaria. Si entre enrabiada i enrabiada, de les que us dono i us donaré, hi poguéssiu pensar... Ja us dic que no corre cap pressa.

Així que hauré enllestit *La mort* començaré l'altra. I després d'aquestes tres, em penso que, de moment, hauré acabat el tipus de novel·la «de persona que va explicant» i començaré les novel·les «de grups». Prepareu-vos a riure.

6.21. Ginebra, 15 de gener de 1962

Estimat amic Sales:

Gràcies per haver dut els cèntims a casa, però més m'hauria estimat que no els hi haguéssiu dut. A casa meva és una casa molt embolicada i la meva mare és molt simpàtica però la meva mare no està sola i la persona que hi ha al darrera de la meva mare dirigeix les operacions. Es tracta del seu germà que és el meu oncle i el meu marit i del qual estic separada fa milers d'anys. Fa deu anys em van fer venir a Barna perquè volien vendre la casa i volien que jo hi fos. Cada vegada que m'han fet venir a Barna ha estat perquè s'havia de vendre la casa. Fa deu anys que els prego que vinguin la casa i que la meva mare se'n compri una de nova i que si vol es gastin tots els diners. Fins que em vaig adonar que no tenien la més petita intenció de vendre la casa, etc., etc. M'han cansat. I per això vinc poc i si tinc ganes de venir me les faig passar. Heu de pensar que el meu oncle és home d'uns deu o dotze milions de pessetes tirant curt. I viu com el darrer dels pobres de solemnitat. Però l'avarícia és un pecat i no dels més petits. L'última vegada que vaig venir a Barna els vaig dir que no tornaria fins que no haguessin venut la casa i que esperava amb calma que els sostres els caiguessin al cap. Faig un esforç per a no pensar-hi. La meva mare no necessita que l'aconsellin. Sap molt i molt bé el que vol. En fi, què hi farem.

Espero les proves. Com més hi penso més trobo que s'hauria de suprimir el color del tramvia en comptes de fer un incís inversemblant —perdoneu. Aquestes coses es consulten abans de fer-les, sobretot quan un tracta —com tracteu vós— amb una persona que fa un gran esforç per a ésser un escriptor i no un fabricant de novel·les. Amb la Catalunya quan em van editar els *Vint-i-dos contes* no hi va haver el més petit conflicte. El que us passa ja ho veig, és que esteu enamorat d'aquesta novel·la i no sabeu què fer-hi i encara la voldríeu millor... Traiem el color del tramvia. «Va passar un tramvia, devia ser el primer que havia sortit de les cotxeres, un tramvia com sempre, com tots, vell i trist i encara sense vidres...» Podríem fer això, canviar *groc* per *trist* i encara hi guanya.

Quan us donaré *La mort* us donaré una obra mestra. Que no us agradi serà una altra cosa. Amb tot l'afecte,

M. Rodoreda

6.22. Ginebra, 8 de març de 1962

Estimat amic Sales:

He rebut les proves a les cinc de la tarda. Són les quatre de la matinada i acabo de mirar-les.

Us he posat d'una manera més o menys clara per què vull les correccions tal com les he posades. Em sembla ridícul que m'hàgiu donat aquesta feina. Us vaig donar un text impecable i l'havíeu esguerrat amb brometes i afegits, com pedaços en una tela tibant i bonica. Les correccions, *que no són correccions*, en realitat no donaran tanta feina com sembla. De totes maneres, si això us perjudica econòmicament, com que no m'ha agradat mai perjudicar ningú, digueu-me, quan sigui l'hora, què val el perjudici.

No puc omplir els buits tal com em demanàveu, per anar compensant, perquè són uns buits que no existeixen. Limiteu-vos al text que us vaig donar i a les correccions que acabo de fer a les proves, restablint el text original. Si us heu permès unes llibertats absurdes, la culpa no és meva. Però, repeteixo, estic disposada a no perjudicar-vos econòmicament. Pagaré el que costi, però vull que la novel·la quedi bé.

Amb tot l'afecte.

M. Rodoreda

P.S. Estaré fora de Ginebra uns cinc o sis dies. Me'n vaig demà a la nit.

M'agradaria que a l'endrella, tal com estava en l'original, hi hagués només les inicials – A.J.P.

I, al final de la novel·la, la data i el lloc – *Ginebra, febrer-setembre 1960*.

p. 10 – dues errades. No recordo el signe per a separar.

p. 11 – una *a* esguerrada.

p. 17 – no vull *misto*. Deixeu llumí, que ja estava bé.

p. 24 – Ja s'entén què vol dir. Suprimir *em* fa mal efecte.

p. 25 – No fa cap gràcia el canvi. Una bella animalada. *No fa una boleta i s'amaga*, sinó *que s'amaga perquè la tira*.⁴⁴

p. 27 – No accepto quadro⁴⁵. Encara que l'estimat amic Benguerel ho accepti, ja, en *El testament*.

p. 28 – Deixo escarbat que no fa cap gràcia. És infinitament més bonic *escarabat*. Un escarbat està molt bé. Ho deixo per a no esguerrar-vos, potser, una pàgina. És un canvi estúpid.⁴⁶

p. 29 – *escarptra* i no *escarpa*: *escarptra* és una eina i *escarpa* és tota una altra cosa. Terreny escarpat. I fa més bonic *escarptra*⁴⁷. Si algú diu *escarpa* tant se me'n dóna.

p. 34 – a *casa* la mare. No em feu semblar en Ferran Canyameres.⁴⁸

⁴⁴ En relación con las diferencias entre la 1ª y la 2ª edición de *La plaza del Diamant*, reproducimos las notas de Montserrat Casals en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartes completes (1960-1983)* (2008). Queda: «vaig tirar-li [la boleta]».

⁴⁵ Deixa «quadre», però a les edicions posteriors serà «quadro».

⁴⁶ Deixa «escarbats».

⁴⁷ Deixa «escarptra».

⁴⁸ Deixa «casa».

p. 36 – Altra vegada *ca* la mare i *ca'ls* veïns⁴⁹. Quina manca de sentit comú. I de bon gust.

p. 37 – L'expressió castissa és: *aquesta noia està bona*. Generalment la diu un noi a una noia quan va amb companys. I ho diu adreçant-se als companys. I *està bona*. Simplement. Estàs bona no fa cap gràcia. És insípid.⁵⁰

p. 41 – no vol dir res *preparar a una sorpresa*. (Ho van preparar tot per a donar-li una sorpresa).⁵¹ En Fabra té un exemple que ens pot servir: *Preparar les eines per a una operació!*

p. 51 – I *la hi* vaig deixar estar.⁵²

p. 57 – El que no sàpiga que són gasoses (que ve de gas) que es pengi d'una biga. El dia que escriguí una novel·la amb *argot* hi posaré coses que no us cabran ni al cap ni als ulls. Però en una novel·la sofisticada com la *Plaça*, no hi vull fantasies! (Encara que tres milions d'ases diguin graciosa.)⁵³

p. 59 – una tempesta *d'olor i de color* – les flors tenen *olor i colors*. No són un envelat amb *coloraines*. Encara que us molestin tantes *os*, no dubteu que fan molt bonic. – *Flors, olors, colors!!!*⁵⁴

p. 84 – *Del* revés i no *al revés*, diria. Aquesta falta és propietat meva.⁵⁵

p. 88 – *els fa tres metres* —deia jo. Si us ha fet angúnia deixar *metres* ens barallarem per això. Però en comptes de *quinze* poso *deu* pams. *Sona* més bé. Fixeu-vos-hi (si teniu temps i humor). Veig que més endavant hi ha metres. És igual. Podeu deixar, la primera vegada, *deu pams*.⁵⁶

114 – *picossades*. Sembla de Ferran Canyameres. *Picades*. Els coloms *piquen*. No *picossen*.⁵⁷

116 – ratlla 19. Jo tenia: hi estava de primera, que *la casa se m'havia* tornat una *casa desori*. I no que la casa se m'havia tornat un desori⁵⁸ – No havia vist mai un deliri de canviar coses que estan bé per altres que estan malament.

120 – *Un nyap*. Potser difícil d'adobar.⁵⁹ Es podria ajuntar el paràgraf aquest amb el paràgraf-conversa que comença – *Com que el meu fill etc...* Guanyaríem espai.

135 – Jo diria – *no tinc temps per perdre*. I no *no tinc temps a perdre*. Veig que heu suprimit sistemàticament la preposició a després de *per*. No us en faig cap problema.⁶⁰

137 – *Pelai* –a l'època aquesta de la Colometa gairebé només deien Pelayo els extremerys. I encara. Conservem, doncs, el sabor de l'època.⁶¹

⁴⁹ Deixa «casa».

⁵⁰ Queda «està bona».

⁵¹ Queda: «...sense que Nostre Senyor l'hagués preparat per la sorpresa».

⁵² Queda: «...la hi vaig deixar estar [la cadira]».

⁵³ Ni una cosa ni l'altra: «refrescos».

⁵⁴ Queda: «flors, olors i colors».

⁵⁵ Queda: «[la criatura] es posaria del revés».

⁵⁶ La primera mesura de la tènia queda en «deu pams», la segona en «quinze metres» (pàg. 88 i 89, respectivament, de la 1ª edició).

⁵⁷ Al final escriu: «a cops de bec». A més, a les edicions següents suprimeix el parèntesi de «per estalviar paper».

⁵⁸ Queda «tornat un desori».

⁵⁹ Resulta difícil d'entendre a quin «nyap» es refereix.

⁶⁰ Queda «temps per perdre». Tot al llarg de la correspondència, tanmateix, veiem que no sempre és respectada la norma d'eliminar la *a*.

⁶¹ «Pelai» a la primera edició, «Pelayo» a les següents.

146 – Veig que heu canviat *a cops de canó*, per *canonades*. Està bé.

154 – *Vaig fer el que vaig poder*. Vós, o el linotipista, havíeu posat *vaig fer el que podia*. (Us he de confessar que no ho entenc.)⁶²

160 – Heu exagerat amb tantes colònies. Jo vaig haver de dur-hi el meu fill. El camió era el bibliobús de la Institució de les Lletres. I els que m'acompanyaven eren, a més a més del meu pare, Lluís Muntanyà i Francesc Trabal. L'Oliver encara deu recordar-ho. I us puc assegurar que el meu fill no exagerava i plorava molt. Les exageracions, amic Sales, no fan cap efecte. En literatura, menys. L'efecte és contrari. I Colometa no és còmica. Al revés.

164 – Per què exagerar? Ja n'hi havia prou amb un pont *alt i llarg*. No calia afegir *estret*. A més a més, ja se sap que un pont és *estret*. El que és menys natural és que s'hagi de passar per un pont *alt i llarg*. Perquè n'hi ha de baixos⁶³. Si no fos donar massa feina ho trauria a l'acte. Feu fantasies perquè sí.

ratlla 8 – *aquells ulls encantats de tan quiets*. Era infinitament millor com ho tenia jo. *Encantats de tan quiets*. No cal repetir ulls⁶⁴. No treu absolutament cap a res. Queda retòric. Melangiós. Heu de pensar que en Cintet té ulls de vaca.

165 – Durant la guerra, jo, no havia ensopegat mai sardines passades⁶⁵. Les despatxaven aviat i en les menjàvem de pressa.

165 – Per què *tantíssim*? Perquè la Colometa sembli una senyora burgesa i cursi? Fora *tantíssim*⁶⁶. O una senyoreta del Saló Rosa? Fora!! Voleu fer estil i barregeu *tantíssim* i *picossades*!

165 – ratlla 28 – Ara la broma ja es fa irritant. No us heu adonat que la Colometa aquí està tràgica? No us heu adonat que del començament a la fi la Colometa evoluciona? No us adoneu que aquests afegits semblen un pot de llauna? Què és aquesta lletania de criatures i vells, avis i néts? Suposo que no sou vós que us empesqueu aquestes animalades.⁶⁷

166 – No s'ha d'exagerar. L'estil de la Colometa no és exagerat. Si la gent anava *esparracada i bruta i amb cares famèliques* ella només diu que anaven mal vestits. El mot *famèlic* no cap en el lèxic de la Colometa. Fora!!!⁶⁸

174 – Per què posar *aquesta cama que li faltava*?⁶⁹ No veieu que això és broma de capellà? La Colometa amb totes les coses que explica és objectiva. I molt més poètica del que a vós us pugui semblar.

180 – Amic Sales, això no guixa. La Colometa no fa una crònica dels fets. La novel·la no és això ni ganes. Quan veu les botigues pensa, *o sent*, que *ella* no pot entrar a comprar. No té cap importància si eren poques o moltes, o si començaven a vendre o si

⁶² Queda «vaig fer el que vaig poder».

⁶³ Queda «alt, llarg i estret».

⁶⁴ Surt repetit «ulls». En Cintet «tenia els ulls molt grossos, com de vaca, i la boca una mica torta...» (pàg. 24). En Quimet, en canvi, té «ulls de mico» (pàg. 11).

⁶⁵ Queda «una sardina i un tomàquet florit».

⁶⁶ Desapareix «tantíssim».

⁶⁷ Llegim a totes les edicions «joves i vells, tothom a la guerra».

⁶⁸ Desapareix «famèlic».

⁶⁹ Queda «aquesta cosa» [la cama], entre comes, que són eliminades a les edicions posteriors.

ja havien acabat. Tant li fot. El que té importància és el personatge.⁷⁰ Si no enteneu coses tan evidents...

182 – No n’hem de fer res *si d’aquestes coses ja tornava a haver-n’hi*.⁷¹ Fora! Que la Colometa va amb el seu drama. A punt de suïcidar-se, senyor Sales meu, ella enumera el que veu, sense rancúnia.

190 – Aquest *vet aquí* estúpid i el *un bon dia* vulgar, fora.⁷² No sabeu el que vol dir *estil*. No en teniu la més petita idea.

191 – *Abandó* massa literari per a Colometa. *Abandonament*.⁷³

195 – Dring-dring – i no dring-drang.⁷⁴ No heu sentit mai canonets de vidre d’un llum quan topen? Si teniu ocasió escolteu-los.

Dring-drang és una pura animalada.

195 – Jo dic *va poder matar la rata i la cria*. Posar que va matar tot això amb *mata-rates*⁷⁵ és desgraciada broma de capellà.

196 – *Se’m va fer un nus al coll*.⁷⁶ Deixem la gola tranquil·la, que no fa per a la Colometa. Només hauria faltat que en comptes de coll haguéssim posat se’m va fer un nus a la glotis. Però em penso que això de *gola* ho ha posat el linotipista per a fer aristòcrata.

208 – L’afegit *del presidi* i de *l’escriure cartes* no hi feia la més punyetera falta. Però és l’únic afegit que està ensopegat. Vull dir que no detona i que sembla escrit per una mateixa ploma. Felicitacions, que ja era hora.⁷⁷

212 – Trobo *enfèbrat desfici*. Ha d’ésser *desfici enfèbrat*.⁷⁸ Si no fa l’efecte d’una frase fina i maliciosa de Carles Soldevila, que podria dir, *l’enfèbrat desfici dels divuit anys*. Amén. I glòria als estilistes. Però aquesta és del linotipista.

213 – El linotipista s’ha emborratxat amb els coloms. Fora el que sobra!

213 – *Volta* en comptes de *tomb*.⁷⁹ Res de popularisme.

216 – Per què *sotraguejar* si és més senzill *sotragar*.⁸⁰ Ho deixo perquè estic simplement fastiguejada.

218 – No sabia on havia mort ni si l’havien enterrat *allí qui sap a on*...⁸¹ què vol dir tot aquest bullit? Fora! Ja estava bé tal com ho havia escrit l’escriptor; que sóc jo.

224 – *les estrelles adornament de la nit* és ingenu.⁸² *Les estrelles que adornen la nit* no és ingenu i Colometa és ingènua; us en heu adonat?

⁷⁰ Finalment llegim: «A dintre d’algunes botigues, hi començava a haver coses que es venien; i al carrer hi havia gent que entrava en aquelles poques botigues i que podia comprar.»

⁷¹ Desapareix «...d’aquestes coses ja tornava a haver-n’hi» i queda l’enumeració del que veu Colometa.

⁷² Desapareixen els afegits de Sales.

⁷³ En aquesta pàgina no hi ha ni una fórmula ni l’altra. En canvi, a la pàg. 194, trobem un «gran abandonament».

⁷⁴ Hi llegim que «els canonets de llum van fer dring, dring... Tots dos vam mirar...»

⁷⁵ No hi surt «mata-rates».

⁷⁶ No hi ha «nus al coll» sinó «Ja me la temia, però tot i que me la temia i que la veia venir, em vaig quedar molt parada i sense acabar-ho d’entendre». És el moment de la declaració de l’adroguer.

⁷⁷ En efecte, queda l’afegit de Sales.

⁷⁸ Queda «desfici enfèbrat».

⁷⁹ Queda «feia una gran volta per anar-hi».

⁸⁰ Queda «...va fer sotraguejar totes les flors i ja eren dos a fer boleta».

⁸¹ Queda el que probablement va afegir Sales, després dels punts suspensius: «ni si encara s’estava damunt de la terra i de l’herba seca del desert d’Aragó...».

224 – *no el que arrissa i desarrissa i colora les flors*. Per què *pinta i despinta*?⁸³ Per escriure això vaig pensar en la meravellosa balada de Villon, quan una dona vella diu a la mare de Déu: *Femme je suis pauvrete et ancienne / Qui rien ne sais; oncques lettres ne lus / Au moustier vois dont suis parroissienne / Paradis peints, où sont harpes et luths / Et en enfer où damnés sont boullus: / L'un me fait peur; l'autre joie et liesse... etc. etc.*⁸⁴ – És a dir, vaig voler aquesta meravellosa innocència. No m'esguerreu de la manera més gratuïta el que està bé.

Estic simplement desesperada, Sales. Això no pot anar ni amb rodes. Tan bonic com és el mot «colora», quina manca de sentit, mare de Déu Senyor...

226 – Penseu que el noi té l'edat de fer el soldat i que és seriós i que les coses que diu fan gràcia, però ell no les diu per a fer gràcia.⁸⁵

227 – Ésser una víctima es pot aplicar perfectament a una persona de sexe masculí. *Un víctim*⁸⁶ és poca-solta. Altra vegada brometa de capellà.

228 – No accepto *cine*.⁸⁷

236 – *Parets i parets*. Està bé.

238 – *Una puja de coses que del cor m'anaven al cap*: treure una puja és no tenir el més petit sentit poètic.⁸⁸

238 – Aquest tros del tramvia és inacceptable. Ab-so-lu-ta-ment. Esguerra tota la intensitat emocional que tenen aquestes pàgines. No us ho dic ni per a molestar-vos ni per orgull d'autor. Si no sabeu veure que és una pasterada...⁸⁹ De totes maneres us vaig advertir i inclús us vaig donar un adjectiu per a substituir groc.

239 – Amb lletres de diari; no cal *com* de diari. A més a més hi ha un altre *com* molt a la vora.⁹⁰

I gràcies.

No sé a quin d'aquests fulls ja us dic que estic d'acord amb la supressió de la preposició *a* després de *per*.

No oblideu de posar l'endreuca!!!

A JOAN PRAT

⁸² Queda «...estrelles adornament de la nit».

⁸³ Queda «no [el temps] que arrissa i desarrissa i colora les flors...».

⁸⁴ Tercera estrofa de la «Ballade pour prier Notre Dame», de François Villon.

⁸⁵ No hi ha manera de saber a què es refereix exactament. De fet, les paraules de l'Antoni fill, dient que vol quedar-se a Barcelona per no allunyar-se de la família i recordant la seva estada a la colònia infantil dels anys de guerra, més que gràcia provoquen emoció, nostàlgia.

⁸⁶ Queda “víctima”, però en aquest cas devia ser una errada, no pas una correcció de Sales.

⁸⁷ És a la pàg. 227 de la 1ª edició i diu «cinema», però a les posteriors diu «cine».

⁸⁸ Conserva «una puja de coses...».

⁸⁹ El tramvia serà «vell i cansat» a la 1ª edició (pàg. 238), «descolorit i cansat» a la 2^a (pàg. 244).

⁹⁰ Queda amb «lletres de diari».

6.23. Ginebra, 11 de juny de 1962

Amic Sales:

A veure si rebré la *Plaça* el dia del judici final, voltada d'un gran sarau de trompetes. A veure.

Amb tot l'afecte

Mercè Rodoreda

P.S. A la *Plaça* s'hi han ficat dos *puros* de contraban.

p. 97. ratlla 32. Diu *pit on* hauria de dir *dit*.⁹¹

p. 152. ratlla 6 del segon paràgraf: Hi sobra *el xicot*.⁹² Ja es comprèn el que vol dir quan diu... *sola amb un noi i posant-se vestits de senyora per engrescar i acabar robant-los*. Ja es suposa que el que vol *engrescar* (segons la senyora Enriqueta) és el noi amb qui està sola.

240. ratlla 7. Manca entre *home* i *em preguntava* el mot *vell*.⁹³ Perquè si no no s'entén quan diu, més endavant, *i el vell i la vella es van* etc.

221. ratlla 7. *Li vaig dir que parlaria amb la Rita però que la meva filla tenia el seu geni*. Aquest *seu* ha estat canviat per *meu*.⁹⁴ Així s'interpreta que la Rita té el geni de la seva mare. Quan no és així. En dir que la seva filla té el seu geni, Colometa no es refereix al seu interlocutor o sigui en Vicenç, sinó que vol dir simplement que la Rita té el seu geni com hauria pogut dir, té les seves manies. Que no vol dir que tingui les manies d'un altre sinó les d'ella mateixa. La Rita té el seu geni. El d'ella. Entès? O no em faig entendre?...

128.⁹⁵ Aquí ens trobem amb una altra cosa. Ratlla 4 paràgraf segon. Jo tenia: — ... *i em van cridar*. *Em van cridar i vaig girar-me i el que em cridava...* Ha sortit: *i em va cridar*. *Em va cridar i vaig girar-me...* etc. Quan vaig escriure això vaig rumiar molt si havia de posar: *i algú em va cridar...* però aquesta fórmula em treia naturalitat. I vaig posar *em van*. Considerant que una persona quan està girada d'esquena i la criden no sap qui la crida, i no voldria errar-me, però jo, parlant naturalment, diria, anava distreta i em van cridar i el que em cridava era un amic que feia temps no havia vist... Dient *em va cridar* fa molt mal efecte (encara que gramaticalment sigui correcte perquè només és una persona que la crida) però la persona cridada sent que la criden, no que la crida. I a més a més és una persona que va preocupada i una mica fora del món.

Fora de tot això, que no és gaire, la novel·la queda molt neta de faltes i tipogràficament fa molt goig. És un dels llibres més bonics de la col·lecció. I els grans espais al començament de capítol, espatarrants.⁹⁶

⁹¹ Corregit a la 2ª edició.

⁹² No va ser corregit ni a la 2ª edició ni a les posteriors.

⁹³ «Vell» va ser afegit a la 2ª edició.

⁹⁴ Ni una solució ni l'altra: a la 2ª edició va quedar «mal geni».

⁹⁵ Es tracta, en realitat, de la pàg. 182 de la 1ª edició. I la correcció és acceptada per Sales a la 2ª edició i següents.

⁹⁶ Disposo d'un exemplar de la 1ª edició en què Rodoreda mateixa va marcar les diverses errades. A la pàg. 190, línia 13, hi apareix una esmena que no surt en aquesta primera carta, i que reproduïm en cursiva: «I a vegades si el temps era calent, ens quedàvem adormits fins que la llum del dia ens posava vermell davant dels ulls i ens despertàvem, i corriem cap al pis amb els ulls tancats...». La 2ª edició la recull.

6.24. Barcelona, 4 de febrer de 1964

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Acabo de rebre l'exemplar de *La plaça* i us ho escric tot seguit per a la vostra tranquil·litat. Amb emoció he vist que us heu decidit a acceptar «quadro» i «acera». És ben bé allò «de savis és mudar de parer». Una llarga experiència (ja tinc 51 anys) m'ha demostrat que no hi ha com la gent de talent.

D'altra banda, sembla que «acera» serà ben aviat admès per l'Institut d'Estudis Catalans, que ja ha admès no fa gaires dies «moreno», «alabar» i molts altres castellanismes usuals.

Ara passaré aquest exemplar al linotipista, i mentre ell compondrà el text jo redactaré el pròleg.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

7. Prólogos a *La plaça del Diamant*

7.1. Prólogo de Joan Sales a la 2ª edición de *La plaça del Diamant* (1964)

Arran de la lectura del manuscrit inèdit de LA PLAÇA DEL DIAMANT vaig escriure a la seva autora, a qui aleshores no coneixia personalment, aquesta carta:

Barcelona, 16 de maig de 1961

Sra. Mercè Rodoreda

Ginebra

Distingida amiga: M'he passat la nit en blanc llegint el seu manuscrit. No el podia deixar. Malgrat que ja n'havia encetat la lectura sota una predisposició molt favorable, degut als elogis que me n'havien fet en Joan Fuster i Joan Triadú tot recomanant-me'n la publicació, la meva sorpresa creixia de pàgina en pàgina. Aquest crescendo no s'ha aturat fins al punt final del llibre.

Té de la primera ratlla a la darrera aquell alè inimitable de «cosa inspirada». No trobo altra manera d'expressar allò que enclou de misteriós una autèntica creació com és la figura de la Colometa. La creació inspirada no té res a veure, naturalment, amb la improvisació ni amb la facilitat; només deu poder arribar-s'hi amb un esforç suprem, com al cim d'una muntanya quasi inaccessible. Vostè hi ha arribat amb aquesta obra com una altra novel·lista catalana hi arribà amb *Solitud*.

La Colometa és una d'aquestes figures inoblidables que, filles de la creació inspirada d'un autor, passen a viure una vida estranyament més intensa que si fossin de debò: ve a ser com si tots les haguéssim conegudes. I amb el personatge, el seu ambient: la menestralia de Gràcia. Aquest medi social hi és evocat amb una força de suggestió intensíssima, amb una riquesa de detalls que té alguna cosa de prodigi. Un tal document social ja tindria per ell sol moltíssim valor; però, més enllà i més endins, hi ha un fons d'humanitat general que ens afecta a tots sigui quina sigui la nostra geografia o la nostra classe. Aquest tema de fons és tant més punyent que a penes si s'hi apunta; es va insinuant sense explicar-se, i el lector, indecís més d'una vegada entre plorar o riure (tant la pobra humanitat és ridícula i tràgica al mateix temps), el va endevinant i el va sentint cada vegada més al llarg de la novel·la com si sentís tot el pes de la nostra contradictòria condició. Perquè la Colometa, la més pura «ànima de càntir» que s'hagi vist, voreja sempre sense saber-ho aquest vertiginós precipici que és l'absurd de l'existència i no s'hi acaba d'estimbar mai; no s'hi estima perquè és bona, amb aquella «santa simplicitat» que és el do meravellós dels autèntics humils. Anima tan humil que ni sap que ho sigui, profundíssimament cristiana sense ni sospitar-ho, cada vegada que s'esgarria pel laberint de l'absurd sap trobar el fil guaiador, la bondat pura — el misteri dels misteris, l'anti-absurd, el sentit de la vida.

I l'estil, una troballa. Dóna realment la sensació vivíssima que és la Colometa en persona qui es va explicant sense adonar-se'n, en un monòleg d'impressionant autenticitat psicològica, en un desordre inspirat de la més alta qualitat lírica. A través d'aquesta vida tan anònima passa a ràfegues sobtades, com un gran vent calent, la tragèdia de la nostra època; ¡i quin efecte més punyent no fa, la història vista a través d'una anima tan de càntir! Això de fer dir tantes coses, i de vegades tan penetrants i tan angoixoses, a un personatge com la Colometa sense caure mai en la inversemblança, és un encert incomparable, un *tour de force* que admiraran tots els entesos.

Les hores de la nit m'anaven passant sense adonar-me'n; i vet aquí, ja es feia de dia i jo seguia mirant-me la darrera pàgina del manuscrit amb una mena d'estupor. L'estupor que ens pren davant d'aquesta cosa tan simple i tan rara: una obra mestra.

* * *

Aparegué la primera edició i tinguérem el goig de veure immediatament compartida aquesta alta valoració pels crítics més solvents del Principat, València i les Illes. Joan Fuster i Joan Triadú, com es desprèn de la carta anterior, ja m'havien comunicat el seu parer quan la novel·la era encara inèdita; ara pogueren fer públiques les seves opinions: «Aquest llibre», escriví Fuster, «té el valor d'un testimoni més agut i commovedor que la majoria dels que ens han donat combatents, polítics o estrangers de molta anomenada; la novel·lista ha reeixit a infondre al monòleg de la Colometa el to just que calia: hi ha reeixit amb una exactitud esbalaïdora». «És una novel·la excepcional», escriví Triadú; «el seu estil resulta sensacional a força d'ingenuïtat; els problemes espirituals de la protagonista, que s'aguditzen fins a la temptació del suïcidi, són sempre superats en el corrent de la vida gràcies a una bondat natural que activa els mecanismes de salvació».

Des de la premsa valenciana, Miquel Dolç comenta:

«Una novel·la de primeríssima qualitat, en un estil personalíssim, sempre ingenu; tot flueix sense esforç aparent, amb un fluir natural, elemental, adorablement inhàbil i desordenat. Cal remuntar fins a dos mil lenaris endarrer[e] per trobar en literatura antecedents d'aquestes formes estilístiques: fins als poemes homèrics. No ho dic pas com a hipèrbole; sota la capa d'un monòleg quasi pueril i que a penes transcendeix de l'àrea d'un cercle familiar, passa tota la tragèdia de la nostra època: una crisi, una guerra atroç, un món que cau fet a trossos».

Des de la premsa balear, J. M. Llompart recalca: «És una obra mestra absoluta», i precisava: «Una de les millors novel·les universals que hem llegit darrerament; Mercè Rodoreda hi desplega una intel·ligència subtil, una sensibilitat finíssima, una rara capacitat de compassió envers els seus personatges. És la història dels últims trenta anys del nostre país...» I Llorenç Villalonga per la seva banda: «Poques vegades, des de Sterne, s'havia escrit amb un humorisme tan net, tan de bona llei; humorisme tràgic, perquè el pes angoixós de la història se'ns fa sensible a través dels petits i entranyables problemes d'una pobra noia de la barriada barcelonina de Gràcia que no té cap idea de la història».

Des de la universitat de Bryn Mawr (Pennsylvania), comentà J. Ferrater Mora: «La Colometa, personatge humil i insignificant en aparença, ens dona, a través de la seva autèntica veu, tot un nou món. Un nou món que és al mateix temps molt real i molt poètic: poques vegades he llegit una novel·la amb un interès tan sostingut». I Jaume Agelet i Garriga, des de la seva «daurada solitud» de París: «Un llibre impressionant, sòlid, que quedarà. Els mots transcrits de Meredith, ¡com s'avenen amb l'essència de la novel·la! En efecte, un corrent de vida profunda la travessa des del primer capítol —un dels més reeixits. ¡Quin seguit de pàgines belles i suggestives! I la troballa de fer d'una casa un colomar... És la part més lírica del llibre, la més densa de somni. Hi volen els coloms i les ànimes. I la plaça de vendre, descrita amb una admirable plasticitat; i els aparadors màgics de les petites botigues, i els interiors tan vius, i les pluges tan bellament pintades, tan carregades de meravella, i la vibració de les hores fosques, en dies tràgics; i el darrer capítol amb sorprenents llampecs de desvari. El lèxic és viu i ric i l'estil colpidor, categòric, que troba el seu camí més adient».

Més enllà dels Països Catalans, Paulina Crusat, l'escriptora andalusa tan amiga de Catalunya, escriví des de Sevilla: «Es un libro formidable, que he leído de un tirón. Una novela perfecta en su género, de aquellas que enriquecen una literatura». I Bernard Lesfargues, en una de les seves conferències a la radiodifusió parisenca, digué entre altres coses: «C'est un roman des plus importants; chef d'œuvre absolu, proclame un critique, et pour ma part j'en suis convaincu. Une femme du menu peuple de Barcelone nous explique sa vie sans qu'elle même y comprenne quoi que ce soit; cela dans un style admirable, qui nous porte aux cimes frémissantes du lyrisme».

Rares vegades es dóna al voltant d'un llibre tanta unanimitat en la valoració.¹ El lector podria deduir-ne que la seva aparició degué veure's amplament comentada per la premsa, la ràdio i la televisió locals (les de la ciutat on la novel·la ha aparegut, on transcorre la seva acció íntegrament i d'on és filla l'autora). Doncs bé, ens cal fer aquesta constatació estrictament, i fredament objectiva: els òrgans locals de publicitat, amb algunes raríssimes i per això mateix honrosíssimes excepcions, l'han silenciada. No és per a nosaltres cap sorpresa; d'ençà d'un quart de segle, estem avesats a aquest silenci tan glacial com significatiu entorn de quasi totes les obres catalanes ambicioses que van apareixent. Forma part d'una vasta maniobra (només els cànchids sense remei poden no haver-se'n adonat encara) per a arrelar entre nosaltres una altra literatura en substitució de la pròpia.

Però existeix un públic català que a la seva fidelitat exemplar a la llengua postergada uneix una capacitat no menys exemplar per a descobrir tot sol, enmig del silenci quasi absolut que les envolta, les obres realment valuoses. Com ja hem dit en altres ocasions, és gracies a aquest públic que ha estat possible la supervivència d'una literatura catalana ambiciosa a través d'un quart de segle tan difícil i malgrat l'estrèpit eixordador de tanta publicitat intrusa.

* * *

He llegit per obligació una mitja dotzena de vegades LA PLAÇA DEL DIAMANT: en manuscrit primer, en proves de galera i en proves compaginades a cada edició; l'he llegida, ja en forma de llibre imprès i relligat, algunes altres vegades per al meu plaer. A cada nova lectura hi he trobat noves fondàries, hi he descobert noves meravelles de detall —sobretot psicològiques i ambientals—, com si fos una mina inexhaurible que ens reserva descobertes sorprenents sempre que ens hi endinsem. No voldria, doncs, acabar aquest pròleg sense aconsellar al lector que no es limiti a fer d'aquesta novel·la una sola lectura, i menys distreta i precipitada. És un d'aquells llibres que cal rellegir; un d'aquells poquíssims llibres que sembla que guanyin cada nova vegada que els obrim.

JOAN SALES

Barcelona, diada de Sant Jordi de 1964.

1. Només n'hem donat algunes mostres triades entre les més significatives; ens fariem inacabables si volguéssim esmentar tots els comentaris, sempre elogiosíssims, que ha suscitat. Així, per a Joaquim Molas, és «una de les peces mestres de la novel·lística de postguerra», «una de les millors novel·les aparegudes en català des de la Renaixença», i fa constar públicament el seu estupor davant del fet que hagués passat desapercibuda a cert jurat. Ni l'autora ni els editors ni els membres d'aquest que dissentiren del veredicta no tenim cap interès, tot al contrari, a fer-hi cap comentari públic; diguem només que el malaguanyat Joan Petit valorava tant La plaça del Diamant que la proposa, a Corfú, per al Prix International de Littérature. En un camp allunyat de la crítica literària,

Bardem —el director de Calle Mayor i altres films inoblidables— s’ha interessat així mateix molt vivament per aquesta novel·la. Reproduïm aquesta notícia d’una publicació recent: «un film català de Bardem. — Aquest any s’ha parlat amb una certa insistència de la possibilitat de rodar una pel·lícula de tema autènticament català. Es parlava de Bardem com a director. Es recordava la sang catalana d’aquest gran director cinematogràfic; es deia que Bardem parla la nostra llengua sense gaires dificultats. Algú ha fet a mans de Bardem La plaça del Diamant, de Mercè Rodoreda: la vida sòrdida i patètica d’una noia de Gràcia durant la nostra guerra. Creiem, en efecte, que la tria és immillorable. ¿Es trobarà el capital necessari? ¡Bé ho voldrien!»

7.2. Prólogo de Joan Sales a la 3ª edición de *La plaza del Diamant* (1965)

«La revista *Serra d’Or* publica los resultados de una encuesta realizada entre diecinueve de los críticos catalanes más representativos sobre la producción literaria vernácula del período comprendida entre 1939 y 1964. En novela destaca con mucho la obra de Mercè Rodoreda *La plaza del Diamant*. Esta novela, que ahora obtiene el asentimiento casi unánime de críticos y lectores, concurrió al “Premi Sant Jordi” de 1960. Los miembros del jurado la desestimaron, dando paso en cambio a un autor casi novel y a una obra mediocre de la que apenas se ha vuelto a hablar.»

Amb aquests termes el P. Ignasi Riera, de la Companyia de Jesús, ha donat estat públic, des de les planes d’una revista literària madrilenya, al petit «escàndol literari» que nosaltres havíem al·ludit veladament —en una nota a peu de plana— en el nostre pròleg a la 2.ª edició. Dèiem allà (nota de la pàg. 11) que «ni l’autora ni els editors ni els membres del jurat que dissentiren del veredict no teníem cap interès, tot al contrari, a fer-hi cap comentari públic». Però ja que aquella revista madrilenya, ni cal dir que amb la millor de les intencions, ha esbombat el secret que entre tots manteníem per discreció, i per altra banda havent passat ja cinc anys des d’aleshores, creiem que seria escrípol excessiu de part nostra no fer-hi almenys, ara i aquí, un breu comentari.

Afanyem-nos en primer lloc a dissentir del judici excessivament sever que la nota copiada dedica a les obres que resultaren premiada i finalista en el «Sant Jordi» de 1960. Totes dues eren molt estimables; i si no hi hagués concorregut una novel·la tan extraordinària com LA PLAÇA DEL DIAMANT (cosa que no podien sospitar de cap manera els autors respectius), el veredict del jurat hauria semblat normal. És aquest mateix valor extraordinari allò que pot fer-nos comprendre com pogué passar desapercibuda —i encara, no pas a tots els membres del jurat. És prou sabut que en els certàmens de tota mena, sense excloure el més prestigiós de tots ells, el Premi N[o]bel, si les obres premiades solen ser quasi sempre estimables, les més excepcionals poden passar per alt alguna vegada. La història és vella i és universal. I si tenim en compte la quantitat d’originals que han de llegir-se els jurats en un temps brevíssim, i això sense poder descuidar les ocupacions habituals que sovint els absorbeixen per la dura llei de la necessitat, encara quedarem admirats de com la majoria de les vegades els seus veredictes puguin resultar tan justos.

En el cas de LA PLAÇA DEL DIAMANT, no és tant el fet que la revista madrilenya comenta allò que ens deixa perplexos (fet en definitiva accidental), sinó el silenci glacial i quasi unànime a què ens referíem en el pròleg anterior. Insistim-hi: aquesta novel·la d’autora barcelonina i l’acció de la qual transcorre íntegrament a Barcelona entre personatges que ja no poden ser més barcelonins, aquesta novel·la que —com recorda l’esmentada revista madrilenya— ha estat assenyalada com «la millor novel·la catalana d’aquest quart de segle» per la quasi unanimitat dels crítics catalans més representatius

—consultats per la benemèrita revista *Serra d'Or*—, fou i segueix silenciada quasi sense excepció per la premsa que apareix a Barcelona.

El públic l'ha hagut de descobrir tot sol, sense el guiatge de la premsa ni de cap mena de gran publicitat. Que el nostre públic, el públic català fidel a l'idioma propi, sap passar-se de tals guiatges i descobrir per ell sol les obres realment valuoses, n'és una nova prova el cas de LA PLAÇA DEL DIAMANT, que avui arriba a la seva tercera edició malgrat aquell silenci tan significatiu. Remarquem de passada com seria diferent el to de la premsa (i s'entén que parlem sempre fent les degudes excepcions, que existeixen i molt honroses) que actualment apareix a la capital catalana, si fos redactada, com sembla que seria natural, per escriptors catalans amb arrels en el país. Ha bastat que la revista montserratina *Serra d'Or* consultés els crítics catalans més representatius (quasi cap dels quals no col·labora habitualment a la premsa actual barcelonina), perquè de cop i volta LA PLAÇA DEL DIAMANT fos assenyalada com «la millor novel·la catalana apareguda en tot aquest quart de segle». Cal dir encara que aquest «plebiscit de la crítica» ha tingut lloc quan ja s'estava exhaurint la 2ª edició; és, doncs, en definitiva, el públic qui amb la seva entusiasta acollida l'ha imposada a l'atenció de tots. Així s'han complert una vegada més aquelles famoses paraules de Santiago Rusiñol: «El premi de debò, el dona el públic».

* * *

Molts lectors, i és ben natural la seva curiositat, voldrien saber alguna cosa de l'autora d'aquesta novel·la. Un cert hàlit de misteri envolta Mercè Rodoreda, que viu lluny del país des de fa més de vint-i-sis anys. La seva vida íntima li pertany exclusivament; nosaltres només tenim dret a saber que ha estat intensa i apassionada.

A penes sortida de l'adolescència, escriví una primera novel·la *Aloma*, que es donà a conèixer en plena tragèdia col·lectiva, l'any 1938, i guanyà el màxim premi literari d'aleshores, el «Creixells». Poc després d'haver-se revelat com a escriptora d'una manera tan brillant, s'allunyà del país per no tornar-hi (fora de brevíssimes escapades).

A continuació immediata de la nostra, visqué la tragèdia de França: la guerra, l'ocupació, la resistència. Així que París fou alliberat pels aliats, s'hi radicà per uns quants anys. Finalment ha trobat un refugi de pau a Ginebra. És allà que ha tornat a escriure.

Hi ha, doncs, en la seva vida literària tres èpoques ben distintes: la primera joventut, en què es donà a conèixer amb *Aloma* i amb alguns contes; un llarguíssim silenci, i ara, en que torna a les lletres catalanes aportant-hi tota la riquesa interior acumulada en el transcurs de tants anys d'exili.

La llarga tragèdia de la nostra època, de la qual nosaltres no hem sortit del tot encara, marca profundament la seva obra de maduresa; la figura de la Colometa, protagonista de LA PLAÇA DEL DIAMANT, ve a ser com l'encarnació de tota la Humanitat anònima, feble i martiritzada.

Ben aviat el nostre CLUB DELS NOVEL·LISTES donarà a conèixer *El carrer de les Camèlies*, una altra novel·la escrita a les vores tranquil·les i melangioses del llac de Ginebra amb el pensament posat en la Barcelona llunyana i més que mai enyorada i estimadíssima.

JOAN SALES

Barcelona, desembre de 1965.

7.3. Prólogo de Joan Sales a la 4ª edición de *La plaza del Diamant* (1966)

El ritme accelerat de difusió de LA PLAÇA DEL DIAMANT és més expressiu que tot el que nosaltres podríem afegir als dos pròlegs anteriors. A aquest acolliment cada vegada més entusiasta que li esta fent el públic de llengua catalana, ja ha començat a sumar-se el d'altres públics gràcies a les traduccions que van apareixent. També aquell «silenci glacial» a que al·ludíem en els pròlegs anteriors sembla que comença a fondre's, a mesura que va ressuscitant (ben a poc a poc encara) una premsa catalana. Finalment, en el moment d'entrar en màquina aquesta 4.ª edició ens arriba la notícia d'haver estat concedit el «Premi Sant Jordi» a *El Carrer de les Camèlies* —ressonant reparació amb què el jurat d'enguany ha redimit plenament la distracció del d'antany.

Vagi el nostre agraïment, com a editors d'aquesta extraordinària novel·la, als crítics que en van parlar cada vegada més sovint i en termes més elogiosos i als traductors estrangers que l'estan donant a conèixer en els països respectius; però sobretot a aquest públic català que fou el primer a descobrir-ne tot el valor i que amb el seu acolliment com més va més fervorós li ret cada dia que passa el millor dels homenatges.

JOAN SALES

Barcelona, desembre de 1966.

7.4. Prólogo de Joan Sales a la 5ª edición de *La plaza del Diamant* (1967)

«Fins ara», diem en una altra banda (davant la 5.ª edició d'*El Crist de nou crucificat*), «al front de cada nova edició afegíem uns mots a la presentació de la primera; uns mots de gràcies al públic i també de commemoració de l'esdeveniment. Perquè era en efecte un esdeveniment per a nosaltres, els pocs editors catalans d'aquells anys tan difícils, tota reedició d'un llibre imprès en la nostra llengua —aquella que haurien volgut reduir a la condició de dialecte inculte, no escrit ni llegit per gairebé ningú...»

Vet aquí que avui un altre volum del nostre CLUB DELS NOVEL·LISTES arriba a la seva 5.ª edició i ultrapassa aquell «llindar de la desena de milers d'exemplars» que en aquells anys duríssims ens semblava inabastable. El ritme cada vegada més ràpid amb que el nostre públic n'exhaureix les edicions successives ens fa preveure que a aquesta en seguiran moltes d'altres: ja no tindria sentit d'ara endavant que cada vegada hi afegíssim un nou pròleg. Amb aquest salutem, doncs, els lectors de la 5.ª i els de les següents; a tots ells expressem ja des d'ara el nostre agraïment.

No voldríem desapropiar l'ocasió de respondre en públic —encara que pugui semblar que no ve a tomb— a algunes persones (Déu els conservi la innocència) que s'han estranyat del que dèiem de certa premsa (i que ja havíem dit en altres bandes, principalment davant la 4.ª edició de l'obra de Màrius Torres i la 5.ª d'*El Crist de nou crucificat*).

Pel que es veu, n'hi ha que no s'han adonat encara que durant molts i molts anys alguns dels principals quotidians del nostre Cap i Casal van ser dirigits (posem-ho cautament en pretèrit) per escriptors tan il·lustres i sobretot tan entranyablement vinculats a la terra catalana com és ara Don Luis de Galinsoga, Don José Ramón Alonso, etc., etc. Si algú desitja més que ningú estendre-hi de tot cor un vel piadós d'oblit, som nosaltres; però per a oblidar una cosa passada cal que sigui, en efecte, passada. Confiam que abans de gaires anys ho serà del tot. Per ara ens hem d'acontentar, per a una llengua parlada per sis o set milions de persones, amb un mensual i un setmanari (els nostres estimadíssims *Serra d'Or* i *Tele/Estel*); fetes aquestes dues excepcions i algunes altres

d'honrosíssimes a títol individual, encara molts dels millors elogis de llibres com LA PLAÇA DEL DIAMANT han d'aparèixer fora de la seva pàtria. No ens sabem estar de traduir algunes de les frases del comentari de Diana Athill a l'edició anglesa: «Em fa l'efecte com si hagués conegut a fons cada personatge, cada interior, cada detall; dies després d'haver-ne acabat la lectura, encara em trobo que hi penso, encara ho recordo i ho rumio com si ho hagués viscut de debò». I en un altre comentari llegim aquesta conclusió rotunda, que ens fem nostra: «És la millor novel·la apareguda a Europa de molts anys ençà».

JOAN SALES

Barcelona, maig de 1967.

7.5. Prólogo de Mercè Rodoreda a la edición ilustrada de *La plaça del Diamant* (1982) para Caixa de Barcelona

Escriure un pròleg, o sigui parlar de mi, o de la meua obra, que és tant com parlar de mi, no m'ha apassionat mai. Explicar la gènesi de *La plaça del Diamant* seria una sortida decorosa i el pròleg podria ser interessant, però, és que es pot explicar com es forma una novel·la, quins impulsos la provoquen, quina voluntat tan forta aconsegueix que es continuï, que s'hagi d'acabar amb lluita el que s'ha començat fàcilment? Dir que la vaig escriure a Ginebra, tot mirant la muntanya del Salève de tant en tant, o passejant per la Perla del Llac, bastaria? Puc dir, i en part és veritat, que *La plaça del Diamant* va ser la conseqüència d'una decepció. Va passar el següent: vaig enviar la novel·la *Jardí vora el mar* al darrer premi Joanot Martorell i el jurat no va valorar-la. Aquest contratemps va provocar en mi una reacció contrària a la natural perquè, sempre, les dificultats m'han estimulat, m'han armat, m'han envalentit. Els afalacs, les distincions, els honors, m'han ablanit. Tinc una tendència més aviat perniciososa a adormir-me damunt dels llozers. Com deia més amunt, vaig enviar *Jardí vora el mar* a un premi de novel·la i va passar desapercebut. Aquesta decepció, o disgust, o contrarietat, va fer néixer immediatament, empesa per una onada d'orgull, una altra novel·la. La volia molt kafkiana, absurda, és clar, amb molts coloms; volia que els coloms ofeguessin la protagonista del començament fins a la fi. I va anar naixent dintre meu, quan encara no m'havia assegut davant de la màquina amb una pila de fulls de paper al costat, el que hauria de ser *La plaça del Diamant*, escrita febrament, com si cada dia de treball fos el darrer dia de la meua vida. Treballava engegada, corregint a la tarda el que havia escrit al matí, procurant que, malgrat les presses amb que escrivia, el cavall no se'm desboqués, aguantant bé les regnes perquè no es desviés de camí. Hi ha qui parla d'explosió narrativa. No sé què vol dir. Escriure una novel·la, que és un treball sostingut, necessita calma, molt domini de si mateix. Aguantar les regnes. I la novel·la que en principi havia de ser un malson de coloms es va anar convertint en *La plaça del Diamant*, amb coloms, sí, però més aviat com a adornament. Amb un altre sentit. Va ser una època d'una gran tensió nerviosa que em va deixar mig malalta. *La plaça del Diamant*, enviada al primer Premi Sant Jordi, va rebre el mateix tractament que havia tingut *Jardí vora el mar*.

Crear personatges és un acte de màgia. Treure del no-res —potser *ve* del no-res— tot un món en el qual unes determinades persones viuen i moren, estimen, odien, menyspreen o detesten, cadascuna amb el seu nas, amb les seves galtes, amb els seus ulls i els seus peus, les seves mans i els seus braços junt amb el cúmul de pensaments, de sensacions i de contradiccions, tot entaforat en aquesta massa flonja de nervis que és el cervell, equival al més màgic de tots els actes de màgia. Per això, molt sovint, dono poca importància al fet de ser escriptor.

La plaça del Diamant, que avui ja sento com si no l'hagués escrita jo, és important perquè ha enriquit la narrativa catalana. Amb un estil falsament senzill, amb un estil falsament planer, amb una barreja de banalitat i de poesia, porta el lector cap a l'emoció profunda. Un estil ple d'astúcies, d'art d'escriure, amb el desig inconscient d'arrossegar i de seduir. Aquesta novel·la, vista per mi des d'una perspectiva remota —fa més de vint anys que la vaig escriure—, si alguna vegada la fullejo buscant el secret del seu èxit, em trobo que cada frase, cada paraula, tenia vida pròpia. Que res absolutament no fugís de la psicologia d'un personatge entenedidor introduït per mi en el laberint de la seva existència.

Algú va dir —tot i fer molts elogis de *La plaça* (concretament el meu amic Baltasar Porcel) — que la Colometa era una noia beneïta. I el Quixot? Considero aquesta afirmació, tan feta a la lleugera, molt equivocada. Veure el món amb ulls d'infant, en un constant meravellament, és un privilegi només concedit als grans poetes. A més a més, la Colometa fa el que ha de fer dintre de la seva situació en la vida, i fer el que s'ha de fer i res més que allò que s'ha de fer demostra un talent natural digne de tots els respectes. Considero més intel·ligent la Colometa que Madame Bovary o que Anna Karenina i a ningú no se li ha acudit mai de dir que fossin beneïtes. Potser perquè eren riques, anaven vestides de seda i tenien servei. I encara que jo, quan era jove, sospirés per ser Madame Bovary o Anna Karenina, més la segona que la primera, en necessitar un personatge central per a una novel·la vaig triar la Colometa que només té de semblant a mi el fet de sentir-se perduda al mig del món.

Gene Steven Forrest, estudiant a Dallas, Texas, en un assaig sobre *La plaça del Diamant*, diu de la Colometa: «És profundament observadora, estretament lligada a les coses, que pren en la seva més pregonia soledat com a confidents íntims. Tan íntimament arriba la Colometa a vincular-se a les coses que acaba semblant-li que les coses la necessiten a ella. Així, quan decideix de suïcidar-se emportant-se amb la seva mort els seus fills, li sembla que les coses familiars acuden per a una patètica afirmació del propi ésser.». I cita el paràgraf següent (*La plaça del Diamant*, capítol XXXVI): «L'endemà cap cosa, ni bonica ni lletja, no se m'aturaria davant dels ulls. Encara se m'hi aturaven les coses, totes se'm quedaven davant dels ulls com si abans de morir hi volguessin viure per sempre, i el vidre dels meus ulls ho prenia tot. A la botiga dels hules ja no hi havia l'ós i quan vaig veure que no hi era em vaig adonar que tenia moltes ganes de veure'l, amb les calcetes de vellut, assegut com un estaquirot... Duia a dins del nas l'olor de les plomes de les escombraries de l'entrada i ara se m'hi barrejava l'olor dels hules i caminava amb les dues olors a dins del nas fins que vaig passar per davant de la perfumeria i va venir una onada d'olor de sabons i de colònia de la bona.». I continua Gene Steven Forrest: «Però aquesta afirmació de les coses, la seva repetida aparició i desaparició, és testimoni irònic de la transició de l'individu, o sigui, de la fluència fatal del temps. És tal l'humanisme de la novel·la que, en descobrir les confessions de Colometa-Natàlia, el lector és captivat, emportat precipitadament pel mateix temps que va transformant la protagonista. Per tant, el crit culminant proferit en *La plaça del Diamant* és tot un crit col·lectiu de reconeixement d'un valor, un significat corrent que, no obstant això, constitueix una circumstància real.»

De coses —de mobles, de rellotges, d'agulles de rellotge, de pèndols de rellotge, de pintures, de forma i colors de butaques i sofàs, de llums d'oli i de llums de peu, de catifes i de dossers reials— en totes les novel·les se n'ha parlat. De Tolstoi a Proust passant per Balzac, per citar només els que fan més efecte. Però quan vaig adonar-me de la gran importància que en la narració tenien les coses va ser quan vaig llegir, en el moment de la seva publicació, la novel·la d'Alain Robbe-Grillet *Le voyeur*. L'estil «cosista» que de

seguida es va batejar *escola de la mirada*. A *Citizen Kane*, una de les millors pel·lícules d'Orson Welles, quan Kane s'està morint no recorda res de transcendental de la seva vida: cap persona, cap amic, cap dona estimada. El que recorda és el trineu de quan era perit i murmura el seu nom mentre agonitza: «Rosebud». Poncella de rosa.

L'escriptora danesa Karen Blixen, igual a Isak Dinesen, té un conte diví, *L'anell*. Conte molt curt. L'inici d'un amor, o, més matisat, el desvetllament, en un cor, d'una possibilitat d'amor. El principal protagonista del conte és un anell, una aliança. Una cosa. En *La plaça del Diamant* hi ha moltes coses importants, l'embut, el cargol marí, les nines de la casa dels hules... hi ha tots els detalls de mobles, de timbres i de portes de la casa on va a treballar. Hi ha les monedes d'or de mossèn Joan que aquest dona al Quimet per si en tenen necessitat. Hi ha les balances dibuixades a la paret de l'escala. I el ganivet, símbol sexual, amb que a l'acabament del llibre la Colometa escriu el seu nom a la porta de la casa on havia viscut.

El personatge de la Colometa me'l va suggerir la protagonista d'un conte meu escrit feia temps, intitulat «Tarda al cinema», que figura en el recull de *Vint-i-dos contes*. Si Voltaire no hagués escrit *Candide* és possible que *La plaça del Diamant* no hagués vist mai la llum del sol. Influència de James Joyce? És possible que el final de la meua novel·la vingui del cèlebre monòleg d'*Ulisses*. Però seria més encertat de buscar la font del capítol XXIII de *La plaça*, el de la mort de la mare d'en Quimet, en algun dels contes de *Dubliners*. Si no hagués llegit Bernat Metge no se m'hauria acudit mai de fer fer a la Colometa la descripció física del seu flamant marit. Bernat Metge fa descriure a Ovidi les gràcies de la seva estimada. D'aquest capítol, una pura perfecció d'estil i de llenguatge, se'n diu «Descripció de la donzella». Unes breus pàgines que poden rivalitzar amb les millors de la literatura universal. I com a altres influències cal comptar amb totes les meves lectures, posant-hi la Bíblia al mig. Transcripció, no puc estar-me'n, i ho faig a guisa d'homenatge, la «Descripció de la donzella» seguida per la descripció del donzell, o sigui, d'en Quimet. Agraeixo a Bernat Metge que m'hagi donat més del que mereixo. I li demano fervorosament que em perdoni per la llicència presa. «Descripció de la donzella» (Bernat Metge, *Obres completes*, Biblioteca Selecta, pàg. 102-103):

En tant era bella e gentil que nenguna descripció a la sua bellesa no seria bastant; car, primerament, la selva dels cabells seus, environant e abraçant lo seu cap redonet, resplendia e lluïa així com aur. E com la selva dels seus cabells l'afeixugava, ella los se trunyellava fort ordenadament, alguns pocs exceptats envers la sua cara subtilment volants. E lo seu front era especiós e blanc, la blancor del qual no podia sobrepujar nengun vori ne nengun llir. E la línia de les sues celles era negra e encorbada com a bell arc. E los seus ulls eren molt bells e clars, la riba dels quals no es mullava de llàgremes ne d'altra sutzor. E lo nas era fet per mesura, que no era massa llong ne massa breu, ne era aguilenç ne de bogia. No hi havia res que mal no hi estigués. Lo naril no era massa ample ne degotant d'humor del cervell. E los mels de la cara eren així vermells com a flor de magrana, e paria que aquí se barallassen roses ab llirs, car la color blanca com a llet e vermella com una rosa engenraven aquí una mixta color, emperò lo blanc vencia la vermella color. En los quals mels de la cara, com la donzella se prenia a riure, se feïen algunes fossetes que fort estaven bé en la sua alegre cara, car llavors paria que degués atorgar tot ço que hom li demanàs. E les sues orelles petites eren cobertes dels cabells. E la boca havia estreta i breu, sinó com se reia, que tornava altament mitjancera. Los llavis havia un poc grossets, semblants de color cirera com són collides en temps de pluja e puix se segueix lo sol. Los quals llavis, com si fossin un poc girats, paria que es volguessin oferir a rebre dolços besars. E com la donzella reia, parlava o menjava, de dins la sua boca li apareia una orde de cadeneta pus clara que argent, ço és, les sues dents ordenades, en bella orde, allotjades, egualmenr aquí posades, a ésser menudes e gentils. E lo seu coll era pla, e ple, e llis, e tornejat, que nengun nervi ne nenguna venera aquí no paria, ne nenguna clapa, ans era pus blanc que la neu. Les sues mans eren blanques, e los seus dits eren prims, plens, tornejats, eguals e llongs per mesura; e les palmes eren blanques així com la llet, e les ungles havia foro lluents. Los altres membres, de les vestidures eren

coberts, mas bé hom podia endevinar que ço que era cobert era assats bell e gentil per ço que hom veïa descobert. En los seus pits se llevaven dues coses redones, ço és dues mamelles, que paria que desijassen ésser bé premudes de dolços abraçaments. E los seus braços eren llongs, subrils, blans e plens, E lo seu cos era prou llong, e envers la correja delgat. E les anques eren no massa grosses e molt amples. E lo seu peu era breu envers lo mig, corb e dret davant. E creu que nengun ornament ne nengun aparellament no li estigueren millor que veure-la tota nua. Oh, jo la pogués veure tota nua; no diré que jo la pogués tenir tota nua! E encara hi havia molt més de la sua bellesa que jo no us he dit ne parlat, car no serien paraules bastants a tan gran bellesa com aquesta donzella havia, e nenguna descripció no podria declarar ab quants delits aquesta volgués ésser amada, o ab quants solaços e jocs ella sabés si mateixa ésser apta.

Descripció d' en Quimet (*La plaça del Diamant*, capítol VIII, pàg. 52-53):

Fins aquell moment, i mentre es despullava, es pot dir que mai no me l'havia acabat de mirar ben bé. Estava asseguda en un racó, sense gosar moure'm, i a l'últim va dir, si et fa vergonya despullar-te davant meu, sortiré, i, si no, començaré jo perquè vegis que no n'hi ha per tant. Tenia els cabells com un bosc, plantats damunt del cap rodonet. Lluents com xarol. Se'ls pentinava a cops de pinta i a cada cop de pinta se'ls allisava amb l'altra mà. Quan no tenia pinta se'ls pentinava amb els dits de les mans ben oberts, de pressa, de pressa, com si una ma empaités l'altra. Si no se'ls pentinava, li queia un ble damunt del front, que tenia ample i una mica baix. Les celles eren espesses, negres com els cabells, damunt d'uns ulls menuts i lluent de ratolí. Les vores dels ulls sempre les tenia humides, com una mica untades i li feia molt bonic. El nas no era ni massa ample, ni massa estret, ni tirant amunt que no m'hauria agradat gens. Les galtes eren plenes, rosades a l'estiu, vermelles a l'hivern, amb una orelleta a banda i banda una mica desenganxada de la part de dalt. I els llavis els tenia sempre encesos i eren grossets; el de baix sortit enfora. Quan parlava o reia, se li veia la cadeneta de les dents, ben posades a cada forat de geniva. Tenia el coll sense nervis. I al nas, que com he dit no era ni massa ample ni massa estret, hi tenia, a cada forat, un enreixadet de pèls per aturar el fred i les polsegueres. Només, darrera de les cames, més aviat primes, les venes se li inflaven com serps. Tot el cos era llarg i rodó on calia. La post del pit alta, les anques estretes. El peu llarg i prim, amb la volta una mica aplanada i si caminava descalç picava de talons. Era bastant ben fet i li ho vaig dir, i va voltar a poc a poc i em va preguntar, et sembla?

De novel·les d'amor, se n'han escrites moltes. Des de l'amor més espiritual i més cavalleresc fins a l'amor més carnal, una mica representat aquest darrer per una de les novel·les més cursis, i que han fet escolar més tinta, escrita per un gran escriptor, D. H. Lawrence. Em refereixo a *L'amant de Lady Chatterley*. El que s'ha escrit de més elevat i corprenedor en amor és la història de Francesca da Rimini, cant V de l'«Infern» en la *Divina Comèdia*. Història que comença amb aquests versos meravellosos,

Siede la terra dove nata fui

su la marina dove'l Po discende

per aver pace co'seguaci sui.

I l'amor d'Ulisses, no per Penèlope, no per la dolça Nausica, sinó el seu amor-passió per l'aventura. Dante, en el cant XXVI de l'«Infern», el llança, amb quatre companys ja vells i esparracats, amb una nau que no s'aguanta, a l'última aventura: la de la mort.

ne dolcezza di figlio, né la pieta

del vecchio padre, né'l debito amore

lo qual dovea Penelopè far lieta,

vincer potero dentro a me l'ardore

chi'ì'ebbi a divenir del mondo esperto

e de li vizi umani e del valore.

He fet aquesta digressió per tal de poder afirmar que *La plaça del Diamant* és una novel·la d'amor. Commovedora. Profunda i neta, sense un gra de sentimentalisme. Quan la Colometa, de tornada de la mort del seu passat, entra a casa seva mentre va naixent el dia i abraça el seu marit, l'home que l'ha salvat de totes les misèries de la vida, la novel·la agafa una gran volada. Es tracta d'una escena d'amor com poques se n'han escrites. «I vaig pensar que no volia que se'm morís...». I li fica el dit al melic, compensació sexual?, «perquè cap bruixa dolenta no me'l xuclés pel melic i no em deixés sense Antoni». I el mot *contents*, darrer de la novel·la, no és gratuït. No el vaig posar perquè sí. Deixa entendre que, encara que al món hi hagi tanta tristesa, sempre el pot salvar algú amb una mica d'alegria. Uns quants ocells, «...i dintre de cada toll, per petit que fos, hi hauria el cel... el cel que de vegades un ocell esbarriava ... un ocell que tenia set i sense saber-ho esbarriava el cel de l'aigua amb el bec... o uns quants ocells cridaners que baixaven de les fulles com llampecs, es ficaven al toll, s'hi banyaven estarrufats de ploma i barrejaven el cel amb fang i amb becs i amb ales. Contents...».

La plaça del Diamant és lluny de mi. Com si no fos jo qui l'hagués escrita. Molt lluny. En aquest moment, en el punt d'acabar aquest pròleg, em preocupa el meu jardí. Ja hi floreixen els *prunus*, rosa pàl·lid, i el petit arbre de Júpiter, rosa salmó. S'aixeca la tramuntana i me'ls castigarà. Vaig a veure què passa amb el vent i les flors.

Romanyà de la Selva, febrer de 1982

7.6. Prólogo de Mercè Rodoreda a la edición ilustrada de *La plaza del Diamante* (1982) traducido por Secundí Sañé para Caixa de Barcelona

Escribir un prólogo, o sea, hablar de mí, o de mi obra, que viene a ser hablar de mí, nunca me ha apasionado. Explicar la génesis de LA PLAZA DEL DIAMANTE sería una salida decorosa y el prólogo podría ser interesante, pero ¿es posible explicar cómo se forma una novela, cuáles son los impulsos que la provocan, qué voluntad tan fuerte logra que se continúe, que deba acabarse con lucha lo que se empezó fácilmente? ¿Sería suficiente decir que la escribí en Ginebra, mientras de vez en cuando contemplaba la montaña de Salève, o paseando junto a la Perla del Lago? Puedo decir, y en parte es verdad, que LA PLAZA DEL DIAMANTE fue la consecuencia de una decepción. Sucedió lo siguiente: envié la novela *Jardí vora el mar* al último premio Joanot Martorell y el jurado no la valoró. Este contratiempo provocó en mí la reacción contraria a la natural ya que, siempre, las dificultades me han estimulado, me han armado, me han envalentonado. Los halagos, las distinciones, los honores me han ablandado. Tengo una tendencia más bien perniciososa a dormirme en los laureles. Como decía, envié *Jardí vora el mar* a un premio de novela y pasó desapercibida. Esta decepción, o disgusto, o contrariedad, hizo nacer inmediatamente, empujada por una ola de orgullo, otra novela. La quería muy kafkiana, absurda, claro, con muchas palomas, quería que las palomas ahogaran a la protagonista desde el principio hasta el final. Y fue naciendo en mi interior, cuando aún no me había sentado frente a la máquina de escribir con un montón de papeles al lado, lo que habría de ser LA PLAZA DEL DIAMANTE, escrita con fiebre, como si cada día de trabajo fuera el último de mi vida. Trabajaba obcecada, corrigiendo por la tarde lo que había escrito por la mañana, procurando que, a pesar de las prisas con que escribía, no se me desbocara el caballo, aguantando bien las riendas para que no se me desviara del camino. Hay quien habla de explosión narrativa, [n]o sé qué significa. Escribir una novela, que es un trabajo sostenido, pide calma y mucho

dominio de sí mismo. Estar aguantando las riendas. Y la novela que al principio debía ser una pesadilla de palomas se fue convirtiendo en LA PLAZA DEL DIAMANTE, con palomas, sí, pero más bien ornamentales. En otro aspecto, fue una época de gran tensión nerviosa que me dejó medio enferma. LA PLAZA DEL DIAMANTE, enviada a la primera convocatoria del premio «Sant Jordi», recibió el mismo trato que había tenido JARDÍ VORA EL MAR.

Crear personajes es un acto de magia. Sacar de la nada —quizás venga de la nada— todo un mundo en el que determinadas personas viven y mueren, aman, odian, desprecian o detestan, cada una con su nariz, con sus mejillas, con sus ojos y sus pies, sus manos y sus brazos, con el cúmulo de pensamientos, de sensaciones y de contradicciones, todo ello metido en esta masa blanda nerviosa que es el cerebro, equivale al más mágico de entre todos los actos de magia. Por ello, frecuentemente, doy poca importancia al hecho de ser escritor.

LA PLAZA DEL DIAMANTE, que hoy siento ya como si no la hubiera escrito yo, es importante por haber enriquecido la narrativa catalana. Con estilo falsamente sencillo, con estilo falsamente fácil, con una mezcla de banalidad y de poesía, lleva al lector a una emoción profunda. Un estilo lleno de astucias, de arte de escribir, con el deseo inconsciente de arrastrar y de seducir. Esta novela, vista por mí desde una perspectiva remota —hace más de veinte años que la escribí— si alguna vez la ojeo, buscando el secreto de su éxito, me encuentro con que cada frase, cada palabra tiene vida propia. Con que absolutamente nada escapa de la psicología de un personaje enternecedor introducido por mí en el laberinto de su existencia.

Alguien dijo —a pesar de hacer muchos elogios de la Plaza—, concretamente mi amigo Baltasar Porcel, que Colometa era una muchacha bastante boba. ¿Y el Quijote? Considero esta afirmación, hecha tan a la ligera, como muy equivocada. Ver el mundo con ojos de niño, en un constante maravillarse, es un privilegio concedido sólo a los grandes poetas. Además, Colometa hace lo que debe hacer dentro de su situación en la vida, y hacer lo que se debe hacer, y sólo lo que se debe hacer, demuestra un talento natural digno de todos los respetos. Considero más inteligente a Colometa que a Madame Bovary o que a Ana Karenina y a nadie se le ha acudido que fueran bobas. Quizás por ser ricas, por ir vestidas de seda y tener criados. Y aunque yo, cuando era joven, suspirara por ser Madame Bovary o Ana Karenina, más la segunda que la primera, cuando necesité un personaje central para una novela escogí a Colometa que sólo se parece a mí en el sentirse perdida en medio del mundo.

Gene Steve Forrest, estudiante en Dallas, Texas, en un ensayo sobre LA PLAZA DEL DIAMANTE, dice de Colometa: «Es profundamente observadora, estrechamente unida a las cosas, tomándolas en su más profunda soledad, como íntimos confidentes. Llega tan íntimamente Colometa a vincularse con las cosas que termina creyendo que las cosas la necesitan. Así, cuando decide suicidarse llevándose con su muerte a sus hijos, le parece que las cosas familiares acuden para una patética afirmación de su propio ser». Y cita el parágrafo siguiente:

«Al día siguiente nada, ninguna cosa, ni bonita ni fea, se me pondría delante de los ojos. Todavía se me ponían las cosas delante, todas se le paraban enfrente de los ojos como si antes de morir quisieran vivir en ellos para siempre. Y el cristal de mis ojos lo cogía todo. En la tienda de los hules ya no estaba el oso y cuando vi que ya no estaba me di cuenta de que tenía muchas ganas de verlo, con la cinta azul y, sentado como un tonto... Llevaba dentro de la nariz el olor a plumas de las basuras de la entrada y ahora se

mezclaba con el olor de los hules de la perfumería y vino una oleada de olor de jabones y de agua de colonia de la buena.» y continúa Gene Steve Forrest:

«Pero esta afirmación de las cosas, su repetido aparecer y desaparecer, atestigua irónicamente la transición del individuo, o sea el fluir fatal del tiempo. Es tal el humanismo de la novela que, al descubrir las confesiones de Colometa-Natalia, el lector es seducido, llevado precipitadamente por el mismo tiempo que va transformando a la protagonista. De ahí que el grito culminante proferido en la plaza del Diamante, es un grito colectivo de reconocimiento de un valor, un significado corriente que, no obstante, constituye una circunstancia real.»

De cosas —de muebles, de relojes, de agujas de reloj, de péndulos de reloj, de pinturas, de forma y de colores, de forma y de sofás, de lámparas de aceite y de lámparas de pie, de alfombras y de doseles reales— se ha hablado en todas las novelas. Desde Tolstoi a Proust pasando por Balzac para citar sólo los que producen más efecto. Pero cuando me di cuenta de la gran importancia que las cosas tenían en la narración, fue al leer, en el momento de su publicación, la novela de Alain Robbe-Grillet *Le voyeur*. El estilo «cosista» que en seguida fue bautizado como *escuela de la mirada*. En la película Citizen Kane, una de las mejores de Orson Welles, cuando Kane está muriendo, no recuerda nada trascendental de su vida: a ninguna persona, a ningún amigo, a ninguna mujer amada. Recuerda sin embargo el trineo de cuando era niño y murmura su nombre mientras está agonizando: «Rosebud», capullo de rosa.

La escritora danesa Karen Blixen igual a Isak Danesen, tiene un cuento divino: *El anillo*. Cuento muy corto. El comienzo de un amor, o, matizando más, el despertar de una posibilidad de amor en un corazón. El principal protagonista del cuento es un anillo, una alianza. Una cosa. En LA PLAZA DEL DIAMANTE hay muchas cosas importantes: el embudo, el caracol marino, las muñecas de la casa de los hules... hay todos los detalles de los muebles, de los timbres y de las puertas de las casas en que trabajó. Hay las monedas de oro del Reverendo Juan que éste da a Quimet por si llegan a estar necesitados. Hay la balanza dibujada en la pared de la escalera. Y el cuchillo, símbolo sexual, con el que al final del libro Colometa escribe su nombre en la puerta de la casa en que había vivido.

El personaje de Colometa me fue sugerido por el protagonista de un cuento mío escrito hacía ya tiempo que tenía por título *Tarda al cinema* y que figura en la obra *Vint-i-dos contes*. Si Voltaire no hubiera escrito *Candide* es posible que LA PLAZA DEL DIAMANTE no hubiera visto nunca la luz del sol. ¿Influencia de James Joyce? Es posible que el final de mi novela venga del célebre monólogo de *Ulises*. Pero sería más acertado buscar la fuente del capítulo XIII de la Plaza, el de la muerte de la madre de Quimet, en alguno de los cuentos de «Dubliners». Si no hubiera leído a Bernat Metge nunca se me hubiera acudido hacer que Colometa hiciera la descripción física de su reciente marido. Bernat Metge hace describir a Ovidi las gracias de su amada. Este capítulo, una pura perfección de estilo y de lenguaje, lleva por título *Descripció de la donzella*. Unas breves páginas que pueden rivalizar con las mejores de la literatura universal. Como a otras influencias es preciso contar con todas mis lecturas, entre ellas la de la Biblia. Transcribo, no puedo dejar de hacerlo y lo hago a modo de homenaje, la *Descripció de la donzella* seguida de la descripción del doncel, es decir de Quimet. Agradezco a Bernat Metge el que me haya dado más de lo que merezco. y le pido fervorosamente que me perdone la licencia que me tomo.

Descripció de la donzella. Bernat Metge. Obres Completes. Biblioteca Selecta, págs. 102-103.

«En tant era bella e gentil que nenguna descripció a la sua bellesa no seria bastant; car, primerament, la selva dels cabells seus, environant e abraçant lo seu cap redonet, resplendia e lluïa així com aur. E com la selva dels seus cabells l'afeixugava, ella los se trunyellava fort ordenadament, alguns pocs exceptats envers la sua cara subtilment volants. E lo seu front era especiós e blanc, la blancor del qual no podia sobrepujar nengun vori ne nengun llir. E la línia de les sues celles era negra e encorbada com a bell arc. E los seus ulls eren molt bells e clars, la riba dels quals no es mullava de llàgremes ne d'altra sutzor. E lo nas era fet per mesura, que no era massa llong ne massa breu, ne era aguilenc ne de bogia. No hi havia res que mal no hi estigués. Lo naril no era massa ample ne degotant d'humor del cervell. E los mels de la cara eren així vermells com a flor de magrana, e paria que aquí se barallassen roses ab llirs, car la color blanca com a llet e vermella com una rosa engenraven aquí una mixta color, emperò lo blanc vencia la vermella color. En los quals mels de la cara, com la donzella se prenia a riure, se feïen algunes fossetes que fort estaven bé en la sua alegre cara, car llavors paria que degués atorgar tot ço que hom li demanàs. E les sues orelles petites eren cobertes dels cabells. E la boca havia estreta i breu, sinó com se reia, que tornava altament mitjancera. Los llavis havia un poc grossets, semblants de color cirera com són collides en temps de pluja e puix se segueix lo sol. Los quals llavis, com si fossin un poc girats, paria que es volguessin oferir a rebre dolços besars.

E com la donzella reia, parlava o menjava, de dins la sua boca li apareia una orde de cadeneta pus clara que argent, ço és, les sues dents ordenades, en bella orde, allotjades, egualmenr aquí posades, a ésser menudes e gentils. E lo seu coll era pla, e ple, e llis, e tornejat, que nengun nervi ne nenguna venera aquí no paria, ne nenguna clapa, ans era pus blanc que la neu. Les sues mans eren blanques, e los seus dits eren prims, plens, tornejats, eguals e llongs per mesura; e les palmes eren blanques així com la llet, e les ungles havia foro lluent.

Los altres membres, de les vestidures eren coberts, mas bé hom podia endevinar que ço que era cobert era assats bell e gentil per ço que hom veïa descobert. En los seus pits se llevaven dues coses redones, ço és dues mamelles, que paria que desijassen ésser bé premudes de dolços abraçaments. E los seus braços eren llongs, subrils, blans e plens, E lo seu cos era prou llong, e envers la correja delgat. E les anques eren no massa grosses e molt amples. E lo seu peu era breu envers lo mig, corb e dret davant. E creu que nengun ornament ne nengun aparellament no li estigueren millor que veure-la tota nua.

¡Oh, jo la pogués veure tota nua; no diré que jo la pogués tenir tota nua! E encara hi havia molt més de la sua bellesa que jo no us he dit ne parlat, car no serien paraules bastants a tan gran bellesa com aquesta donzella havia, e nenguna descripció no podria declarar ab quants delits aquesta volgués ésser amada, o ab quants solaços e jocs ella sabés si mateixa ésser apta.»

«LA PLAZA DEL DIAMANTE». Descripción de Quimet. Capítulo VIII:

«Hasta aquel momento, y mientras se desnudaba, puede decirse que nunca me lo había acabado de mirar bien. Estaba sentada en un rincón, sin atreverme a mover, y al final dijo, si te da vergüenza desnudarte delante de mí saldré, y si no empezaré yo para que veas que no tiene importancia. Tenía el pelo como un bosque, plantado sobre la cabeza redondita. Brillante como de charol. Se peinaba a tirones de peine y a cada tirón de peine se alisaba el pelo con la otra mano. Cuando no tenía peine se los peinaba con los dedos de las manos abiertos, muy de prisa, muy de prisa, como si una mano persiguiese a la otra. Si no se peinaba, le caía un mechón en la frente, que era muy ancha y un poco baja. Las cejas eran espesas, negras como el pelo, encima de sus ojos menudos y

brillantes de ratón. Los bordes de los ojos siempre los tenía húmedos, como algo untados, y le hacía muy bonito. La nariz no era ni muy ancha ni muy estrecha, ni se volvía para arriba, que entonces no me hubiese gustado nada. Los carrillos eran llenos, rosados en verano, encarnados en invierno, con una oreja a cada lado un poco separadas por la parte de arriba. Y tenía los labios siempre rojos y eran gorditos; el de abajo salía hacia fuera. Cuando hablaba o se reía se le veía la cadeneta de los dientes, muy metidos en cada agujero de la encía. Tenía el cuello sin nervios. Y en la nariz, que ya he dicho que no era ni demasiado ancha ni demasiado estrecha, tenía, en cada ventana, una madejita de pelos para parar el frío y las polvaredas. Sólo detrás de las piernas, más bien delgadas, las venas se le hinchaban como culebras. Todo el cuerpo era largo y redondo donde tenía que ser redondo. La tabla del pecho alta, las caderas estrechas. El pie largo y delgado, con la planta un poco aplanada, y si andaba descalzo pisaba de talón. Estaba bastante bien hecho y se lo dije, y se volvió poco a poco, y me preguntó, ¿tú crees?»

Se han escrito muchas novelas de amor. Desde el amor espiritual y más caballeresco al amor más carnal, algo representado este último por una de las novelas más cursis, y que más tinta han hecho correr, escrita por un gran escritor, D. H. Lawrence. Me refiero a *El amante de Lady Chatterley*. Lo más elevado y conmovedor que se ha escrito en amor es la historia de Francesca de Rimini, canto V del Infierno en la *Divina Comedia*. Historia que empieza con estos versos maravillosos:

«Siede la terra, dove nata fui,
su la marina dove il Po discende
per aver pace co' seguaci sui.»

Y el amor de Ulises, no hacia Penélope, ni hacia la dulce Nausica, sino su amor-pasión por la aventura. Dante, en el canto XXVI del infierno, lo lanza, con cuatro compañeros ya viejos y harapientos, en una barca que no aguanta, a la última aventura: la de la muerte.

«né dolcezza di figlio, né la pietà
del vecchio padre, né il debito amore
lo qual dovea Penelope far lieta,
vincer poter dentro da me l'ardore
ch'i' ebbi a divenir del mondo esperto
e delli vizi umani e del valore»

He hecho esta [di]gresión para poder afirmar que LA PLAZA DEL DIAMANTE es una novela de amor. Conmovedora. Profunda y limpia, sin pizca de sentimentalismo. Cuando Colometa, de regreso de la muerte de su pasado, entra en su casa mientras va naciendo el día y abraza a su marido, el hombre que la ha salvado de todas las miserias de la vida, la novela se lanza a altos vuelos. Se trata de una escena de amor como se han descrito pocas. «Y pensé que no quería que nunca se muriese...» Y le introduce el dedo en su ombligo, ¿compensación sexual? «Para que ninguna bruja mala me lo sorbiese por el ombligo y me dejase sin el Antoni.» Y la palabra «contentos», última de la novela, no es gratuita. No la puse al azar. Da a entender que, aunque en el mundo haya tanta tristeza, siempre puede ser salvado por alguien con un poco de alegría. Algunos pájaros. «...y dentro de cada charco estaría el cielo... el cielo que a veces rompía un pájaro... un pájaro que tenía sed y rompía sin saberlo el cielo del agua con el pico... o unos cuantos

pájáros chillones que bajaban de las hojas como relámpagos, se metían en el charco, se bañaban en él con las plumas erizadas y mezclaban el cielo con fango y con picos y con alas. Contentos...»

LA PLAZA DEL DIAMANTE está lejos de mí. Como si no la hubiese escrito yo. En este momento, al terminar este prólogo, me preocupa mi jardín. Ya florecen los cerezos, rosa pálido, y el pequeño árbol de Júpiter, rosa salmón. Se levanta la tramontana y me los castigará. Voy a ver qué sucede con el viento y las flores.

Mercè Rodoreda

Romanyà de la Selva, febrero de 1982

7.7. Joan Sales - Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la revisión del prólogo de la edición ilustrada de *La plaça del Diamant* para Caixa de Barcelona⁹⁷

7.7.1. Barcelona, dilluns 19 de juliol de 1982

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Dijous passat ens en vam anar a Siurana per no baixar-ne fins ahir al vespre. Quatre dies en aquella calma i en aquella agradable temperatura (20 graus al llarg de la nit, 24 de màxima al pic del dia), que vaig dedicar íntegrament a rellegir amb els cinc sentits el vostre pròleg a l'edició de la Caixa i el vostre discurs a l'acte d'inauguració d'aquella pedra commemorativa a la plaça del Diamant. Ja feia mesos que ho anava rumiant i ja us en havia parlat; suprimint coses de l'un i afegint-n'hi de l'altre podria quedar un pròleg perfecte, el pròleg definitiu.

Ni cal dir que l'editor proposa i l'autor disposa. Jo no faig més que suggerir-vos uns canvis —supressions i afegits més que res— que com a editor i posant-me en la pell del lector em fa l'efecte que ho millorarien extraordinàriament. El pròleg de la Caixa (vull dir de l'edició de la Caixa) el va haver d'improvisar amb dos peus forçats, el del temps i el de l'espai que volien que omplís; ja és prou meravellós que us sortís tan bé tenint en compte aquest doble handicap. Res d'estrany que rellegit ara amb atenció s'hi trobin falles; les principals són, a la meua manera de veure, les llargues tirades de coses que no tenen res a veure amb la *Plaça* o amb la seva autora o que són supèrflues (per exemple, la «descripció del donzell» que ja es troba dins la novel·la, on l'autor la pot llegir: n'hi ha prou amb indicar-li el capítol on la trobarà). En canvi, era una gran llàstima que no aprofitéssiu tot allò que va dir en aquell acte de la barriada de Gràcia, tan directament relacionat amb vós i amb la vostra novel·la i que va agradar tant a l'auditori (incloent-m'hi jo).

Els dos «textos» (per dir-ho com els de *Serra d'Or*) crec que es complementen i s'harmonitzen meravellosament.

Us adjunto tres estats successius del que he fet a Siurana:

a) Fotocòpies del vostre discurs a la barriada de Gràcia i del vostre pròleg a l'edició de la Caixa, sense cap esmena. És el «primer estat».

⁹⁷ Reproducimos la transcripción de Monserrat Casals en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartes completes (1960-1983)* (2008).

b) Id. id. amb les marques en llapis que hi vaig fer tot llegint-ho atentíssimament aquests quatre dies a Siurana. És el «segon estat», que us farà veure sobretot les supressions que crec que s'imposen o almenys que són aconsellables.

c) Còpia a màquina del pròleg definitiu tal com queda després de fer-hi aquelles supressions i de combinar els dos «textos». És el «tercer estat», que permet de llegir-ho de carrera i veure l'efecte que fa.

Una cosa us demanaria (suposant que aprovéssiu aquesta combinació dels dos «textos») i és que al final, en aquell paràgraf tan bonic, en comptes de la floració dels prunus i dels arbres de Júpiter —que en delaten la data: febrer—, m'hi poséssiu unes floracions pròpies de la tardor, ja que és per la tardor que llançarem aquesta 26ª edició de la Plaça amb la qual arribarem oficialment als 225 mil exemplars.

No us explico el perquè d'algunes esmenes perquè el comprendreu ben fàcilment. Com és ara, vós dèieu «de Tolstoi a Proust passant per Balzac», lapsus cronològic patent ja que Balzac és el més antic de tots tres. I algun altre detall per l'estil; són coses que no és pas que tinguin cap importància de l'altre món, però que si es poden corregir amb calma i temps val la pena.

Així mateix, el sentit del que dèieu d'aquests tres novel·listes demanava que remarquésiu després la poca novetat del *Voyeur* de Robbe-Grillet; crec que ara queda perfectament travat i coherent.

Hi ha coses que m'he limitat a posar-les en el seu lloc lògic, com la cita de la Bíblia entre les lectures que més us han influït, que venia intercalada malament. I per cert m'he permès d'afegir Homer entre aquelles lectures recordant que Miquel Dolç, en el seu memorable comentari (memorable perquè va ser el primer, si no em falla la memòria, que aparegué a la premsa diguem-ne «normal», no clandestina), assenyalava que «cal remuntar fins a dos mil lenaris endarrer[e] per trobar en literatura antecedents d'aquestes formes estilístiques: fins als poemes homèrics». Remarca que de moment, ho confesso, em va sorprendre molt, fins que de sobte vaig comprendre que era molt sagaç i molt profunda. No endebades Miquel Dolç és un gran coneixedor de l'èpica clàssica (traductor de l'*Eneida*).

En fi, repeteixo que tots els canvis, supressions, afegits etc. que m'he permès de suggerir-vos els trobareu en la fotocòpia on hi ha les meves marques a llapis. I repeteixo que en efecte no faig més que «suggerir-vos-ho» a fi que aquestes suggestions us ajudin a fer la redacció definitiva que només vós, evidentment, podeu donar-nos.

Aquest vespre ens arriba en avió (confiem que la vaga d'Iberia no afectarà els vols d'Air France) la vostra gran admiradora Mariona. Després de sopar s'estrena una pel·lícula de Fígaro Films on en Pepón Coromina voldria que anéssim nosaltres (amb la nostra néta) ja que segons sembla és justament una pel·lícula infantil. Si l'avió arriba a temps és molt possible que hi anem, ja que en Pepón Coromina no podia ser més amable; per cert vam quedar ell i jo de no parlar de res fins que refresqui o sigui fins a darreries de setembre ja que es veu que la calor l'atueix igual que a mi —i la que hem trobat a Barcelona és ben forta: 26 graus tota la nit en aquesta casa nostra del Coll, on sempre fa tres graus menys que a baix, al centre de la ciutat!

Bé, ja us he donat prou lata per avui; amb tot l'afecte de sempre i molts records de la Nuri

Sales

7.7.2. Barcelona, 7 de setembre de 1982

Estimat amic Sales:

Hauria hagut de telefonar-vos abans de baixar a Barna però em vaig distreure. I ara em passa que no sé on sou. Si sou a Barna no us dic de venir a passar la tarda a casa perquè hi tinc el lampista, el paleta i l'operari de la calefacció. Tot està de panxa enlaire i amb prou feines sé on ficar-me. En tenen per vuit o deu dies, però, després, és clar, hauré de fer venir el pintor. Fa anys i panys que vull fer pintar el pis però no em decidia mai perquè sempre hi havia altres coses que m'empaitaven, però ara quedarà tan desgraciat que si no vull morir deprimida no tinc més remei que fer-li netejar les parets.

Vaig llegir el pròleg que us va donar la feina de fusionar i endegar. Si voleu que us digui la veritat, ni m'agrada el que vaig fer per la Caixa ni aquest adob. Quan tingui un moment d'inspiració valdrà més que el faci nou, explotant un matís meu del qual ningú no parla o sigui de l'humor que al començament de la Plaça n'hi ha per donar i per vendre. De totes maneres em penso que no corre pressa, en els dos grans magatzems, en les seves seccions de llibreria, es veuen piles de la vint-i-quatre. En devien adquirir grans quantitats.

Bé, tot fa pudor de pols i tot és ple de runa i la feina que m'espera si no trobo una dona de fer feines que baixi del cel amb ales serà grossa. D'aquelles que maten.

Una bona abraçada,

M. Rodoreda

7.8. Prólogo de Mercè Rodoreda a la 26ª edición de *La plaza del Diamant* (1982)

La plaza del Diamant comença així: «La Julieta va venir expressament a la pastisseria a dir-me que, abans de rifar la toia, rifarien cafeteres; que ella ja les havia vistes: precioses, blanques, amb una taronja pintada, partida en dues meitats, que ensenyava els pinyols». Mentre escrivia aquesta primera frase no podia pas pensar ni remotament que, un quart de segle després, de la meua novel·la se n'haurien fet tantes edicions catalanes i tantes traduccions estrangeres.

Quan la vaig escriure no recordava gaire com era la plaça del Diamant de debò. Només recordava que, quan tenia tretze o catorze anys, una vegada, per la festa major de Gràcia, vaig anar amb el meu pare a seguir carrers. A la plaça del Diamant havien aixecat un envelat. Com a d'altres places, és clar; però el que sempre més he recordat és aquell. En passar-hi pel davant, tot ell una capsula de música, jo, a qui els meus pares prohibien de ballar, en tenia unes ganes desesperades i anava com una ànima en pena pels carrers guarnits. Potser per culpa d'aquesta frustració, al cap de molts anys, a Ginebra, vaig començar la meua novel·la amb aquell envelat.

Sóc filla de Sant Gervasi de Cassoles, d'un carrer estret i curt que, aleshores, anava del de Pàdua a la riera de Sant Gervasi i que es deia carrer de Sant Antoni; més endavant li van canviar el nom pel de carrer de París i, més endavant encara, pel de Manuel Angelon, que encara conserva. Sant Gervasi no és pas lluny de Gràcia. Coneixia, perquè hi anava a les tardes amb el meu avi, els cinemes Trilla, Smart i Mundial. Coneixia el mercat de Santa Isabel, on als quatre o cinc anys anava, cap al tard, als estius, amb una senyora veïna a comprar peix després de travessar el torrent de l'Olla. Als quinze o disset anys, i durant molt de temps, anàvem amb la meua mare a passejar

cada tarda pel carrer Gran. Hi entràvem per la rambla del Prat, el baixàvem fins als Jardinetes i el pujàvem per la vorera contrària. Miràvem aparadors.

Tots els records que conservo de Gràcia són entranyables. Ara tot això és lluny, però pensar-hi, enmig d'una onada de nostàlgia, em fa bé; moltes vegades i en diverses circumstàncies, aquests records m'havien estat un consol.

Voldria que tots els que llegissin la meua novel·la participessin en la meua emoció. Em fa contenta pensar que entre tants milers de lectors com ha tingut i continua tenint n'hi ha molts que no havien llegit mai res en català i que és llegint-la que han descobert que la nostra era una llengua civilitzada, culta, important. Em fa contenta així mateix pensar que aquesta novel·la senzilla i humana ha dut el nom de la plaça del Diamant de la vila de Gràcia i amb ell el de Catalunya a tants països llunyans.⁹⁸

Escriure un pròleg, o sigui parlar de mi (o de la meua obra, que és el mateix), no m'ha apassionat mai.

Explicar la gènesi de *La plaça del Diamant* potser seria interessant, però ¿és que es pot explicar com es forma una novel·la, quins impulsos la provoquen, quina voluntat tan forta aconseguix que es continuï, que s'hagi d'acabar amb lluita el que s'ha començat fàcilment? ¿Dir que la vaig anar rumiant a Ginebra tot mirant la muntanya del Salève o tot passejant per la Perla del Llac, bastaria? Puc dir, i en part és veritat, que *La plaça del Diamant* va ser la conseqüència d'una decepció.

Jo havia enviat *Jardí vora el mar* al premi Joanot Martorell (justament el darrer que es convocà) i el jurat no va valorar-la. Aquest contratemps va provocar en mi una reacció contrària a la natural; sempre, les dificultats m'han estimulat. Empesa per una onada d'orgull, vaig començar una altra novel·la.

La volia kafkiana, molt kafkiana, absurda, és clar, amb molts coloms; volia que els coloms ofeguessin la protagonista del començament fins a la fi. I va anar naixent dintre meu, quan encara no m'havia assegut davant de la màquina amb una pila de fulls de paper al costat, el que hauria de ser *La plaça del Diamant*. La vaig escriure febrament, com si cada dia de treball fos el darrer de la meua vida.

Treballava engegada; corregia a la tarda el que havia escrit al matí, procurant que, malgrat les presses amb què escrivia, el cavall no se'm desboqués, aguantant bé les regnes perquè no es desviés del camí. Hi ha qui parla d'explosió narrativa. No sé pas què vol dir. Escriure una novel·la, que és un treball sostingut, necessita calma, molt domini de si mateix.

I la novel·la que en principi havia de ser un malson de coloms es va anar convertint en *La plaça del Diamant*, amb coloms, sí, però amb un altre sentit. Va ser una època d'una gran tensió nerviosa, que em va deixar mig malalta. Doncs bé: *La plaça del Diamant*, enviada al primer premi Sant Jordi, va rebre el mateix tractament que *Jardí vora el mar* al darrer Joanot Martorell.

⁹⁸ Aunque en *Mercè Rodoreda: autoretrat* (Miró y Mohino 2008: 322-334) se reproduce el prólogo escrito inicialmente para la edición ilustrada distribuida por Caixa de Barcelona, en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartes completes (1960-1983)* Montserrat Casals explica: «Els quatre primers paràgrafs del pròleg a la 26ª edició recolliran les paraules que Mercè Rodoreda pronuncià l'1 d'abril de 1982, a la plaça del Diamant, en ocasió de la inauguració del monument a la seva novel·la. Aquest pròleg és el que encapçala d'aleshores ençà totes es edicions de la *Plaça*» (Casals 2008: 1.099). Efectivament, el texto que antecede a la nota reproduce parte del discurso que la escritora pronunció en el acto de homenaje en la plaça del Diamant y que Mònica Miró y Abraham Mohino transcriben en *Mercè Rodoreda: autoretrat* (2008: 274-275).

Ja publicada, el meu amic Baltasar Porcel, tot i fer-ne molts elogis, va dir que la Colometa era una noia beneïta. Considero aquesta afirmació, feta a la lleugera, molt equivocada. Veure el món amb ulls d'infant, en un constant meravellament, no és pas ser beneït sinó tot el contrari; a més, la Colometa fa el que ha de fer dintre de la seva situació en la vida, i fer el que s'ha de fer i res més demostra un talent natural digne de tots els respectes. Considero més intel·ligent la Colometa que Madame Bovary o que Anna Karenina, i a ningú no se li ha acudit mai de dir que fossin beneïtes. Potser perquè eren riques, anaven vestides de seda i tenien servei. I encara que jo, quan era jove, sospirés per ser Madame Bovary o Anna Karenina, més la segona que la primera, en necessitar un personatge central per a una novel·la vaig triar la Colometa, que només té de semblant a mi el fet de sentir-se perduda al mig del món.

De coses (de mobles, de rellotges, d'agulles de rellotge, de pèndols de rellotge, de pintures, de formes i colors de butaques i sofàs, de llums d'oli i de llums de peu, de catifes i de dossers reials), en totes les novel·les se n'ha parlat. De Balzac a Proust passant per Tolstoi, per citar només els que fan més efecte. Les coses tenen una gran importància en la narració i l'han tinguda sempre, molt abans que Robbe-Grillet escrivís *Le voyeur*. A *La plaça del Diamant*, de coses n'hi ha moltes: l'embut, el cargol marí, les nines de la casa dels hules... hi ha tots els detalls de mobles, de timbres elèctrics i de portes de la casa on va a treballar. Hi ha les monedes d'or de mossèn Joan que aquest dona a en Quimet per si en tenen necessitat. Hi ha les balances dibuixades a la paret de l'escala. I el ganivet, símbol sexual, amb que a l'acabament del llibre la Colometa escriu el seu nom a la porta de la casa on havia viscut.

Però a *La plaça del Diamant* no solament hi ha coses; hi ha sobretot el personatge de la Colometa. Me'l va suggerir la protagonista d'un conte meu escrit feia temps, intítulat *Tarda al cinema*, que figura en el recull *Vint-i-dos contes* i està inspirat al seu torn en el *Candide*. Si Voltaire no hagués escrit *Candide* és possible que *La plaça del Diamant* no hagués vist mai la llum del sol. ¿Influència de James Joyce? És possible que el final de la meva novel·la vingui del cèlebre monòleg d'*Ulisses*. Però seria més encertat de buscar la font del capítol XIII de *La plaça...*, el de la mort de la mare d'en Quimet, en algun dels contes de *Dubliners*.

Si no hagués llegit Bernat Metge, no se m'hauria acudit mai de fer fer a la Colometa la descripció física del seu flamant marit. Bernat Metge fa descriure a Ovidi les gràcies de la seva estimada; d'aquest capítol, una pura perfecció d'estil i de llenguatge, se'n diu «Descripció de la donzella». Unes breus pàgines que poden rivalitzar amb les millors de la literatura universal. La «Descripció de la donzella» de Bernat Metge em donà la idea de la «descripció del donzell», o sigui d'en Quimet, que el lector pot trobar al capítol VIII de la meva novel·la. Agraeixo a Bernat Metge que m'hagi donat més del que em mereixo. I li demano fervorosament que em perdoni per la llicència presa.

Moltes altres influències hauria de confessar; caldria comptar-hi totes les meves lectures, la Bíblia en primer lloc. Vull afirmar, perquè algú ho ha negat, que *La plaça del Diamant* és una novel·la d'amor. De novel·les d'amor se n'han escrit moltes. Des de l'amor més espiritual i més cavalleresc a l'amor més carnal, una mica representat aquest darrer per una de les novel·les més cursis, i que han fet escolar més tinta, escrita per un gran escriptor, D. H. Lawrence. Em refereixo a *L'amant de lady Chatterley*. Però el que s'ha escrit de més elevat i corprenedor en amor és la història de Francesca da Rimini al cant V de l'Infern, a la *Divina Comèdia*. Història que comença amb aquests versos meravellosos:

Siede la terra dove nata fui

*su la marina, dove'l Po discende
per aver pace co' seguaci sui.*

I l'amor d'Ulisses, no pas per Penèlope, no pas per la dolça Nausica, sinó el seu amor-passió per l'aventura. Dante, en el cant XXVI de l'Infern, el llença, amb quatre companys vells i esparracats, amb una nau que no s'aguanta, a l'última aventura: la de la mort.

*Ne dolcezza di figlio, nè la pieta
del vecchio padre, ne'l debito amore
lo qual dovea Penelope far lieta,
vincer potero dentro a me l'ardore
ch'i'ebbi a divenir del mondo esperto,
e de li vizi umani e del valore.*

Després de la Bíblia i de Dante, entre les influències que crec que més m'han marcat i que ara vull confessar, posaria encara Homer.

Vull tornar-hi a insistir, perquè em dolgué que algú ho negués: vull afirmar ben alt que *La plaça del Diamant* és per damunt de tot una novel·la d'amor, per més que sense ni un gra de sentimentalisme. El moment en què la Colometa, de tornada de la mort del seu passat, entra a casa seva mentre va naixent el dia i abraça el seu segon marit, l'home que l'ha salvada de totes les misèries de la vida, és una escena d'amor profund. «I vaig pensar que no volia que se'm morís mai...» I li fica el dit al melic «perquè cap bruixa dolenta no me'l xuclés pel melic i em deixés sense Antoni». I el mot *contents*, darrer de la novel·la, no és pas gratuït. No el vaig posar perquè sí. Deixa entendre que, encara que al món hi hagi tanta tristesa, sempre el pot salvar algú amb una mica d'alegria. Uns quants ocells, per exemple. «I dintre de cada toll, per petit que fos, hi hauria el cel... el cel que de vegades un ocell esbarriava... un ocell que tenia set i sense saber-ho esbarriava el cel de l'aigua amb el bec... o uns quants ocells cridaners que baixaven de les fulles com llampecs, es ficaven al toll, s'hi banyaven estarrufats de ploma i barrejaven el cel amb fang i amb becs i amb ales. Contents...»

La plaça del Diamant és lluny de mi. Com si no fos jo qui l'hagués escrita. Molt lluny. En aquest moment, en el punt d'acabar aquest pròleg, em preocupa el meu jardí. Ja hi floreixen els prunus, rosa pàl·lid, i el petit arbre de Júpiter, rosa coral. S'aixeca la tramuntana i me'ls castigarà. Vaig a veure què passa amb el vent i les flors.

MERCÈ RODOREDA

Romanyà de la Selva, 1982

TERCERA PARTE

La plaça del Diamant y La plaza del Diamante

8. Joan Sales - Mercè Rodoreda II: cartas con motivo de la traducción al español de *La plaça del Diamant*⁹⁹

8.1. Ginebra, 14 de setembre de 1962

Estimat amic Sales:

Sou un àngel. Dubto que ningú s'hagués pres amb tant d'interès com vós l'«assumpte» (no sé com dir-ho en aquest moment, perquè tinc el cap espès) de *La plaça del Diamant*. Estic, doncs, molt i molt contenta amb la vostra darrera carta, que es deu haver creuat amb una de meua que us vaig escriure ahir. Sí, vaig enviar un exemplar de la *Plaça* a P. Crusat. I un altre a Maria Luz Morales, que havia conegut fa anys i que m'havia traduït *Aloma* —traducció que va quedar perduda per Barcelona— però aquest exemplar me l'han tornat perquè es veu que l'adreça que tenia d'ella era dolenta. Si la teniu, envieu-me l'adreça de la redacció del diari on deu escriure.

Estic cansada i a més a més fa un parell d'anys que el cor em fa el boig de mala manera. Hi ha dies que escriure un parell de pàgines a màquina em deixa cansada per una setmana. Però ja se sap: una cosa o altra s'ha de tenir i al capdavall tot té la importància que se li dóna. Plego d'escriure. Només volia que rebéssiu aquesta carta de seguida perquè si no contesto de seguida les cartes se m'arrosseguen per la taula i sempre ho vaig deixant per a l'endemà.

Amb tot l'afecte

M. Rodoreda

8.2. Barcelona, 20 de setembre de 1962

Estimada amiga:

Baixant de Siurana trobo tres cartes vostres, dues del 14 i una del 15, si l'una simpàtica l'altra més. Acabarem essent tan amics que farà fàstic.

Us adjunto una crítica que ha sortit al *Diari de Barcelona*, que us farà veure si n'és de baixa de to la «crítica» que ara s'estila en els diaris d'aquest trist país. Plena de frases sibil·lines, sobretot una que us he subratllat en vermell per si vós n'arribeu a treure l'entrellat. Dintre de tot és molt elogiosa (pel que es pot arribar a entendre) i per tant cal agrair al tal Faulí la seva bona voluntat. Potser, si s'hi fixa, acabarà fent-ho millor algun dia. Bastant *gigantesque* m'ha semblat que per parlar de vós hagi hagut de sortir a parlar de la Maria Teresa Vernet, amb qui us assembleu com un ou amb una castanya. Potser perquè sou dones totes dues. Quina gran casualitat...

En fi, potser cada país té els crítics que es mereix... Molt us agraeixo que m'hàgiu enviat aquesta crítica del *Monde*, que si no, m'hauria passat per alt. És per pura casualitat que m'assabento d'algunes de les que surten; a França hi ha tants periòdics... Així i tot ja n'he rebut moltes, totes elogioses (i que agraeixo molt) fora d'una de la *Libre Belgique* que,

⁹⁹ Reproducimos la transcripción de Monserrat Casals en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartas completes (1960-1983)* (2008).

com el seu nom indica, es veu que s'estimen molt el nostre Caudillo. Què hi farem. Aquestes crítiques franceses m'han semblat en general força més intel·ligents que les que estem avesats a llegir aquí, si bé —amb algunes honorables excepcions— pequen de la mania tan francesa d'imaginar-se que els «espanyols» som diferents dels altres homes. Jo no veig que té *Incerta glòria* de «mystique et sensuelle» —però en fi, cal agrair els elogis, encara que t'elogiïn per coses que, en consciència, saps que no tens.

Podeu escriure a la María Luz Morales precisament al *Diario de Barcelona*, Muntaner 49, Barcelona XI (XI és la secció postal de la ciutat). Ella hi col·labora regularment, amb crítiques teatrals. Si la poguéssiu convèncer que fes la crítica de *La plaça del Diamant*, la faria mil vegades millor que aquest pobre home d'en Faulí.

Penso si a través de la Paulina Crusat o de la María Luz Morales podríem aconseguir interessar un editor per fer l'edició castellana de *La plaça del Diamant*. Mentre no en tinguem edició francesa o castellana, és inútil somniar en edicions en altres llengües. El català no té lectors a les grans editorials cosmopolites —si no és, i encara una mica per atzar, a Gallimard. Espero amb impaciència les notícies d'en Goytisolo. El que ens acaba d'aixafar és la mena de «conspiració» que fan els editors de Barcelona —editors CATALANS en CASTELLÀ— contra els qui escrivim en català. Com si no existíssim. Cap d'ells no m'ha dit mai ni ase ni bèstia. Si fos jo sol, pensaria que és que a mi em tenen mania; però és general. Amb algunes rares excepcions, per altra banda explicables per circumstàncies determinades: l'Espinàs editat en castellà per *Destino* perquè és de la seva colla.

L'ordre diguem-ne natural seria: edició original, en CATALÀ, per salvar uns principis que no hauríem de renegar; primera traducció estrangera, en CASTELLÀ —ja que Barcelona és la capital editorial del món de llengua castellana—; i a través de l'edició castellana, traduccions a les altres llengües. Però no senyor. Els nostres estimats compatriccis seixos i barrals, gustaus gilis, salvats i altres espases, es veu que senten una mena d'escepticisme profund envers les obres originalment escrites en català. Deuen tenir la idea que només escrivim en català quatre infeliços.

Per cert, veureu a l'últim *Serra d'Or* que acaba d'aparèixer una magnífica i delicada envestida d'en Triadú contra en Joan Petit —director literari de la Seix i Barral, i votador convençut de *Només ésser*, que segons ell era genial i es va entretenir a recomanar a no sé quantes editorials estrangeres, cap de les quals no n'ha volgut saber res. Aquest sí, i no pas en Joan Fuster, es mereix un bon «palo» en la qüestió de *La plaça del Diamant*. En Triadú li refrega pels nassos, com qui res, la notícia que jo li vaig donar, que ja han demanat opcions de *La plaça* Gallimard, pel francès, i Fisher Verlag per l'alemany.

Jo no sóc cap àngel, ai las, però sí un home de bona voluntat, absolutament convençut que l'únic que pot salvar una literatura és que hi apareguin obres interessants. Si en comptes de *La plaça del Diamant* haguéssiu escrit *Només ésser* (l'obra que en Petit jutjava «genial»), potser en comptes d'un àngel us semblaria un dimoni. Encara que vós em vau dir que no, estic convençut que aquella temporada que em vau fer «morros» era degut a la influència nefasta d'algun autor rebutjat. Com que són molts més els rebutjats que els acceptats (i si no ho féssim així, el CLUB no aniria endavant), són molts més els qui em tenen per un dimoni que no pas per un àngel. Però a mi em sembla que el país mereix que el servim bé, donant-li bons llibres i no llaunes sense suc ni bruc i males imitacions provincianes de Robbe-Grillet. Estic segur que vós i jo, si visquéssiu aquí, a part que ens poguéssim barallar de tant en tant, veuríem moltes coses, les essencials almenys, de la mateixa manera. Un llibre és per ser llegit de gust: vet aquí un primer principi.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.3. Barcelona, 7 de juliol de 1963

Estimada amiga:

Feia dies que volia telefonar a en Joan Petit per suggerir-li que facin l'edició castellana de *La plaça del Diamant* per a alguna de les col·leccions de novel·la de can Seix i Barral, tot agraint-li al mateix temps les seves recents declaracions públiques a favor de la vostra novel·la, que ja us he anat enviant.

La rebuda de la carta d'Helena Strassova que us adjunto m'hi ha decidit. De manera que ja he parlat llargament amb el gran home, i hem quedat que proposarà a en Carlitos Barral, que és l'amo, la inclusió de *La plaça del Diamant* dins la col·lecció Formentor. A veure si ens en sortim.

Tot seguit he escrit a Mme. Strassova, i trobareu adjunta la còpia de la meva carta.

Per cert veureu que ella suggereix —desesperada per la falta de lectors en català— una idea: que és traduir-ho al francès i enviar la traducció mecanografiada. Però, naturalment, jo no puc encarregar a ningú una cosa així (una traducció que no se sap del cert si seria publicada); és una cosa que només podríeu fer vós, en tant que autora, si és que teniu temps i humor.

Escriure en català és un drama en diversos actes. Primer acte, premis que no funcionen; segon acte, públic que dorm; tercer acte, editors estrangers que no entenen el català (¿i per què l'entendrien, si els mateixos catalans sembla que no l'entenen?).

Amb tot l'afecte

Sales

8.4. Barcelona, 16 de juliol de 1963

Estimada amiga:

He rebut la vostra del 12. Mentrestant una editorial alemanya s'ha dirigit a un tal Dr. Lifezis, agent literari judeo-austríac que actua a Barcelona, demanant-li «llibres catalans que podria ser interessant traduir a l'alemany, com és ara de Verdager, Guimerà, Maragall i Feliu i Codina». Aquest Lifezis s'ha dirigit a en Joan Oliver (casualment, l'únic escriptor català que coneixia) demanant-li consell. L'Oliver, amb molt de senderi, li ha suggerit que suggerís a l'editor alemany la traducció de *Solitud*, *Terres de l'Ebre*, *El testament*, *Incerta glòria*, *Bearn* i *La plaça del Diamant*. Res, doncs, de Feliu i Codina.

A conseqüència de la suggestió de l'Oliver, el Dr. Lifezis ens ha demanat els exemplars corresponents. En Benguerel i jo vam fer més: els hi vam dur personalment (excepte *Incerta glòria*, que, com ja li vaig explicar, en té l'exclusiva per a edicions estrangeres l'agent literària Sra. Thiais de Bartrina; a més vull esperar l'edició italiana, a punt de contractar-se, per fer-hi encara algunes esmenes bastant considerables). De viva veu li vam explicar les excel·lències de *Bearn*, *La plaça* i *El testament* (les d'*El testament* les hi vaig explicar naturalment jo, mentre en Benguerel prenia l'oportú aire de modèstia).

Abans que res, li havíem demanat que ens digués amb tota franquesa si en aquella editorial alemanya hi hauria realment algú que entengués el català, ja que —vam

explicar-li— estàvem molt escamats d'altres vegades, que després d'enviar exemplars se'ns responia al cap de molt de temps que no els entenien. Ens va assegurar i recontraassegurar que en la tal editorial actua de conseller un escriptor que visqué molts anys (vint, ens digué) a Barcelona i que sap parlar el català i fins l'escriu. És això el que ens omplí d'esperances.

Mentrestant he enviat un exemplar de *La plaça* a en Carlitos Barral, tal com m'indica l'insigne Joan Petit. Us adjunto el retall que m'havia reservat per a l'arxiu del CLUB d'allò que sortí a *Destino* i que no entenc gens ni mica com no us ha arribat. Suposo que aquest us arribarà. Però m'haureu de fer el favor de tornar-me'l, perquè ara justament preparo un gran prospecte del CLUB DELS NOVEL·LISTES i vull ficar-hi aquest «potin», que és instructiu i recreatiu —i ens va molt bé per fer propaganda de *La plaça*. No hi ha com una mica d'escàndol per amanir les propagandes.

No crec discret preguntar a en Lesfargues que cobra per traduir. Esperem a veure si en Carlitos Barral es decideix a fer l'edició castellana o aquest editor alemany l'alemanya. Esperem... esperem sempre!

En Triadú ha publicat un article en una revisteta que es diu *Forja* (que ara no tinc aquí, ja us l'enviaré un altre dia) en que després de recomanar als lectors «com a lectura d'estiu» *La plaça del Diamant* (i molts altres llibres, en general bastant espessos), diu, referint-se a vós, «que les dones, que generalment no hi toquen, quan hi toquen l'encerten». Ja us l'enviaré i suposo que us hi fareu el mateix tip de riure que s'hi va fer la meva dona. En Triadú és un cas com un cabàs, no ens hi podem enfadar, al contrari, ja que ens tracta tan bé (a vós i a mi), però la mena de comentaris que fa a les nostres obres són lleugerament desconcertants...

No us preocupi la temporada de sequedat d'esperit que dieu que passeu. A tots ens ve. Es tracta de deixar-ho passar; i sobretot, no intentar escriure res mentre la cosa dura. Més val distreure's en altres coses. Després la inspiració (o sigui les ganes de treballar) torna, i aleshores un fa en un parell de setmanes allò que no hauria pogut fer en tot un any mentre no estava d'humor.

Res més per avui. *La plaça* segueix venent-se amb un ritme que, tractant-se d'un llibre en català, podem considerar francament bo. Em faig la il·lusió que d'aquí a un any podrem pensar en una 2ª edició i aleshores hi podreu fer totes les correccions que us doni la gana i que ja hauríeu pogut fer a les galerades que us vaig enviar. Fins hi podreu posar un prefaci dient-me cul d'olla, que no m'enfadaré pas.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.5. Ginebra, 19 de juliol de 1963

Estimat amic Sales:

Us torno el famós article. Em pensava que era una altra cosa. És a dir, em pensava que J. Petit parlava de *La Plaça* en el Formentor, etc. De totes maneres va fer el ridícul d'una manera lleugerament exagerada. N'hi devia haver per llogar-hi bancs de la Rambla.

No us cregueu que visqui delerant per la traducció de *La Plaça*, més aviat he estat sempre una mica escèptica. Però estic convençuda que un dia o altre es traduirà, sobretot amb vós que us en preocupeu tant. Teniu raó quan dieu que no és discret

demanar a Lesfargues el preu de la traducció. D'acord. De vegades tinc sortides de peu de banc.

M'ha agradat molt la recomanació com a lectura d'estiu de *La Plaça*. Però val més això que no pas res. I el que és inefable és la frase sobre les dones que no hi toquen però que quan hi toquen l'encerten. És molt divertit. Com deia una cosidora que anava una vegada cada setmana a treballar a casa d'una senyora tocada del bolet, pas besoin d'aller au cinéma...

Fa una calor que no la desitjo a ningú que estigui a punt de tenir un atac de feridura. Però ja passarà. El mal de quan et fas vell és aquesta sensació d'èfimer de moltes coses que abans si duraven un dia et semblava que no s'acabaven mai. Abans vull dir quan vivies d'il·lusions i tenies vint anys.

Amb tot l'afecte,

M. Rodoreda

8.6. Barcelona, 21 de juliol de 1963

Estimada amiga:

A punt de prendre el tren per anar-me'n cap a Siurana (d'on, de totes maneres, tornaré la setmana entrant per mor de feina entretinguda), rebo ja vostra queixant-vos de la calor de Ginebra. Si això us ha de consolar, sapigheu que Barcelona des d'ahir és un infern. Ahir de bon matí el telèfon *a casa nostra* (que té una altura d'uns 250 metres) marcava ja 30 a l'ombra i 42 al sol! I avui la cosa segueix igual de manera que la meua dona i jo ens escapem a Siurana ben bé com qui fuig d'un incendi.

Molt agraït del retall del *Monde* que m'adjunteu, que per cert està molt bé (cosa rara tractant-se d'una qüestió catalana, en un diari parisenc). També us agraeixo que m'hàgiu retornat el retall del *Destino*. D'acord amb vós que tot plegat és bastant pedestre —però el *Destino* és sempre així. Jo només el compro, i encara un sol exemplar, quan parla d'algun llibre del CLUB. És una revista que només de veure-la em deprimeix, de tan cretina.

M'estimo més en Triadú, malgrat la seva inefable fraseologia. Comentant Faulkner escrivia: «La veritat de Faulkner cal cercar-la en l'hòrrida usura del sud profund». Suposo que entretant haureu rebut el seu article de *Forja*, que us en llepareu els dits.

La plaça del Diamant hauria de ser traduïda a totes les llengües potables del planeta. Estic convençut que la gran dificultat és la primera traducció. Un cop n'existeixi un text en una llengua coneguda, les altres traduccions seguiran. Ara es farà la traducció italiana d'*Incerta glòria*: estic segur que no s'hauria fet mai si no existís la traducció francesa prèvia. Com la traducció francesa no s'hauria fet mai si no hi hagués hagut aleshores a Gallimard dos «lectors» que entenien el català. Un atzar que no es repetirà gaire sovint!

Els fills de mala mare són els editors catalans en castellà, ja que són ells els qui per naturalesa haurien de fer de «ressonador» dels llibres catalans interessants llançant-los en edició castellana al mercat espanyol i americà. El desllorigador seria precisament aquest: escriure la versió original catalana, editar-la en català i després en traducció castellana (si el llibre s'ho val, naturalment). A través de la traducció castellana un bon llibre català podria difondre's després en altres llengües. Però els nostres compatriotes que editen en castellà sembla que hagin jurat no publicar mai res traduït del català. Veurem què decidirà en Carlitos Barral amb *La plaça*.

D'acord amb això que dieu de la «sensació d'efímer». Per mi, és la més gran diferència que trobo entre ara, que tinc 50 anys, i quan en tenia 20. Tot és tan fugaç... començant per nosaltres mateixos! De vegades aquesta sensació de fugacitat m'agafa tan fort, que m'entra com una desgana de seguir bregant. Tanta lluita total per què? Gràcies a Déu aquesta desgana no em dura gaire, i tot seguit em torna a semblar que si no aconseguixo fer traduir *La plaza* a diverses llengües, em quedaré deshonorat. L'altre dia es van complir 27 anys del Glorioso Alzamiento de Camisas —han passat d'un buf!

No ens hi posem tristos. Batallem, batallem i batallem.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.7. Barcelona, 13 de gener de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

La vostra del 16 no em va arribar a temps, de manera que no la vaig trobar fins al meu retorn de França. Tant se val, ja que en definitiva doneu una carbassa a Tibidabo Films. Que per cert no han donat més senyals de vida: ni abans d'anar-me'n ni d'ençà que he tornat. Si em telefonen o vénen a veure, els plantejaré de dret la qüestió econòmica. Jo no entenc en cines ni pel·lícules, perquè no hi vaig mai; però em penso que teniu bastanta raó. Que fora d'algun Bardem, excepcional, la majoria dels que s'hi dediquen són bastant culs d'olla.

Deixaré, doncs, que siguin ells que ens vinguin al darrera; com a representant vostre, em faré el desmenjat, a fi d'obtenir en tot cas unes bones condicions econòmiques.

Més que més, que acabo d'aconseguir, per fi, la meva primera victòria: en López Llausàs accepta de fer l'edició castellana de *La plaza del Diamant*. Aquesta primera victòria era la més difícil: un cop apareguda la castellana, vindran les altres. Serà inclosa dins la col·lecció «El Puente», que per cert no apareix a Buenos Aires sinó a Barcelona (m'hauria fet més il·lusió a Buenos Aires, però no podem triar naturalment; hem d'acceptar les coses tal com vénen). Us adjunto un full-catàleg, pel qual veureu que anireu en força bona companyia (Menéndez Pidal, Gaziol, Julián Marías, Madariaga).

Les condicions que proposa en López Llausàs a la carta que us adjunto em semblen acceptables; he parlat per telèfon amb el seu representant a Barcelona i li he dit que, salvant naturalment la vostra última decisió, tinc la impressió que la vostra resposta serà favorable. Tenint en compte l'interès que ens té aquesta edició castellana en tant que indispensable per a arribar a la francesa i a través d'aquesta a d'altres, crec en efecte que cometrieu una greu equivocació si els donéssiu carbassa com a Tibidabo Films.

Potser a través d'aquesta edició castellana, l'interès d'en Bardem es revifarà i trobarà capital per fer-ho. Tant de bo.

El representant d'en López Llausàs m'encarrega que us pregunti si voleu fer la traducció vós mateixa o preferiu que la faci un altre; i en aquest segon cas, si teniu preferència per algun traductor determinat. Jo us en puc recomanar un que ho fa molt bé, sinó que en aquest moment no em ve el nom a la memòria: és un castellà autèntic, de Castella la Vella, que viu a Barcelona des de fa moltíssims anys i es dedica professionalment a traduir, corregir i col·laborar en revistes literàries. Ara em ve el nom: és Enrique Sordo i va ser membre del jurat del premi de la Crítica l'any que el van donar a *Bearn*. Em penso que estaria encantat que l'hi encarreguéssim, i ho faria divinament, i sobretot en

un castellà ben natural (com que és castellà de debò) i no en aquell castellà «literari» espantós que escriuen els catalans.

Si en sabeu un altre de millor, digueu-ho.

Per correu a part us envio un llibre de la col·lecció dins la qual sortiria *La plaza del Diamante*, i un facsímil d'un altre. Així veureu la fila que fareu. Com veureu, són llibres de presentació senzilla i digna, dins l'estil «le livre de poche» que ara es porta tant.

L'aparició d'aquell gros anunci del CLUB a *Serra d'Or* va fer que per fi la gent s'adonés que hi havia hagut una enquesta. A partir del repartiment d'aquell número, la venda es va incrementar d'una manera molt marcada fins al punt que en un mes hem venut uns 500 exemplars. No és res en comparació del que s'hauria hagut de vendre «la millor novel·la catalana d'aquest quart de segle» (una mena de Prix Goncourt multiplicat per 25!), però almenys és alguna cosa. I confiem que havent pres embranzida, seguirà.

Al representant d'en López Llausàs li he dit per telèfon «que la 2ª edició catalana» estava a punt d'exhaurir-se i ja preparàvem la 3^a. Li he dit també que les fèiem de 3.000 exemplars cada una (no he gosat dir-li que de 5.000, per por de no ser cregut), i que una important casa de films (he dit exactament «films», que és més pedant i important) en demanava els drets.

Ja us podeu imaginar la meva alegria. Poques coses me'n donen tanta com contribuir a difondre un llibre bo de debò.

L'últim dia que ens vam veure jo estava ben deprimit. Avui estic tan eufòric que de bona gana us convidaria a agafar una «turca» fenomenal per remullar-ho.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.8. Barcelona [s. d.]

Amiga Mercè:

Quedeu-vos-en un (el que us agradi més) i torneu-me tots els altres FIRMATS —o bé envieu-los directament al gerent:

Ricard Campos
EDHASA
Infanta Carlota, 129
BARCELONA

També va endavant allò del film (o sigui la pel·lícula de cine, com diu la gent). Em va telefonar el jove i simpàtic Pere Garcés dient-me de part de Tibidabo Films S.A. que concretaran la proposta en termes econòmics i ens ho comunicaran.

Com que en Pere Garcés és un dels nostres advocats defensors, faré en companyia d'ell l'anada a Madrid el dia 13 d'aquest mes, que és quan es veu a la capital del Reino la vista del nostre procés. Amb tal motiu tindrè ocasió de xerrar amb ell i saber més coses d'aquest Tibidabo Films.

La plaça segueix venent-se malgrat «la cuesta de enero». 50 exemplars més. No és la xifra que hauria de ser, però en fi...

Amb tot l'afecte

Sales

8.9. Ginebra, 7 de febrer de 1965

Estimat amic Sales:

Surto lleugerament apedaçada d'una bella grip. Tinc la vostra carta amb les còpies de cartes a Edhasa i a Tibi-Films. Us matareu per la Colometa. L'edició del llibre de Madariaga no està malament. A veure si s'arribarà a fer la traducció i a veure quants disgustos ens prepara. El film ja veurem. Bé, una senyora anglesa —Eda O'Shiel— casada amb el fill d'un vell amic d'Agelet, aquest darrer Nadal va ser a Barcelona, a celebrar-lo, i es veu que va comprar unes quantes novel·les catalanes, entre elles *La Plaça* i va quedar tan entusiasmada que de seguida va escriure a l'Agelet, del qual va veure el nom en el pròleg, demanant-li la meva adreça per demanar-me permís per traduir *La Plaça*. Vaig dir a l'Agelet que d'acord i espero que aquesta senyora m'escrigui. No sé si ella o el seu marit, és professor a la Universitat de Manchester. La senyora parla el català. No estaria malament la traducció a l'anglès. Ja veurem si tot va llis i res no s'encalla.

No us preocupeu massa pel papanatisme dels barcelonins, que hi voleu fer, és així i s'ha de prendre paciència. Ja haureu vist que en el número de gener de la *Serra daurada*, un minyó, Estanislau Torres, respira per la ferida com un cavall i diu unes quantes bacinades. És un mediocre i si no ho és en té totes les característiques. El crit de ràbia el fa en la secció «El lector s'explica».

No us parlaré més de la Cecília fins que no us l'envii. Parlar-ne ara potser em destorbaria.

Amb tot l'afecte i que Déu ens doni sort,

M. Rodoreda

P.S. 8-II – Acabo de rebre el contracte per a la traducció en castellà de *La Plaça*. Hi ha una clàusula que em capfica. La 12, on diu que si es fa pel lícula de la novel·la «deberá —l'autor— poner en manos del EDITOR la prosecución de las negociaciones con arreglo a las normas arriba indicada, etc.» A veure si en sortirà un embolic si fan la *Plaça* els de Tibidabo-Films. Oi que no? Però no firmaré fins que no em digueu alguna cosa. A mi em sembla que els editors d'una traducció no tenen o no han de tenir cap dret en una adaptació cinematogràfica.

Si firmo els esborraré la clàusula.

8.10. Barcelona, 11 de febrer de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Contesto immediatament la vostra del 7 que acabo de rebre. Jo no m'havia fixat en aquesta clàusula que em dieu; el cert és que no vaig llegir el contracte, sinó que immediatament de rebut us el vaig retransmetre perquè el rebéssiu tot seguit. I em creia que deia, ni més ni menys, el que em deia en substància en López Llausàs en la seva carta i m'havia repetit per telèfon el Sr. Campos. Ni l'un ni l'altre no m'havien fet cap al·lusió a res de semblant.

I ho trobo francament abusiu, majorment que ells no són els editors de l'ORIGINAL (i així i tot, per exemple, ¿quin dret té el CLUB DELS NOVEL·LISTES fora del d'editar i reeditar l'original català? CAP NI UN, LEGALMENT NI MORALMENT).

Feu el següent: esborreu ben visiblement (amb ratlles de tinta xina, per exemple) la clàusula abusiva, i per a més seguretat, abans de la vostra firma, escriviu: LA CLÀUSULA NÚMERO TAL, QUE SE HA TACHADO, ES NULA.

I si envieu directament el contracte al Sr. Campos, acompanyeu-hi una carta explicativa, amable però ferma.

Ni cal dir que jo, per la meva banda, us defensaré a peu i a cavall.

Molta alegria em dóna aquesta notícia de la dama anglesa que sap el català i que s'ha engrescat amb *La plaça* —no m'estranya gens que s'hi hagi engrescat si entén prou el català! De totes maneres em penso que fins que surti l'edició castellana serà difícil convèncer cap editor estranger, ja que si per exemple aquesta simpàtica lady recomana *La plaça* a un editor anglès, aquest el que farà (és el que fan sempre) és passar la novel·la recomanada als seus lectors (consellers) els quals, o bé es reconeixeran incapaços de llegir una llengua tan rara, o faran veure que sí que la poden llegir i entendre i encara és pitjor; perquè és com quan nosaltres intentem llegir un llibre en romanès o fins i tot en occità, i ens hi avorrim profundament per la senzilla raó que tot i que ho anem entenent poc o molt, l'esforç d'atenció que ens cal per entendre-ho ens fatiga i ensopeix.

De no ser que hi hagi un editor anglès que tingui plena confiança en aquesta dama — plena confiança, no ja literària, sinó editorial, és a dir, que cregui que els llibres recomanats per ella són realment *vendibles*.

L'Estanislau Torres és, tal com endevineu, un mediocre ressentit; us en podria explicar coses molt característiques, perquè he tingut ocasió de conèixer'l i observar-lo. És autor d'unes llaunes immenses; ens en volia encolomar una al CLUB, que li vam refusar molt amablement. Era una novel·la d'atracadors barcelonins, en que quasi tot era diàleg per aquest estil:

—¿Has copsat la testa de llur pare?

—Nogensmenys, àdhuc l'esguard li relluïa.

I pàgines i més pàgines en aquell estil de singlot: «Entrà. Encengué un llumí. Pipà la cigarreta. Es remogué en el seient. Laura el fità. Obrí la finestra. Sospirà. Féu un esternut». Es pensen que això és «estil viu», quan al pobre lector no li fa més que l'efecte que li martellegen el cervell.

D'ençà del refús nostre (tanmateix ben embolicat en frases ben amables per endolcir la carbassa) ens ha agafat una tórria (als del CLUB) que no ens pot sofrir ni veure. Com que és un dels joves imberbes que pontifiquen a *Serra d'Or*, l'enquesta se li ha assentat particularment malament; de fet aquesta enquesta és un tret que els ha sortit per la culata, ja que els genis que ells preconitzen, pedrols, peruchos, torres i anàlegs, no van tenir gairebé cap vot; el pobre Estanislau Torres en particular, ni un!

El millor que podia fer el bèstia era callar. Sembla estrany que tinguin tan poc sentit de les conveniències. I del ridícul.

Disfruto pensant com se li acabarà d'assentar malament el número d'abril de *Serra d'Or*, on el CLUB té reservada tota la plana final (on anirà en colors *La plaça del Diamant* de «tamany natural» i amb la simple indicació: LA MILLOR NOVEL·LA CATALANA D'AQUEST QUART DE SEGLE, segons 14 de 19 crítics consultats), i a més quatre planes senceres de dins (en una d'elles repetirem aquell anunci amb els resultats de l'enquesta relatiu a novel·les del CLUB).

Ara me'n vaig a Madrid, a assistir com a reu a la vista del procés que se'ns segueix contra el mossèn Dalmau (rector de Gallifa), el marquès de San Román, el doctor Barnades (president de les Joventuts d'Acció Catòlica), i jo, per haver denunciat les tortures de què la policia va fer objecte en Jordi Pujol i altres detinguts l'any 1960. El procés ha durat 5 anys i ara el fiscal ens demana dos anys de presó, per «calumnias a la policia», però estem segurs que en sortirem absolts. La murga és haver d'anar a Madrid i estar-s'hi uns dies ben perduts.

Us envio aquesta ara mateix per avió.

Amb tot l'afecte

Sales

8.11. Ginebra, 2 de març 1965

Estimat amic Sales:

Us imaginava malalt i amb el cor a miques. Estic contenta d'haver tingut notícies vostres i poc contenta que el vostre *assumepte* no estigui completament liquidat.

Per a tranquil·litat vostra us diré com vam quedar amb el senyor Campos. M'enviaran la traducció perquè hi faci les rectificacions que a mi em sembli, abans de dur-la a la impremta. Això estalviarà feina perquè ja no caldrà que m'enviïn galerades. Si alguna cosa hi hagués que m'agradés poc puc refer-la damunt del text. Em penso que no hauré de tocar res. Ni en tinc gens de ganes, per poc discreta que hagi quedat la traducció. La intenció de l'Edhasa és fer sortir la traducció el dia del Llibre. Faré tot el que pugui perquè sigui així.

No he rebut cap proposta del Tibidabo Films. Ja deurà venir. Els cèntims de la *Plaça* aniria bé que els poguéssiu fer ingressar a la meva llibreta de la Caixa d'Estalvis però no sé si és possible i no vull escriure al cap de la secció Plaça Molina perquè em sembla que més s'estimen no rebre cartes de l'estranger. De moment gardeu-les. Jo volia venir aquesta primavera però no crec que em sigui possible. No vull moure'm mentre no tingui la novel·la completament acabada, que ja ho està, però, ja sabeu què passa: com més la miro més defectes hi trobo, és a dir, algunes coses que podrien ser més brillants, però com que estic molt cansada, quan estic cansada, és inútil, no em surt ni una ratlla que valgui la pena. I encara he de reforçar el darrer capítol. Tot anirà com una seda.

Amb tot l'afecte i amb els millors records per a tots dos,

M. Rodoreda

8.12. Barcelona, 9 de març de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Esperava a respondre la vostra a tenir la liquidació de vendes de *La plaça del Diamant* durant l'any 1964, que es tanca el 31 de desembre. La lentitud de la distribuïdora primer i, després, una nova recaiguda d'en Benguerel que l'ha tingut tot un mes al llit (ara tot just s'aixeca), han fet que no la tingués fins ara. Diu així:

Vendes de *La plaça del Diamant* durant l'any 1964:

De la 1ª edició: 114 exemplars a 90 pts. (10%): 1.026,00

De la 2ª edició: 770 exemplars a 100 pts. (10%): 7.700,00

Total drets d'autor a liquidar: 8.726,00

Aquesta quantitat està a la vostra disposició. Ja em direu, com altres vegades, què voleu que en fem.

Insisteixo que aquesta liquidació no arriba més que al 31 de desembre. Posteriorment a aquesta data i com a conseqüència d'aquell anunci a *Serra d'Or*, la venda ha pres un ritme més viu i confio que durant el 1965 serà força superior. En el número de la Festa del Llibre de *Serra d'Or* apareixerà tota la darrera plana, en colors, consagrada a *La plaça del Diamant*; la broma ens costarà tres mil duros (més que els vostres drets d'autor!) però potser així aconseguirem que els nostres estimats compatriotes tan recontrarrecatalanistes s'adonin per fi que existeix una novel·la intitulada *La plaça del Diamant*.

Jo us voldria influir perquè no retardéssiu la sortida de l'edició castellana. L'Enrique Sordo és un traductor de tota confiança (en tinc experiència), castellà de debò, de Castella, de manera que escriu un castellà tot natural, i no l'horrible castellà literari dels catalans. Em sembla molt bé que hi vulgueu donar una ullada en galeres, i que per això la retingueu uns dies; però no la retingueu unes setmanes! Seria molt bo que sortís per la Festa del Llibre. Penseu que molt probablement serà aquesta edició castellana la que decidirà els editors a fer l'anglesa —i l'anglesa farà fer la francesa, i haurem trencat la muralla de plom que envolta els llibres catalans, escrits en una llengua tan indesxifrable per als no-catalans (i fins, pel que es veu, per a molts catalans) com ho pugui ser l'etrusc.

Durant la vista de la causa, com que un dels defensors era en Pere Garcés, vam parlar de Tibidabo Films que segons ell tenen realment ganes de filmar *La plaça del Diamant*. Ja em direu si heu rebut d'ells la proposta concreta que els demanàveu.

Molt content de les bones notícies relatives al *Carrer de les Camèlies*. Així que me l'envieu, el publicarem (un cop aprovat per censura).

Les nostres darreres notícies són que després d'haver estat absolts pel Tribunal d'Ordre Públic, ara el fiscal apel·la de la sentència, tossut a demanar 2 anys de presó; de manera que anirem al Suprem.

Tot plegat molt bèstia.

Amb tot l'afecte,

Sales

8.13. Barcelona, 5 d'abril de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Només us escric per donar-vos senyals de vida ja que no hi ha res de nou. Els diners que el CLUB us deu no els puc ingressar, com ja suposàveu, a la Caixa d'Estalvis, perquè a les Caixes d'Estalvis cal anar-hi amb la llibreta personal; és diferent dels comptes corrents dels bancs. Tenim doncs aquella quantitat a la vostra disposició.

En Pere Garcés em va dir que els de Tibidabo Films van enviar *La plaça del Diamant* a la censura de pel·lícules, on cal consultar els arguments abans de posar-se a fer les pel·lícules. D'allà els ha vingut retornada dient que no entenen el català, que els ho enviïn traduït al castellà. Estem esperant doncs la sortida de l'edició castellana.

Hem fet enquadrar tots els exemplars que encara no ho estaven de la 2ª edició i els hem donat a IFAC (la distribuïdora) perquè en facin una bona escampada amb vistes a la

Festa del Llibre. Està per sortir el *Serra d'Or* amb aquell anunci a tota la plana del darrera, que finalment (després de molt rumiar-m'ho) diu:

Un plebiscit de la crítica:

LA MILLOR NOVEL·LA CATALANA D'AQUEST QUART DE SEGLE

(vegeu els resultats de l'enquesta de Serra d'Or

en el número de desembre)

Això al peu del llibre, retratat natural (de mida quasi natural).

Jo confio que el públic, amb aquest coet al cul, correrà a les llibreries i que la 2ª edició quedarà exhaurida.

I si no, ja no sé què fer-hi més.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.14. Ginebra, 14 de maig de 1965

Estimat amic Sales:

He trigat a contestar-vos perquè vaig tenir la feina de mirar la traducció de *La Plaça*. El senyor Enrique Sordo l'ha traduïda bé. Hi havia uns quants errors d'interpretació —sis o set tot plegat— on en llocs on jo deia blanc ell deia negre. Després hi havia aquelles línies saltades, que l'home, com és natural, no havia pogut traduir. I després hi havia unes quantes cosetes més que valia la pena de canviar. Ara bé, en general, la traducció és bona, no ha fet gens ni mica de literatura i tant com ha pogut s'ha cenyit al text. Per moments sembla escrita en castellà. Ha conservat els noms en català i fa molt bonic. Però no sé per què dimoni mirant aquesta traducció em vaig posar tan nerviosa que després m'he quedat rendida. L'anunci de *La Plaça* a *Serra d'Or* em va fer caure d'esquena. Feia molt bonic. No us impacienteu amb la Cecília, la tindreu a la tardor. Ara reposo perquè només de veure-la damunt de la taula em ve simplement basca. I ja estic pensant en la pròxima. Ah! acabo de rebre carta de l'Oliver on em diu que li contesti de seguida si dono permís a la Proa per traduir *La Plaça* al castellà. Li hauré de dir que ha fet tard. Diu que ha estat a Madrid i es va adonar que hi havia molta gent que parlava de la meua novel·la per referències, és clar, però que el consideren un llibre *d'un fort interès*. Textual. Li proposaré si em pot publicar els contes. A veure si, així, està content.

No tinc res més per dir-vos. Estic esperant la resposta de la senyora censura. Em fa l'efecte que hi trobaran molts pèls. Pacència.

Amb tot l'afecte,

M. Rodoreda

8.15. Barcelona, 17 de maig de 1965

Estimada amiga Mercè:

Rebo la vostra que em dona molta alegria. Ja sabia que la traducció d'en Sordo seria bona. No vaig pensar a fer-lo avisar d'allò de les ratlles saltades (mea maxima culpa), però amb la vostra revisió tot haurà rentré dans l'ordre.

Molt content del que em dieu de l'anunci de *Serra d'Or*, que us va agradar tant. Me'l vaig rumiar molt ben rumiat. Ara us podria explicar una conversa de les més idiotes tinguda amb un catalanista dels més pedants, empipadíssim de saber que *La plaça* estava a punt de sortir en castellà i molt probablement en francès i de filmar-se etc. I segons vaig entendre (es veu que no gosava dir-m'ho clarament) molt empipat contra mi pel que dic en el pròleg de la 2ª edició i per aquell anunci a *Serra d'Or*. ¿Empipat per què? pensareu. És el que jo també em demanava, perplex i desconcertat, davant la ira reprimida d'aquest gran savi (jove savi, geni que a casa seva el coneixen, però vós no el coneixeu i jo per pura casualitat). Finalment m'ho va dir d'una manera comprensible: «¿És que realment creieu que *La plaça* és una obra important, per fer-la traduir en llengües estrangeres? ¿És que no tenim a Catalunya escriptors incomparablement més importants?» Li vaig contestar que no era pas jo «qui la feia traduir», sinó els editors estrangers que l'acceptaven, i no pas perquè creguessin o jutgessin si era o no era important, sinó simplement si era o no era vendible, que és l'únic que miren els editors. Em va contestar, roig com un perdigot, que jo no tenia cap idea de «l'estranger» (m'hi he passat deu anys interminables de la meua vida, entre França, Sto. Domingo, Mèxic), que ell ho sabia molt bé, com anava això de «l'estranger», que tot és a base de «tinglado», i que era una vergonya immensa que no s'haguessin traduït encara al francès les obres completes de Maragall!

¿Què li voleu anar a dir?

Li hauria hagut d'explicar aquella anècdota de la Carvajal, però no m'hauria entès. La Carvajal era aquella còmica, «querida» d'aquell diputat Casanova de l'Esquerra, que era molt guapa i a més tenia molt bons acudits. Era còmica del Paral·lel i el seu art consistia a deixar-se veure lleugera de roba. Quan la FAI es va apoderar de Barcelona i va col·lectivitzar els teatres, el comitè del Teatre Apolo li va fer saber que d'ara endavant tots cobrarien igual, l'acomodador exactament igual que la primera actriu. I ella es va exclamar: «Doncs que ensenyi el cul l'acomodador!»

L'anècdota no és decent, però és autèntica.

Jo no vull pas dir, Déu me'n guard, que Maragall fos un «acomodador». L'únic que vull dir és que si als estrangers no els dóna la gana de llegir-lo, ¿què els hi voleu fer? I si en canvi es fan un tip de riure i de plorar amb les aventures de la Colometa, ¿per què ens en indignaríem? ¿O com els ho podríem impedir?

Entre nosaltres dos: tot el que va escriure Maragall en tota la seva vida, tant en català com en castellà, no val ni una pàgina de *La plaça del Diamant*. Però aquestes coses només es poden dir en la més estricta confiança.

Resplendent, sencera, arrodonida,
s'alça per sobre el mar la lluna plena...

O bé:

De tants, ja no li caben a la falda
i li rodolen pel trespòl.

(De criatures «la seva senyora»).

Són coses així que els nostres reconsagrats recontractalanes voldrien que es traduïssin a totes les llengües!

La 2ª edició no ha arribat a exhaurir-se amb la passada Festa del Llibre. Paciència. A veure si s'exhaureix en el que falta d'any (a l'estiu es ven poquíssim) i poguéssim fer aparèixer la 3ª per Nadal.

El nostre públic és lent.

Molt content del que em dieu del *Carrer de les Camèlies*. No us preocupeu de la censura. És totalment arbitrària de manera que no es poden preveure mai les seves reaccions.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.16. Barcelona, 21 de juny de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Rebo la vostra del 18. Sé que la trad. de *La plaça* ja estava composta de linotip fa algun temps, perquè en van donar un joc de proves a Tibidabo Films. Si vós no n'heu rebut un altre joc, amb el temps que fa d'això (em sembla que era a principis de maig), possiblement és que els editors no us el volen enviar. Cosa que jo comprenc molt bé com a editor, per més que pugui irritar-me com a autor.

Els deuen pensar que ja va a revisar l'original, i que una nova revisió de les proves no serviria més que per endarrerir la sortida de l'edició. Suposo que és això, perquè és el que pensen tots els editors del món. No hi ha res que els faci més ràbia que haver d'enviar proves als autors.

Com que malgrat ser editor també sóc autor, en tant que autor estic al costat vostre i faré amb molt de gust el que em demaneu, o sigui telefonar al Sr. Campos (que sempre s'ha mostrat molt amable). Si no ho he fet ja és que ara Ariel s'ha mudat a la quinta forca, com podeu veure en el mapamundi que us adjunto, o sigui a Esplugues de Llobregat, on no hi ha telèfon directe amb Barcelona. Per telefonar a Barcelona cal demanar conferència i triguen a donar-la. Tot plegat complicacions irritants. Telefonaré al Sr. Campos des de casa meva.

Escriviu-me també, d'ara endavant, a casa meva, que ara resulta molt més cèntric que Ariel (únic motiu pel qual em feia enviar tota la correspondència a Ariel). Per si no la recordéssiu, la meva direcció és:

N^a S^a del Pilar, 2 – BARCELONA 16

Més val que l'Aurora Bertrana, que és una santa dona, es pensi que si «tots» els editors hem refusat la seva novel·la és simplement perquè el protagonista és un invertit. Naturalment a tots ens ha anat de primera que el tal protagonista fos d'aquest ram, per agafar-ho com a excusa piadosa. En confiança us diré que la tal novel·la és la llauna més imponent que m'he hagut de tirar mai, obligat pel meu desventurat ofici d'editar llibres. Celebro que l'Aurora —que, repeteixo, és una santa dona— n'hagi coneguts molts d'aquest ram; jo no n'he conegut mai cap, ni ganes, però si la novel·la hagués estat interessant l'hauria publicada de totes maneres. Però que això quedi entre vós i jo. Pobra Aurora, és digna de tots els meus respectes malgrat les seves pretensions de ser una experta en tan rebuscades immoralitats.

Així que rebrem la Cecília, o sigui *El carrer de les Camèlies*, la farem passar davant de totes les altres, excepte les que ja estan en premsa (que en aquest moment són dues: una d'en Folch i Camarasa, i la 4^a ed. de *Mort de Dama* d'en Villalonga). La d'en Folch està a punt d'entrar en màquina, amb vistes a ser distribuïda pel setembre, i la d'en Villalonga ja

s'està component, amb vistes a id. el desembre. *El carrer de les Camèlies* podria sortir per la Festa del Llibre. Estaria molt bé.

Nosaltres no ens movem de Barcelona fins passat el 15 de juliol. Aleshores vindran la nostra filla i néta i ens en anirem a Siurana, fugint d'aquest forn que ja és a hores d'ara Barcelona (estem arribant a 30 cada dia). De totes maneres jo baixaré gairebé cada setmana un dia o altre.

Les meves dona, filla i néta pensen estar-se a Siurana fins a les acaballes de setembre; a l'octubre serem avis per segona vegada. Si al llarg de l'estiu féssiu una escapada a Catalunya, hauríeu de venir a passar uns dies amb nosaltres a Siurana. Us agradaria. Allà dalt faríem unes immenses xerrades i ens partiríem de riure comentant el saber enciclopèdic de l'Aurora Bertrana en matèria de perversitats.

Pobra Aurora Bertrana, que Déu la faci bona.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.17. Barcelona, 3 de setembre de 1965

Estimada amiga:

De retorn d'una quinzena passada a Siurana trobo la vostra del dia 24. Quedo esperant que m'envieu les dades biogràfiques per «muntar» la vostra vida, que havent de figurar en unes solapes haurà de ser molt breu —per tant, molt difícil d'escriure. Si n'és de difícil resumir una vida!

Sobretot una vida d'escriptor. Si un només hi posa allò que fa referència a la seva «vida literària», dona la falsíssima impressió que aquella persona s'ha passat la vida asseguda, llegint i escrivint, com un pedant. Si per fugir d'això un vol explicar coses més vives i atraients, corre el risc de cometre indiscrecions intolerables.

Va molt bé quan l'escriptor «de marras» s'ha dedicat alguna temporada a la cria del cavall de les pampes, que és cosa que es pot explicar sense indiscreció i que sembla molt interessant al lector papanates.

En fi, hi posaré els cinc sentits i us ho consultaré abans de donar-ho a l'Enrique Sordo.

Espero amb candeletes l'aparició de *La plaza del Diamante*, que faré enviar tot seguit a diversos editors estrangers, a veure si llegint-ho en castellà s'hi engresquen.

Segueixo sense noves notícies de Tibidabo Films; entrada la tardor, si no en tinc noves, faré indagacions. De totes maneres ja veig que això del cine és com «la gent de palacio», que «va despacio». Tan bé que aniria un film, ni que fos mediocre, de cara a la propaganda del llibre! Per cert, arribant a Barcelona, he volgut saber com anava la venda i els de la distribuïdora em diuen que han venut durant el mes d'agost 100 *Places*, cosa extraordinària ja que fora del *Crist de nou crucificat* (que se n'han venut 50) dels altres pràcticament no s'ha venut res. No vendre res o quasi res és el normal del mes d'agost, que tothom és fora.

D'acord amb el que em diu respecte a les «Obres Completes». En Villalonga, a qui vaig escriure, m'ha respost d'una manera ben semblant: resulta que en efecte l'hi havien demanat, que ell els havia respost que calia recaptar l'autorització del CLUB pel que fa a les obres publicades per aquest i que està molt estranyat que no ho hagin fet encara. Res de més fàcil que trobar un acord quan hi ha bona voluntat. Per part del CLUB, hi ha tota

la bona voluntat del món: el pobre CLUB només demana que no li aixafin la guitarra! Ens estranya que els de 62 no ens en hagin dit ni una paraula, ni del vostre cas ni del d'en Villalonga. Si us haig de ser franc, sospito que hi ha una certa dosi de ximpleria en tot això: ja que és elemental, jurídicament i fins per simple cortesia, recaptar la nostra autorització si realment volen publicar llibres els drets dels quals són nostres. I en el cas de *Bearn* i de *La plaça del Diamant*, fins podria dir jo que hi tinc un dret de «descoberta». *Bearn* va estar inèdit, rebutjat per tots els editors, per espai de «quinze anys», que no són quinze mesos, fins que jo vaig conèixer en Villalonga i vaig llegir el manuscrit. I de *La plaça* no cal que us expliqui com set pontífexs de les lletres catalanesques reunits en una mena de tribunal suprem, no hi van saber veure res!!!

Que ja és ser curt de vista.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.18. [s.l.] 28 de novembre de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

El dimarts la meva dona i jo vam quedar «por fin solos». Sense la nostra filla i néts; tranquils, si bé moixos.

El dimecres esperava telefonada vostra o d'en Pere Garcés «el Mataor», relativament al sopar que havíem de fer plegats amb en Camino «el Bigotúo».

Dijous al matí, estranyat de no tenir cap notícia, vaig telefonar a la Residència Gal les, on em digueren que ja no hi éreu, que ja us en havíeu anat a Suïssa, aquell matí mateix.

Em vaig sentir força desesperat perquè si bé vaig recordar que, en efecte, m'havíeu dit que el dijous us en aniríeu, em semblava que no ho havíeu donat com a segur, sinó només com a probable. Només que haguéssiu retardat la sortida un parell de dies jo ja us hauria pogut donar els primers exemplars de la 3ª edició de *La plaça*.

D'altra banda, no m'han telefonat ni «el Mataor» ni «el Bigotúo», i ja som a dissabte. Ignoro què hagi pogut passar. Possiblement, res; simplement, que la gent jove sol ser bastant ella.

Tothom vol ser jove, quan en realitat la millor edat és la nostra, que és l'edat en que ja hem après a tenir la mica de seny indispensable per no molestar els altres; l'edat en que es fan les millors xerrades, i al capdavant una bona xerrada és el millor plaer de la vida. Recordo molt les que vam fer.

Ja m'he posat d'acord amb Mme. Thais de Bartrina. Així que en Campos em doni exemplars de l'edició castellana, jo donaré a aquesta agent literària 6 exemplars de la castellana i 6 de la 3ª catalana (aquesta simplement perquè vegin que ja n'hem fet 3 edicions en 3 anys), i ella els enviarà a altres tantes editorials estrangeres amb «sengles» cartes recomanant-ne vivament la traducció.

No oblideu de donar-me noms i adreces de totes les persones que en el transcurs d'aquests tres anys s'han interessat pels drets de *La plaça* en francès, anglès o altres llengües. A totes elles els enviarà, així mateix, exemplars de les edicions castellana i catalana. És una batalla que hem de guanyar.

En Benguerel està mansíssim. I sentimental. Tan manso i sentimental que ja m'estan entrant uns grans remordiments, d'haver estat potser incomprensiu i injust amb ell.

Espero amb candeletes *El carrer de les Camèlies*. Amb tot l'afecte del vostre

Sales

8.19. Barcelona, 23 de desembre de 1965

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Vaig rebre la vostra sense data, que sembla que no havíeu rebut encara la meua anterior. Almenys, no hi feu cap referència. Jo us hi parlava també d'en Camino, que no vaig pas tenir la sensació en cap moment que vós li féssiu «mal efecte», sinó que ell tirava bastant per jove-simpàtic-tarambana... Ja n'he conegut molts al llarg de la vida, i com que jo sempre he estat just el contrari (sempre he estat «vell-antipàtic-tossut»), més aviat m'agraden, per allò que electricitats de signe oposat s'atreuen, però sé per experiència que fan perdre molt de temps sovint per res. Sempre estan fent projectes, planejant coses. Aquesta és la impressió que em va fer el mostatxut Camino, i que em va reforçar el fet que, després d'haver-nos dit que ens telefonaria per sopar junts a casa seva, no ho fes. Miraré, més endavant, de saber pel patillut Pere Garcés com està la qüestió de la pel·lícula.

Molt millors notícies tinc a donar-vos respecte a la traducció anglesa. Amb la vostra m'acompanyàveu còpia de la de la Sra. Eda O'Shiel de Sagarra. Aquest «de Sagarra» m'intriga; no m'havíeu dit mai, o jo no m'havia fixat si m'ho havíeu dit, que aquesta dama fos la muller d'un català. Ara bé, per uns atzars que seria llarg d'explicar vaig identificar el marit d'aquesta dama com el germà d'una amiga meua, la Montserrat Sagarra, que viu a Anglaterra de fa anys, i a través de la Montserrat Sagarra hi he lligat caps. I de ventura en ventura, resulta que marit i molla (com diem vulgarment) estan passant precisament a Barcelona aquestes vacances de Nadal. De manera que ja hi he establert contacte telefònic i l'endemà de St. Esteve, que és dilluns vinent, aniré a casa la seva germana Montserrat (on s'estan) a dur-los la 3ª edició catalana i la 1ª castellana de *La plaça* i a tenir una llarga xerrada amb ells i acabar de lligar caps. Resulta que ella, recentment, ja ha trobat editor; quan hi aniré em donarà nom i adreça d'aquest editor, per fer el contracte. Tenia moltes ganes de conèixer-us; es pensava que us trobaria a Barcelona aquest Nadal, perquè no sé d'on havia tret que passàveu sempre els Nadals a Barcelona. (Potser l'hi va dir l'Agelet?)

El Sr. Campos, a qui segueixo no veient mai personalment però tenint-hi cordialíssimes telefonades, em va fer donar 12 exemplars de l'edició castellana. Dono a l'agent literària Mme. Thiais de Bartrina, de moment, 6 exemplars acompanyats d'altres tants de la 3ª catalana (perquè vegin el bon èxit que té en català); més un que dono a la Sra. Eda O'Shiel de Sagarra, fan 7. Me'n queden 5 de reserva per als possibles editors estrangers que ulteriorment s'hi puguin interessar. Dic a la Sra. Thiais de Bartrina que ho ofereixi per al francès, italià, alemany i altres llengües que li sembli, excepte anglès —ja compromès— i castellà, naturalment. Amb l'edició castellana, em veig la batalla guanyada. No ho envio a la meua traductora italiana perquè encara no ha acabat la traducció (la culpa és meua, que encara no he acabat d'enviar-li l'original revisat), així que tingui llesta la traducció, si Mme. Bartrina no hagués trobat encara editor italià, jo li enviaria les dues edicions, castellana i catalana, recomanant-l'hi naturalment moltíssim.

Us estic parlant de la 3ª catalana i no sé si ja haureu rebut l'exemplar (el primer enquadrinat) que us vaig fer enviar immediatament que va estar llest, per la distribuïdora. No us en he enviat més per por que es perdin. Per cert, ¡quina patxoca fa l'edició catalana en comparació de la castellana! I a base de no pas més elements

materials: però jugats amb picardia tipogràfica. Una mica de vermell a la portada, unes xifres romanes grosses a cada capítol (que no costen pas cinc cèntims més), una mica de compte a no barrejar papers de diferents matisos, una vigilància perquè la tinta no transparenti, un «sant» a la coberta que té relació directa amb la novel·la en comptes d'aquell pont romànic desconcertant, una bona foto de l'autora ben guapa i interessant... i una mica de notícia biogràfica amb una mica de pebre, just per fer una mica de misteri i intrigar el lector. Tant que vam rumiar, vós i jo, per fer aquella nota biogràfica per a l'edició castellana, i al capdavant no ha servit per res: hi han posat una mena de fitxa bibliogràfica, amb moltes referències a premis de jocs florals que ves què li expliquen al lector de novel·les, i sobretot si no és català! Però cadascú mana a casa seva, i el Sr. Campos deu saber què es fa. En tot cas, bé li hem d'agrair que hagi tirat endavant aquesta edició castellana. (Potser aquella nota biogràfica li va semblar perillosa de cara a la censura...)

La traducció de l'Enrique Sordo em sembla excel·lent. Fa sempre un efecte estrany, com de disfressa, llegir traduïda una obra que coneixem i estimem molt en la llengua original; superat aquest efecte inevitable, crec que és un excel·lent treball.

Ja us escriuré passades festes per dir-vos la meva entrevista amb la Sra. Sagarra. Ara m'ha semblat que us havia d'escriure les bones notícies que tenia, i al mateix temps dir-vos: BON NADAL.

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

Vam quedar amb el Sr. Campos que li portaré un exemplar del *Carrer de les Camèlies* així que n'hi hagi d'impresos.

Bon Nadal i boníssim 1966

Nuri

9. Joan Sales - Mercè Rodoreda III: cartas con motivo de la publicación en catalán y en español de la edición ilustrada de *La plaça del Diamant*¹⁰⁰

9.1. Barcelona, divendres 9 octubre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Vau respondre molt bé a aquella estranya proposta. Estranyíssim, en efecte, que us comparegués un noi sense previ avís per parlar-vos d'un afer que puja a 4 milions de pessetes! La xifra, a desgrat de la inflació, és molt important; sembla que per a una cosa així, us haurien escrit o telefonat abans de venir, almenys per assegurar-se que seríeu a casa.

M'ha fet recordar que dies enrer[e] em telefonà un desconegut demanant-me la vostra adreça per venir-vos a veure. Li vaig dir, naturalment, que no ho fes pas sense escriure-us abans sol·licitant una entrevista; no deixi de dir-li, li vaig dir, per què vol veure-la. Aleshores em demanà el vostre telèfon i li vaig dir que no l'hi podia donar, que fes el que jo li deia o sigui escriure-us. Pensi, li vaig insistir, que tothom li telefonés, ¡quin suplici seria la vida de la Rodoreda! Creia haver-lo convençut però ara penso que qui sap si és aquest que us va comparèixer tan inesperadament amb una proposta tan extraordinària.

La proposta és, en efecte, per pesar-la molt ben pesada. En primer lloc, cal assegurar-se de la seva serietat, ja que la xifra de 400.000 exemplars és espasmodica. L'edició, ni que sigui en la forma més barata, representa una fortuna. Ja que us va dir que els drets d'autor serien 4.000.000 de pts., vol dir que pensen vendre els exemplars a 100 pts. cada un (amb el 10% de drets) o potser a 200 pts. (amb el 5%). En el primer cas és un preu rebentat; en el segon, sense arribar a tant, no deixa de ser la tercera part del de l'edició normal.

En efecte, la que ara s'està tirant l'hauré de vendre ja a 600 pts. tenint en compte la puja de tot (paper, impremta i sobretot enquadernació). Com que els drets que us dona el CLUB són del 15% vol dir que tindreu 90 pts. per cada exemplar venut o sigui, pel total de l'edició un cop tota venuda (que prou veiem que es van venent l'una darrera l'altra com pa bene[i]t), com que en fem 10.000, us tocaran 900.000 pts. Vol dir que amb quatre edicions que en venguem ja gairebé surten els 4 milions (surten exactament 3.600.000) i heu de pensar que d'ençà que les fem de 10.000 exemplars les edicions que hem llançat són les següents:

1978 – la 16^a

1979 – la 17^a

1980 – la 18^a

la 19^a

la 20^a

¹⁰⁰ Reproducimos la transcripción de Monserrat Casals en *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartas completas (1960-1983)* (2008).

1981 – la 21^a

la 22^a (que està actualment tirant-se)

4.000.000 de pts. de cop i volta són molt llamineres però ¿qui sap si no fóra com matar la gallina dels ous d'or? El país, que és petit, amb 400.000 exemplars quedaria empastifat de *Places del Diamant* ¿qui compraria l'edició normal, que valdria potser sis vegades més que la barata?

I encara, fins és possible que perjudiqués la venda dels altres llibres vostres, ja que si el més famós de tots es venia tan rebentat, el públic potser es quedaria esperant que els altres sortissin també en edició barata i deixés de comprar la normal. Qui sap?

Tots aquests raciocinis deixen de tenir valor si el que volen fer és una edició EN CASTELLÀ de cara als xarnegos. Cal creure que aquesta no perjudicaria la catalana; ara, caldria que s'hi avinguessin els d'Edhasa (probablement demanarien una compensació a les Caixes, cosa que fóra justa, o més ben dit, fóra ben justa si ells venguessin força la seva edició, cosa que no és ben bé el cas).

En fi, ja en parlarem de viva veu de demà en vuit o sigui el dissabte dia 17 d'octubre, que us compareixerem al matí a Romanyà. La Nuri vol tornar a dormir a Barcelona en comptes d'anar-ho a fer al seu poble (que és Roses) com jo li proposava i per això vindrem al matí amb vistes a anar-nos-en després de dinar, sense allargassar gaire la sobretaula per no arribar massa a negra nit.

Fins de demà en vuit i amb tot l'afecte de sempre

Sales

9.2. Romanyà de la Selva, 10 octubre 1981

Estimat amic Sales:

Sobre el que us vaig explicar per telèfon he d'afegir el següent: ahir al matí es va presentar Jaume Matas de Printer Industria Gráfica S.A. En comptes d'enviar-me la carta amb les condicions de la Caixa la va dur ell personalment. Les condicions són les següents: no quatre-cents mil exemplars, editats per la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona, sinó dos-cents mil: 75.000 en català, 125.000 en castellà. El 10% per a l'autor. Ara bé, Edhasa, és a dir, en el contracte amb Edhasa hi ha una clàusula que, en aquest assumpte, tindria dret a cobrar el 50%. Si Edhasa té aquest dret és perfectament lògic que el CLUB encara que no consti en contracte, també el tingui. Em faria vergonya que el CLUB no cobrés res i Edhasa que no ha fet cap sacrifici per la *Plaça* s'endugués de la manera més descansada el 50%. Això vol dir que els dos milions que em correspondrien del 10% es convertirien en un milió. Val la pena? Aquest tiratge gegant, quan sortiria la pel lícula, privaria que el CLUB vengués llibres igual com passaria amb Edhasa. Penso, doncs, que el que jo cobraria de la Caixa es pot molt ben recollir de la venda normal de les edicions catalana i castellana. Aquesta operació, de moment tan enlluernadora, (ja en parlarem dissabte) no m'interessa.

[Per a no desairar el jove Jaume Matas, li proposaré que ofereixi a la Caixa *Mirall trencat* que es ven menys. Què us sembla? Diran que no, n'estic segura, perquè compten que la pel lícula els promocioni aquesta edició barata. Però si a ells no els interessa el *Mirall* a mi no m'interessa que editin la *Plaça*. Tants a tants.

Us adjunto la fotocòpia de la carta amb les condicions. De totes maneres, ja dic, no penso badar boca mentre no hàgim parlat amb vós de tot això amb calma i seny.]

Amb tot l'afecte,

M. Rodoreda

[Les condicions de Seix i Barral són diferents.]

La carta de J. Matas, com podeu veure, és una carta d'estar per casa. Sense membret ni res de res. No m'agrada.

9.3. Barcelona, dilluns 19 octubre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Com ja us he dit per telèfon, arribant dissabte al vespre a casa nostra, hi vam trobar la vostra carta del dia 10, la qual, doncs, havia trigat (ja que dissabte era dia 17) set dies a fer el viatge de Romanyà de la Selva a la barriada de Nostra Senyora del Coll de Barcelona. Ben cert que en temps del Franco no passaven aquestes coses —i això no deixa de ser ben preocupant. ¿És que a aquest país la llibertat no li prova?

Junt amb la carta venia la fotocòpia de les condicions de Printer.

Com que de tot plegat ja en vam parlar de viva veu dissabte, passo a explicar-vos les principals novetats d'avui.

Després de parlar amb vós per telèfon, ho he pogut fer amb la Marta Pessa-rodona, que ha estat molt cordial (és molt amiga de la meua filla); ha estat totalment d'acord que aquella clàusula del contracte d'Edhasa per *La plaça del Diamant* és abusiva i més i tot, absurda; de manera que proposarà a la gerència (el mal és que la gerència en aquest moment és a la Fira del Llibre de Francfort del Maine) que doni la seva aquiescència a aquesta edició sense cap contrapartida (jo no li he dit res d'aquella indemnització de 250.000 pts. que Printer ofereix al CLUB DELS NOVEL·LISTES; en tot cas, ja la reclamaran ells o ja l'oferiran els de Printer).

Ara, la Pessa-rodona proposa i la gerència disposa. I no hem de perdre de vista que el mateix passa amb Printer i les Caixes: són aquestes que ho decidiran en darrer terme. Ja us vaig dir que la indemnització de 250.000 pts. per al CLUB jo la considero com allò que a la guerra en dèiem una «avançada», és a dir, una posició que fas veure que vols defensar però que ja tens decidit de no fer-t'hi gaire fort si l'estratègia aconsella d'abandonar-la. El que importa de salvar íntegres són el parell de milions per a l'autora, que tant se'ls mereix.

La Pessa-rodona ja sabia com anaven aquestes menes d'edicions per a semianalfabets, en forma de llibreta grossa, en rústica, plenes de sants i en lletra ben gran, i com jo, creu que no perjudiquen gens ni mica les edicions normals ja que es dirigeixen a tota una altra mena de públic. Majorment que aquesta quedaria circumscrita a la clientela de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona, que només s'estén per Barcelona i la seva àrea metropolitana, i només a aquella clientela (o sigui exclosa la de les altres Caixes d'Estalvis o de Pensions). Tot això ja ho sabia de manera que no m'ha calgut fer-n'hi gaire explicació. Es veu que ja havia tingut tractes amb Printer amb altres motius. Déu vulgui que puguem lligar tots els caps i us plogui aquest parell de milions amb el qual no comptàvem!

Us torno el contracte amb Edhasa i aquell article de Paul Williams (que diu coses tan justes i tan boniques); de totes dues coses me n'he fet treure fotocòpies.

Recordeu que vam quedar que ens en enviaríeu una d'aquell article alemany a fi que el fem traduir. Estic intrigadíssim per saber què vol dir el títol amb allò de «un ...

supergran per al déu de l'Amor» —seria una rèplica ben rotunda a totes aquelles bledes que escrivien a l'*Avui* per dir que a *La plaça del Diamant* no hi havia amor!

Amb aquest article alemany quan el tindrè traduït, aquest de nord-americà i les frases que em transcrivíeu a la penúltima carta d'altres crítiques dels Estats Units, conjuminaré una nota per a en Joaquim Ventalló, que sempre les publica a mans besades, procurant que coincideixi la publicació amb el repartiment de la 22ª edició a llibreries. L'experiència ens ha ensenyat que aquestes notes d'en Ventalló a la *Vanguardia*, coincidint amb l'aparició d'una nova edició, són d'una eficàcia meravellosa.

A la vostra carta hi ha un detall que no vau entendre bé: Printer no us ofereix pas el 10% com a drets d'autor, ja que això no tindria sentit; l'edició és íntegrament per REGALAR, per tant no hi ha cap preu sobre el qual es pugui calcular un tant per cent. Els drets d'autor són 2.000.000 de pessetes pel conjunt dels 200.000 exemplars (125.000 en castellà i 75.000 en català); tots ells FORA DE COMERÇ. Això és també un aspecte tranquil·litzador d'aquesta mena d'edicions tan sui generis. Vull dir, el fet que no es posin a la venda.

Ja he engegat la 6ª edició de *Jardí vora el mar*. El 30 de setembre en quedaven a la distribuïdora 300 exemplars, de manera que convé fer amb temps la nova edició de cara a les festes nadalenques. Els de Bruguera, que en volien fer aquella edició popular o de butxaca i em van dir que vindrien a concretar-ho, veig que per ara no vénen; nosaltres farem la nostra independentment de la d'ells, com és ben natural. I per cert que, un cop venuts aquests 300 que quedaven a fi del mes passat, ja haurem arribat a 14.000 exemplars venuts, o sigui que aviat haurem passat el cap dels 15.000.

Dels altres títols vostres, n'hi havia a 30 de setembre passat (segons el «llistat» o estat d'existències que la distribuïdora acaba de passar-nos):

Carrer de les Camèlies 2.284

Mirall trencat 858

Quanta, quanta guerra 5.534

(De *Quanta*, recordareu que en vam treure una edició de 6.000 exemplars pel juliol, en plenes vacances, de manera que és ben natural que en quedin tants, ja que només fa un parell de mesos i mig i era en plena canícula!)

Vol dir que de *Mirall trencat* haurem de fer nova edició per Nadal. Ja serà la 6^a —i això que és volum doble, cosa que certament ha frenat la venda.

Com veieu, tot va bé. A l'*Avui* d'ahir diumenge hi havia la notícia d'aquella festa de la pel·lícula; suposo que ja ho vau veure. A la *Vanguardia* en canvi no ho he sabut trobar.

Estic llegint aquell llibre d'en Puig i Ferrer; fa una tristesa immensa. La major part del llibre és simplement il·legible i això per dos motius: perquè les coses que explica no tenen cap interès (sovint ni s'entén de què parla, de tant que es tracta de pures manies o detalls personals) i perquè escriu sovint tan malament que fa posar neguitós. Com més vell m'he anat fent, més insuportable he anat trobant el català mal escrit, que per desgràcia és el que més s'escriu. Ara, fetes aquestes reserves i sobretot la del filldeputisme del seu autor, que se'n vol descarregar dient que els altres també ho eren, cal reconèixer que hi ha alguna cosa ben vista («no hay libro tan malo que no tenga alguna cosa buena» ja deia Cervantes); potser no s'havia escrit mai una rebentada tan total de l'Esquerrrrra Rrrrepublicana de Cataluuuuunya i un elogi tan gran de la Lliga! Però aleshores ¿per què era de l'Esquerra, i no pas un soci qualsevol sinó un diputat i un conseller? Qui l'entengui ja farà prou.

I mentre ell i els seus compinxes es repartien els diners de la Generalitat els pobres soldats catalans morien als fronts de guerra...

Que els perdoni Déu, que el que és jo, no podria pas.

I res més per avui, que ja us he donat prou la lata. Entre jo, que us prenc els llibres, i la Nuri, que us pren els sillons, si venim gaire sovint a Romanyà us deixarem sense res!

Amb tot l'afecte de tots dos

Sales

9.4. Dimecres, 21 octubre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Resulta que us vau descuidar de dir-me que el guionista de la pel·lícula i una noia holandesa vindrien a veure'm per parlar de la trad. que aquesta està fent de la *Plaça*. Es veu que no té encara editor i vol proposar la seva trad. a un, no sap encara quin, i volia saber en quines condicions solen fer-se els contractes. Li vaig fer un resum, la fotocòpia del qual us adjunto, per orientar-la; tenia un gran interès a saber les llengües a què havia estat ja traduït i d'aquí la llista.

Us adjunto així mateix el retall de l'*Avui* que donava la notícia d'aquesta festa de fi del rodatge.

Veureu que en la nota que he fet per a l'holandesa (la noia fa molt bon efecte però ja veurem si trobarà editor) dono com a fet allò de l'edició de 200.000 exemplars. Però, amb gran sorpresa meva, en Jaume Matas no m'ha donat per ara senyals de vida, quan jo el creia impacient de saber els resultats de la meva entrevista de dissabte amb vós. Recordant que Mahoma recomanava d'anar nosaltres cap a la muntanya quan la muntanya no ve a nosaltres, li he telefonat però havia sortit del despatx per moltes hores —es veu que és persona atrafegadíssima— de manera que hauré de tornar-li a trucar demà de bon matí.

No diguem blat que encara no sigui al sac; el cert és que, un cop decidits a dir que sí, m'agradaria que aquest parell de milions us ploguessin com del cel ja que us els mereixeu tant —que Printer no es fes enrer[è]! Val a dir que la culpa no seria de Printer sinó de les Caixes.

Ja us tindrè al corrent de la marxa d'aquest assumpte.

I res més per avui, amb tot l'afecte del vostre

Sales

Recordeu que m'hauríeu d'enviar una fotocòpia d'aquell article alemany per fer-lo traduir.

Ja he acabat aquell llibre d'en Puig i Ferrer (l'he llegit saltant-me'n grans tirades il·legibles). És una porqueria que deixa molt deprimit. Us al·ludeix diverses vegades i més sovint encara a l'Armand Obiols; tots dos queden molt bé, del tot al marge de tanta porqueria i a més l'Obiols procurant posar pau entre el Gran Sapastre (en Puig i Ferrer) i en Carota (en Ferran Canyameres) per evitar que les seves baralles esquitxessin de fang tots els escriptors exiliats.

Que Déu tingui misericòrdia de tots nosaltres amén.

Ja que parla de vós i sobretot de l'Obiols, l'hauríeu de tenir a la vostra biblioteca; ja us el tornaré quan ens vegem.

9.5. Barcelona, dilluns 22 octubre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Ahir us vaig escriure que no tenia notícies dels de Printer i que havia telefonat a en Jaume Matas però que no hi era. Doncs bé, avui de bon matí m'ha telefonat ell per dir-me que dilluns us havia telefonat a vós i que per vós ja sabia que hi havia acord i que s'entengués amb mi pels detalls. Li he donat el telèfon d'en Pepón Coromina i el de la Marta Pessarrodona i li he aconsellat que no digui a aquesta que el CLUB DELS NOVEL·LISTES demana una indemnització de 250.000 pts. pels possibles exemplars que deixarà de vendre, a fi de no aixecar la llebre, però que si Edhasa al·lega aquest possible perjudici la xifra posada per mi li pot servir com a indicació o com a base de discussió. En tot s'ha mostrat d'acord i parla com donant per suposat que la cosa anirà endavant; si bé, penso jo, cal encara que hi estigui d'acord la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona. Si lliguem tots els caps, els dos milions us plourien pel mes de maig, o sigui després de la Festa del Llibre —que és quan la Caixa regalaria aquests 200.000 exemplars als seus clients.

Us ho he volgut escriure tot seguit a fi de rectificar la meva carta d'ahir.

Mentrestant, a l'Avui d'avui surt la notícia que la conselleria de Cultura de la Generalitat o sigui en Max Cahner concedeix unes subvencions a mitja dotzena d'editorials catalanes. Ho considero un desencert total. Només ajudarà els ineptes (si venen llibres ¿per què els caldria subvencions?) i els eterns «sablistas». I en efecte entre els subvencionats ja veig que hi ha en Castellet i l'Oliver (és a dir, Edicions Aymà-Proa, però és de creure que el que necessita mig milió de subvenció no és pas en Cendrós, que compta els milions per milers!).

El nostre CLUB no ha demanat mai res, fora de l'import dels llibres venuts. Ni demanarà mai res fora d'això. La cara em cauria de vergonya.

Pobra literatura catalana si per caminar li calen crosses!

Però això que quedi entre nosaltres. Ja fa molts anys que vaig fer vot de silenci, per no contribuir a la desmoralització general. Ho vaig dir en conversa amical a l'Albert Manent i li ho tornaré a dir sempre que em preguntí el parer, però Déu me'n guard de deixar-ho traspuar en públic.

«Edicions 62» s'hauria de dir «Edicions El Sabre». L'intrèpid Castellet, amb els cops de sabre que clava, ja hauria pogut conquerir la independència de Catalunya. Li haurien de fer un monument com aquell d'en Prim, a cavall i amb un sabre a la mà.

I prou bromes bèsties.

Amb tot l'afecte de sempre

Sales

9.6. Barcelona, divendres 23 octubre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

M'acaba de telefonar la Marta Pessarrodona, amabilíssima, que ja han tornat els gerents d'Edhasa de la fira del llibre de Francfort del Maine i que els ha convençuts que l'edició de Printer no els perjudica en res, al contrari, els fa propaganda, i a més no els estaria bé de cap manera obstaculitzar que a vós us ploguin aquests dos milions tan rodons pel mes de maig; de manera que ella mateixa ja ha telefonat als de Printer per dir-los que per part d'Edhasa no hi ha cap inconvenient.

Per cert, no m'ha parlat que hagin demanat cap mena de compensació per les possibles vendes perdudes, i jo, com ja us vaig dir, no n'hi he dit res; ara tinc un cert remordiment de consciència d'haver-ho demanat essent així que els d'Edhasa no ho demanen, però com que ja ho vaig demanar, ara no goso fer-me enrre[e]; el que faré, a la primera indirecta sobre si les caixes han de trobar massa fort el pressupost, és renunciar a aquesta indemnització —ja era aquest el meu propòsit.

L'únic que li sap greu a la Marta Pessarrodona és que no fóssiu vós directament qui n'hi parlés; que hagin hagut de ser els de Printer i jo. Li he explicat que els de Printer us van venir a veure directament a vós i que vós els va dirigit a mi a fi que em cuidés dels tractes amb ells, que a vós sempre us fa mandra haver-los de tenir, etc. En fi, em sembla que l'he calmada; però no estaria pas de més que li escrivissiu ni que fossin quatre ratlles ben cordials. Se les mereix, i tant, ja que si Edhasa s'hi hagués posat de proa, hauria estat ben difícil que els de Printer poguessin fer aquesta edició per a les Caixes, que ha de representar per a vós un parell de milions (per desgràcia, ja veureu com Printer —o les Caixes— us en descomptaran l'impost sobre la renda, malaguanyat!).

Com podeu veure, tot són bones notícies, tot va vent en popa i per això us ho he volgut escriure tot seguit de parlar amb la Marta.

I res més per avui, amb molts records de la Nuri (que si no hi aneu amb compte us deixarà la casa sense mobles) i tot l'afecte del vostre

Sales

9.7. Barcelona, dilluns 21 desembre 1981

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Podria venir a casa vostra a dir-vos de viva veu el que us escriuré però penso que estareu fent els preparatius de la vostra tornada a Romanyà i que us destorbaria.

Per començar, us adjunto aquest comentari aparegut al diari *Avui* d'ahir per on es veu que no solament la pel·lícula va endavant sinó que a més és magnífica. Ni cal que us digui quina alegria en vam tenir!

En segon lloc, he parlat aquest matí amb en Jaume Matas per telèfon. Tot va bé, va recollint firmes per als contractes, ja té la d'Edhasa, falta només l'aval de Printer però no és pas que hi hagi cap dificultat, en absolut; si no ens havia dit res ni a vós ni a mi és que anava atrafegat darrera els de la pel·lícula per assegurar-se el dret de reproduir-ne fotografies.

M'ha fet molt bon efecte. No tenen cap fonament les vostres aprensions de l'altra nit, que no us van deixar dormir. Printer és una impremtassa conegudíssima i que ja ha fet molts llibres d'aquests per a les Caixes; no hi ha cap motiu en absolut per malfiar-se'n.

Ja veureu com tot anirà de primera.

L'únic que em dol és que m'ha telefonat en Jordi Martí i Garcés (el nét d'en Tomàs Garcés) planyent-se de la meua carta, que acabava de rebre; m'ha dit que ell donava ja per fet que li donàvem els drets d'*Incerta glòria* i de *Jardí vora el mar* i que ja havia fet no sé pas quines gestions considerant-ho cosa segura. Li he fet remarcar que no era de cap manera així ja que no havíem signat els contractes ni vós ni jo; i no solament no els havíem signats, és que ni tan sols els havíem redactats (ja que els que ens havia enviat ell no tenien cap sentit jurídic). Li he recordat que sempre li havia dit que no faríem res sense l'autorització de la distribuïdora, detall que es veu que ell no recordava; en fi, em sap greu veure'l tan dolgut però no sé pas què fer-hi més. Que difícil que és aconseguir tothom. Ell es feia fort que nosaltres dos (vós i jo) ja li havíem dit que sí de paraula, però no és pas cert; havíem dit que ho estudiariem i que redactariem nosaltres els contractes corresponents. Ell es va precipitar a interpretar com si ja li haguéssim donat un sí solemne i definitiu. Malentès lamentable. Però com més hi penso més crec que tenen raó els de la distribuïdora: Bruguera començaria amb el vostre llibre i el meu una col·lecció de llibres de butxaca que encara no existeix i que, per tant, no sabem ni poc ni molt com seria; aquesta col·lecció escaparia totalment a la distribució de l'Arc de Berà, de manera que per a ells seria totalment negativa; en fi, és natural que ens hi pensem amb una mica de calma, majorment havent-hi una oferta d'Edicions 62 en millors condicions sota tots els punts de vista, inclòs el de la distribuïdora. Oferta que segons aquesta ens assegura (i no podem dubtar-ne) era anterior a la de Bruguera. Ja sé que aquestes coses us amoïnen i ho comprenc perfectament ja que també m'amoïnen i em maregen a mi; m'estimaria mil vegades més que no existissin llibres de butxaca al món! És com si te'ls anassis trobant entre els peus destorbant-te de caminar quan seria tan senzill que només hi hagués llibres ben presentats, ben relligats, a preu normal i prou.

Que no me'n descuidi: en Jordi Martí m'ha demanat, ja que no li podem donar els drets de *Jardí vora el mar*, si li podríem donar els d'algun altre llibre vostre. Li he dit que us ho diria, que és el que faig, si bé ¿quin altre llibre podria ser que no el tinguéssiu ja compromès?

Bé, entretant han arribat les propostes d'Edicions 62 per al *Jardí vora el mar* i el *Mirall trencat*, que us adjunto. En Cuyàs m'ha telefonat avisant-me que m'ho enviava i hem quedat que vós i jo ens ho estudiariem amb calma i no donariem una resposta definitiva fins després de festes; de manera que, sobretot, no us hi poseu neguitosa! Ningú no us empaita. Es tracta de sospesar el pro i el contra. Com a xifra comparativa, us recordaré que els drets d'autor que us va liquidar el CLUB per un any (del 1^r de juny de 1980 al 31 de maig de 1981) van ser de pts. 516.735; si bé cal tenir en compte que el llibre no valia encara 1.000 pts. com valdrà aquesta nova edició (la que sortirà ara, per Nadal) i que el CLUB no us pagava encara el 15% sinó el 10% de drets.

En fi, convé pensar-s'hi. La proposta que fan pel *Mirall* és francament bona. En canvi, pel *Jardí* fan les mateixes condicions que feia Bruguera, com deureu recordar.

Amb en Jaume Matas hem quedat que l'exemplar del contracte per a vós me l'enviarà a mi per a més seguretat; jo ja us telefonaria a Romanyà així que el tingúes. Us duré aquesta carta a casa vostra perquè us la doni el porter ja que si us l'enviés per correu qui sap quan la rebríeu.

Bon Nadal!

Amb tot l'afecte del vostre

Sales

9.8. Romanyà de la Selva, 26 gener 82

Estimat amic Sales:

El que a mi em preocupa quan hi penso és que Printer no s'hagi volgut responsabilitzar amb aquest assumpte d'ells i de la Caixa. És a dir, vós, Edhasa i jo, hem firmat un contracte que en Matas ens havia d'haver tornat firmat per Printer. Ho trobo molt poc clar. Ara bé, si la Caixa d'Estalvis vol fotos de la pel·lícula i la Caixa de Pensions no vol que les tingui, no té res a veure amb que Printer no vulgui firmar el contracte. D'aquí quatre dies estarem a quinze de febrer data en què, segons el contracte, Printer ha de tenir un pròleg de la *Plaça*. Us penseu que puc estar gaire inspirada? I em sap greu perquè m'hi voldria lluir una mica. Aquest assumpte no l'acabo de veure clar encara que Printer ja hagi comprat el paper i estigui o hagi tirat el text de la *Plaça*. Trobo que en Matas és un gatamaula que amb el seu posat de no haver trencat mai cap plat ni cap olla va fent la seva amb un cinisme exemplar.

En fi, no hi puc fer res. Ja veurem com acaba tot plegat.

Perdoneu que us atabali, però, ja dic, estic preocupada.

Amb l'afecte de sempre,

M. Rodoreda

9.9. Barcelona, 1^r febrer 1982

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Us torno les crítiques que em vau deixar i al mateix temps us envio fotocòpies de les que jo tinc i que veig que us falten (sobretot aquella del *Nouvel Observateur*); a veure si amb tot això, que ja li he enviat, l'Annemieke van de Pas —que així es diu la noia holandesa— se'n surt de trobar editor a Amsterdam.

Donada la poca difusió de la llengua neerlandesa, no cal esperar que us plogui per aquesta banda cap fortuna, però és una traducció més i fa il·lusió; a més, com que en Ventalló l'anunciaria des de *La Vanguardia* contribuirà a fer vendre la catalana —com ha passat cada vegada.

No sé res d'en Jaume Matas però bé li haig de fer confiança, ¿és que tot plegat no hauria estat més que una fantasia d'aquest noi? ¡Costa de creure! Em va dir i assegurar una i altra vegada que si la cosa se n'anés a l'aigua m'ho faria saber immediatament; per tant, haig de pensar que PAS DE NOUVELLES BONNES NOUVELLES.

Si surt bé això de Printer i per la seva banda també surt bé allò de la pel·lícula d'*Aloma* que em vau dir, aquest any tornaríeu a tenir un complement molt substancios dels dret d'autor que us pagarà el CLUB.

Si bé tot plegat no és res en comparació del que us mereixeu.

Molts records de la Nuri i amb tot l'afecte del vostre

Sales

9.10. Barcelona, divendres 5 febrer 1982

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Ahir dijous, després que al matí havíem parlat per telèfon, a la tarda van arribar a casa la vostra carta del 26 de gener (si bé tirada a Correus el 1^r de febrer segons l'estampillat) i aquell retall de *La Vanguardia* relatiu a *Incerta glòria* —que us agraeixo molt ja que m'havia passat totalment per alt. Escriuré a en Joan Gomis, que s'ho mereix, per agrair-li que en el seu llibre posi tan amunt i en tan bona companyia la meva novel·la.

Pel que fa a Printer, em sembla que ahir al matí ja us vaig dir totes les novetats. Dimecres vindrà en Jaume Matas a buscar les fotos de les portades de les onze edicions estrangeres, que he fet retratar a l'Arxiu Mas per no haver-li de donar els exemplars amb perill de perdre's; els clixés quedaran arxivats en aquell Arxiu, de manera que d'ara endavant, a tothom qui em demani les edicions estrangeres de la *Plaça*, li diré que vagi a l'Arxiu Mas —i no hauré d'estar contínuament amb l'ai al cor per si es perden aquests exemplars, algun d'ells —és el cas de l'edició anglesa— avui introbable. Us ho dic perquè, si mai algú us ho demana a vós, digueu així mateix que s'hi dirigeixin.

Em sembla que no us havia escrit encara el nom i adreça de la noia holandesa que està traduint la *Plaça*:

Annemicke Van de Pas

140 av. Italie

75013 PARIS

L'editorial a la qual proposa la publicació és *Arbeiderspers*, d'Amsterdam. L'altre dia ja li vaig enviar tot de fotocòpies de crítiques (em sembla que això ja us ho vaig dir).

Res més per avui, amb tot l'afecte de sempre

Sales

9.11. Barcelona, divendres 2 abril 1982

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Tot va bé. I no solament a Catalunya. Ahir em telefonà l'Andreu Coromina (és ell que digué Andreu) i com sigui que jo li deia que vèiem cues a les taquilles dels cines on fan la *Plaça* —i cues ben llargues—, m'explica que a Madrid i en general per tot Espanya també està tenint èxit.

L'Andreu Coromina em telefonava per demanar-me una col·lecció completa de les vostres obres en castellà a fi d'obsequiar-la a la reina. Com que és una xicota tan simpàtica, i és gràcies al seu marit que Catalunya és més o menys autònoma i ens deixen fer llibres i fins pel·lícules en català, ni cal dir que trobo la idea excel·lent. Ara bé, jo tinc les edicions castellanques dels llibres vostres publicats pel CLUB i per tant sé on anar-les a buscar, però no tinc les dels llibres publicats per altres editors. Molt m'agradaria que m'hi ajudéssiu, donant-me la llista d'aquests llibres i el nom dels editors que els hagin publicats en castellà, a fi d'encarregar-los.

No és que corri una pressa boja; l'Andreu Coromina m'ho demanava per passat Pasqua. Jo, d'altra banda, ja me'n vaig aquest migdia amb dona i néta i si bé encara tornaré a començos de setmana entrant serà per tornar a fugar-nos així que podrem cap a les muntanyes de Prades, que per cert estan nevades, ja per no tornar-ne fins el dimecres dia 14 del mes que som (que la nostra néta se'n torna a França).

Mentre trobi aleshores la vostra resposta, amb la llista dels llibres, n'hi ha prou.

Diu l'Andreu Coromina que és la reina qui s'interessa per tenir-los; sembla que la *Plaça* ja l'ha llegida —en castellà— i que li ha agradat molt. Jo sempre ho havia dit que aquesta reina era una xicota de talent.

Que Déu us pagui les batalles que esteu guanyant per Catalunya amb la vostra *Plaça del Diamant*! És ben bé la nostra Divisió Cuirassada Brunete.

Bromes a part, l'èxit de la *Plaça* és l'únic consol de tantes derrotes com ens han plogut a sobre d'ençà de l'any 1936.

He quedat amb en Cuyàs (el gerent d'Edicions 62) que li parlaré amb calma passat Pasqua d'allò que demanen; més val que ens vegi una mica desmenjats. Aleshores li diré, tal com em vall dir —i si no em doneu contraordre mentrestant—, que aprobeu la proposta relativa al *Mirall trencat* però que no us fa cap gràcia la relativa a *Jardí vora el mar*: Si ells s'hiavinguessin, jo ja redactaria el contracte tal com ha de ser legalment. Per l'estil del que vam firmar amb Printer per a l'edició de la *Plaça*; que per cert, m'ha telefonat en Jaume Matas que ja n'hi ha exemplars i que us els volen dur personalment a Romanyà ell i un personatge important de la Caixa.

Haurà estat una bona operació; i no perjudicarà gens l'edició normal.

I em sembla que no em descuido res per dir-vos.

Amb molts records de la Nuri i de la nostra néta Marionna, que us admira tant, i tot l'afecte de sempre del vostre

Sales

Si que em descuidava una cosa, i molt important per a mi: acabo de demanar la jubilació voluntària a la Diputació amb efectes a partir del primer de maig. Resulta que la podia demanar amb iguals drets que la forçosa (que em tocava el novembre, quan faré 70 anys), perquè ja ha fet 50 anys que sóc funcionari de la casa. Els ha fets aquest abril. ¡Com volen els anys! Era el 1932 i jo en tenia dinou... Degut a aquesta prodigiosa antiguitat, la meva jubilació serà de 150.000 pts. netes* mensuals (amb dobles pagues pel juliol i pel desembre); mentre ara, en actiu, només me'n donen 90.000. Per increïble que sembli, et paguen molt més per no fer res que no pas per treballar! Podeu comptar, com m'he afanyat a demanar la jubilació amb set mesos d'anticipació, essent així que si m'hagués entossudit a continuar treballant fins al darrer dia hauria perdut 60.000 pts. cada mes. A més, mentre jo visqui, d'aquesta jubilació, en veritat molt bona (ho és tant gràcies, com ja us he dit, a la meva antiguitat a la casa i també perquè en aquests darrers temps havia arribat a una categoria administrativa força elevada), si em moro tindrà la meva dona una pensió equivalent a la meitat (o sigui 75.000 pts. mensuals, amb dobles pagues també pel juliol i pel desembre) i a més un pagament per una sola vegada de 3.250.000 pts., d'una assegurança de vida que tenim automàticament els funcionaris d'aquesta Diputació provincial i que també va creixent amb l'antiguitat.

* 185.000 brutes, de les quals 35.000 se n'aniran en impost sobre la renda.

Us ho he volgut explicar amb detall perquè compreguéssiu que m'hagi acollit tan de sobte a la jubilació, així que he sabut que hi tenia dret sense haver d'esperar el novembre.

No disposaré, naturalment, d'aquest despatx tan cèntric i en definitiva tan tranquil (fora de certs dies) però en canvi tornaré a disposar de totes les meves hores per dedicar-les a les meves coses, i sobretot al CLUB EDITOR —si bé no l'he descuidat pas al llarg dels cinc

anys justos que hauré passat fent de funcionari públic. No em podreu venir a veure aquí però només caldrà que em telefoneu perquè voli al vostre pis del carrer Balmes.

Tot això ho dec al Rei, que va concedir l'amnistia als ex funcionaris separats del servei l'any 1939. Motiu de més per regalar totes les vostres obres en castellà a la seva dona!

Que Déu doni molts anys de vida a aquesta parella reial, que fa tanta patxoca i que ens fa quedar tan bé als ulls de l'estranger, tant com ens feien quedar malament en Franco i aquella bruixa de la seva dona.

9.12. Barcelona, dimecres sant, 7 abril 1982

Estimada amiga Mercè Rodoreda:

Us escric d'una esgarrapada abans d'anar-nos-en amb la Nuri i la Mariona cap a Siurana, d'on no baixaré fins d'avui en vuit, dimecres després de Pasqua, que tornaré a ser a l'oficina.

Qualsevol cosa que m'haguéssiu de comunicar urgentment, el telèfon de Siurana (únic a tot el poble, que és un cop de puny), és el següent:

977 - 82 - 10 - 37

i l'adreça:

Joan Sales

SIURANA (per Cornudella)

Prov. Tarragona

Totes les notícies que em van arribant són esplèndides. Les noies de l'oficina van voler anar a veure la pel·lícula ahir a l'Alexandra; després de fer mitja hora de cua, se'n van haver de tornar perquè s'havien acabat les entrades! I això era un dimarts, un dia tant de cada dia que ja no ho pot ser més.

I ara em diu l'Ensesa que dels 10.000 exemplars de la 24ª edició que els vam servir a finals de març, quan encara en tenien 3.000 de la 23^a (o sigui contravenint per primera vegada a la vida el meu principi de no servir mai una edició fins que l'anterior està ben exhaurida a tot arreu), ja només els en queden 4.000. Això vol dir que n'han venut 3.000 (de la 23^a) + 6.000 (de la 24^a) = 9.000 exemplars en uns deu dies.

En conseqüència ja engego la 25ª cuita-corrents, per por de no quedar-nos sense exemplars per la Festa del Llibre.

Com que a la distribuïdora no s'hi veuen de cap ull i demà ja comencen les vacances de Setmana Santa i Pasqua, que no s'acaben fins dimarts, no han pogut encara enviar-vos els 6 exemplars de la 24^a de la *Plaça* i els 6 de la 15ª del *Carrer*; ja ho farem després de festes.

Confio que mentrestant en Jaume Matas i aquell peix gros de la Caixa d'Estalvis que tenia tantes ganes de conèixer-us ja hauran vingut a Romanyà de la Selva a dur-vos els de la seva edició catalana i castellana; jo els vaig rebre ahir i les noies de l'oficina, que els van veure, els van trobar esplèndids, sensacionals; és ben bé allò que tot són gustos. Ni cal dir que faran cua a la Caixa d'Estalvis perquè els en regalin.

Val a dir que dins el seu estil de gros públic han quedat en efecte molt bé, sota algunes reserves. I no crec que perjudiquin gaire l'edició normal, ja que aquestes persones (incloses les noies de l'oficina) capaces de fer cua perquè els regalin un llibre no solen

comprar-ne mai cap. I és molt més del seu gust un llibre en forma de llibreta grossa i amb força sants per mirar, que no pas un llibre per llegir.

Però no les critiquem, que de tot hi ha d'haver al món; i al capdavant, gràcies a això, tindreu dos milions suplementaris de drets d'autor.

Ni cal que us digui que amb les presses amb que engego la 25ª edició, haurem de posposar allò de posar-hi el vostre pròleg per a la 26^a. M'agradaria en efecte que el reféssiu amb tota calma, ja que pot quedar perfecte. I per això cal que estigieu ben reposada de tot aquest tripijoc que us ha donat l'estrena de la pel lícula.

Em sembla que no em descuido res. Molts records de la Nuri i de la Mariona i amb tot l'afecte del vostre editor i amic que no s'hi veu de cap ull de tan content (com a editor i com a amic)

Sales

9.13. [sense data]

El 2 de març de l'any 1981 quedaven de la *Plaça*, 2.857 exemplars (21 edició).

A l'abril del 1981 surt la 21 edició de la *Plaça*. Hauria de ser la 22.

El novembre del 1981 surt la vint-i-dosena que hauria de ser la 23.

L'EDICIÓ DE LA CAIXA HAURIA DE SER la 24 – es comença a repartir *el dia 19 d'abril*.

A l'abril del 82 surt la 24 que hauria de ser la 25.

La 25 que hauria de ser la 26 surt el maig del 1982. Edició de 7.000 exemplars dels quals només en queden 3.520.

Un gran embolic, em sembla.

L'edició de la Caixa surt el 19 d'abril.

10. Pere Gimferrer - Mercè Rodoreda: cartas con motivo de la traducción al español de *Mirall trencat*¹⁰¹

10.1. Barcelona, 8 d'abril [de 1975]¹⁰²

Benvolguda i admirada col·lega:

Avui he anat a *Destino* i m'han donat l'exemplar de *Mirall trencat* que vostè havia tingut l'amabilitat d'enviar-me dedicat. Vull agrair-li la tramesa i vull dir-li, també, que el llibre amb la dedicatòria m'ha arribat en un moment en què em trobo encara sota la forta impressió de la seva lectura. En efecte, en Joan Sales me n'havia fet arribar prèviament un exemplar. El vaig llegir alhora detingudament i amb impaciència, i em va fer un dels impactes —com diuen ara— més forts que m'hagi produït mai un llibre escrit en català, i sense dubte el més fort que dec a cap novel·la catalana. No és tan sols, em sembla, l'obra mestra de vostè, sinó també un dels grans llibres de la literatura catalana de tots els temps, i un dels millors volums narratius que he llegit, en qualsevol llengua, en el curs dels darrers anys.

M'he dedicat, ara, a rellegir tota l'obra anterior de vostè, per tal de relacionar-la amb *Mirall trencat*, i encara no he acabat aquesta relectura. Sé, també, que tornaré a llegir més d'un cop *Mirall trencat*. Tinc intenció d'ocupar-me a *Destino* d'aquest llibre amb el màxim d'extensió possible en un setmanari i amb tot l'entusiasme que mereix. Si vostè llegeix habitualment la revista, no deixarà sens dubte de veure el meu article, que s[on]tirà en el curs de les quatre o cinc properes setmanes. Encara no el tinc enllestit; vull acabar abans la relectura dels seus llibres precedents. Si vostè no llegeix la revista, li puc enviar el retall quan es publiqui.

No sé si vostè coneix els meus llibres de poesia i de crítica; m'agradaria que els tingués. D'altra banda, si mai baixa a Barcelona, i té temps, potser ens podríem conèixer; amb en Castellet hem parlat més d'un cop d'organitzar un dinar o un sopar tot plegats, i amb la meva dona (que també ha llegit amb entusiasme *Mirall trencat*); a nosaltres ens agradaria molt. El meu telèfon és el 2150242, per bé que també és fàcil localitzar-me per mitjà d'en Castellet. Digui'm, quan li vagui, si té els meus llibres, per fer-li'n present si no els té. I, en qualsevol cas, des d'ara li enviaré tot el que vagi publicant, i, de moment, per correu apart rebrà una separata d'*Els Marges* amb tres poemes recents. I, un cop més, gràcies per *Mirall trencat*: per enviar-me el llibre dedicat, però sobretot per haver escrit aquesta novel·la admirable. Ben cordialment,

Pere Gimferrer

10.2. Barcelona, 2 de febrer de 1976¹⁰³

*Contestada 20/II*¹⁰⁴

Benvolguda i admirada Mercè Rodoreda:

¹⁰¹ Transcribimos los documentos originales archivados en la Fundació Mercè Rodoreda. Corregimos y unificamos los errores tipográficos.

¹⁰² AMR 5.1.2.70/2

¹⁰³ AMR 5.1.2.70/3

¹⁰⁴ Al margen de los títulos, reproducimos en cursiva fragmentos manuscritos en el texto mecanografiado.

Rebo, a *Destino*, la seva carta. Em pot escriure directament a casa (Rambla de Catalunya 113 – Barcelona – 8 – telèfon: 2150242) o bé a l'editorial Seix Barral.

Efectivament, la previsió inicial era publicar *Mirall trencat* en un termini relativament breu. Passa, però, que la meva feina de traducció, degut a la convergència amb altres tasques pendents, no ha anat tan [de pressa] com jo hauria volgut. La faig —bé cal dir-ho— amb els cinc sentits i amb tota l'atenció, i no n'estic del tot descontent. Tant de bo, quan la llegeixi, li agradi a vostè. Mai, però, no serà digne de l'admirable transparència de la llengua i l'expressió de l'original.

D'altra banda, l'editorial té un embús de llibres contractats pendents de publicació, i això ha endarrerit d'una manera considerable els nostres plans. Tenint, doncs, en compte tots dos factors —el retard en l'acabament de la meva traducció i l'acumulació de càrrega editorial— podem preveure que la meva feina estarà enllestida al llarg de l'any 76 i, per poc que puguem, el llibre es publicarà aquest any, o, com a més tard, als començaments del 77 si no fos possible fer-ho abans. En els darrers mesos d'aquest any, doncs, o en els primers del que ve, serà al carrer la versió castellana de *Mirall trencat*, que tanta il·lusió ens fa a tots plegats. Em sap greu i alhora no me'n sap aquest retard, perquè, a més del factor extern de l'acumulació de títols contractats, té per causa el meu desig de fer les coses amb atenció i tan ben fetes com pugui i sàpiga.

¿Com va, per cert, la seva nova novel·la? En Joan Sales m'ha parlat d'un projecte que s'hauria de dir, crec, *Quanta, quanta guerra*, i ja l'estic esperant, potser massa precipitadament.

Amb tot l'afecte i l'admiració del seu amic,

P. Gimferrer

10.3. Barcelona, 7 de juliol de 1977¹⁰⁵

Benvolguda i admirada amiga:

Em plau d'adjuntar-li, amb l'esperança que potser li interessi, el meu nou llibre de poemes. Altrament, tinc la satisfacció de poder-li dir que *Mirall trencat* va endavant, i sortirà en els primers mesos de l'any que ve. Em cal fer-li, ara, tres consultes:

a) Crec que, al capdavant, el pròleg té interès fins i tot per als lectors castellans; però em fa l'efecte que, per a ells, potser [fó]ra millor de suprimir els apartats referents als àngels i a les metamorfosis en els llibres de vostè, que en ells mateixos són molt interessants, però que potser faran estrany, pel fet de no referir-se específicament a *Mirall trencat*, ja que és evident que un lector castellà no està prou familiaritzat amb tota l'obra de vostè, encara que en conegui alguns títols.

b) D'altra banda, ¿voldrà veure la meva traducció, o ja es refia plenament del que jo faig? Em pot ser del tot franc; no m'ho prendré pas malament, si de cas li vol donar, quan toqui, una llegida.

c) Finalment: ¿té cap idea especial per a la il·lustració de la coberta? Cal, d'altra banda, tenir una foto de vostè. ¿La demanem a en Sales? I, quant a la dita coberta, ¿la vol veure i aprovar, un cop dissenyada sobre la idea que potser vostè mateixa ens donarà, i que pot ser una idea gràfica, de dibuix, gravat o bé fotografia?

¹⁰⁵ AMR 5.1.2.70/4

Com van les seves tasques literàries? I aquella novel·la que s'havia de dir *Quanta, quanta guerra*?

Amb tot l'afecte i l'admiració de sempre.

P. Gimferrer

P.S. Li envio còpia d'aquesta carta a Ginebra; l'original amb el llibre a Romanya.

10.4. Ginebra, 4 d'agost de 1977¹⁰⁶

Amic Pere Gimferrer:

No tenia gaires ganes d'escriure-li perquè estic bastant molestada amb la casa Seix i Barral per la seva manca d'interès a publicar *Mirall trencat*. És a dir, si el meu llibre en la seva versió castellana triga massa a sortir em consideraré lliure de tot compromís. No seria un gest de [mal humor] sinó necessitat que aquesta traducció surti el més aviat possible perquè el seu retard em perjudica més del que vostè es pot imaginar en vista a possibles adaptacions cinematogràfiques tant en castellà com en francès. Desgraciadament no puc enviar el *Mirall* a una casa productora de París ni a Pilar Miró de Madrid que ja fa temps me l'han demanat perquè els resultaria intel·ligible. Per amics comuns vaig saber més o menys a finals de juny que vostè encara no havia començat la traducció del *Mirall* i ja fa més de dos anys que vaig firmar el contracte amb vostès. Si és de debò que ha començat a traduir-lo m'interessaria poder-hi donar un cop d'ull més per curiositat, molt comprensible, que per manca de confiança en la seva capacitat de traductor que n'hi tinc molta.

El que em diu de donar el meu parer per a la il·lustració de la coberta em sembla que Seix i Barral sap perfectament el que es fa en aquesta matèria i que el meu parer més aviat podria servir per a embolicar la troca. De totes maneres ja hi pensaré.

Gràcies pel seu llibre que he trobat molt bo, extra[or]dinàriament bo. Amb un català meravellós i amb una gran riquesa d'imatges si l'una bella l'altra més. Esplèndid.

Atentament,

M. Rodoreda

10.5. Ginebra, 15 d'agost de 1977¹⁰⁷

Amic Pere Gimferrer:

En la carta que li vaig escriure l'altre dia no em vaig [recordar] de parlar-li del pròleg. Vostè em deia de suprimir-hi els apartats referents als àngels i a les metamorfosis. No crec, com vostè diu, que puguin fer estrany a un públic castellà poc coneixedor dels meus llibres. Em sembla que fan prou bonic per si mateixos. Jo, no els suprimiria.

Amicalment,

¹⁰⁶ AMR 5.1.1.23/1

¹⁰⁷ AMR 5.1.1.23/2

10.6. Barcelona, 29 d'agost de 1977¹⁰⁸

Benvolguda i admirada amiga:

Li escric, un cop més, per duplicat a Ginebra i a Romanyà, per tenir la seguretat d'encertar-la. Avui, 29 d'agost, he arribat a l'editorial, en acabar les vacances, i m'he trobat amb les seves dues cartes, del 4 i del 15 d'aquest mes. Pel que fa a la segona, d'acord, no cal dir-ho: el seu pròleg anirà íntegre. Pel que fa a la primera, no solament presento totes les excuses —en nom propi i en nom de l'editorial— que són del cas, sinó que, d'una banda, apel·lo a allò que pugui valer el nostre tracte sempre amical i la nostra consideració mútua recolzada en la meva admiració per l'obra de vostè, i, de l'altra, puc, sortosament, donar-li dades i dates concretes. Per començar, el retard no ha estat pas per manca d'interès de l'editorial, i ben a l'inrev[é]s, com vostè sap, vam ser el primer editor de llibre en llengua castellana que s'hi va interessar i ens vam acuitar a contractar-lo tot just va sortir en català. Passa, però, que un gros embús, per exc[é]s d'originals contractats —embús suara superat, i ja era hora— va retardar la programació del llibre, i, en conseqüència, la meva feina. Però actualment li puc dir: a) que ja tinc traduïda més de la meitat de la novel·la, i tindrè enllestida la totalitat de la traducció d'aquí a uns quinze dies sense possible retard, i b) que, en conseqüència, el llibre serà al carrer a començaments d'any. Naturalment si vostè vol li faré a mans una còpia mecanogràfica completa de la traducció completa tan bon punt estigui enllestida. En qualsevol cas, també podrà, si li convé, disposar d'un joc de proves (el llibre es farà probablement pel sistema de fotocomposició, extremadament ràpid.) Cal que en digui si em dóna, però, el [vistiplau] d'avançada, o bé si vol llegir tot el text castellà abans de donar el llibre a compondre; si l'ha de llegir, sempre trigarà una mica més. Li he de dir que no em representa pas cap punt obscur, com no sigui aquesta inimitable transparència i aquest afany de precisió que cal mantenir, si és possible, d'una llengua a l'altra. Li diré, també, que la traducció és una mena de lectura microscòpica; traduint, hom veu la solidesa o la feblesa en els detalls —el control dels «détails exacts»— de l'autor; *Mirall trencat*, en aquesta prova del foc, hi surt enriquit en grandesa. És, sens dubte, la novel·la més important de la literatura catalana contemporània. Jo procuro de respectar la su[b]til saviesa i nitidesa del vocabulari, i fins i tot, sempre que puc, la sintaxi; ara i adés, em prenc tan sols alguna petita llibertat quan alguna cosa, traslladada literalment, no dringa en castellà o resulta poc natural en l'ús corrent d'aquesta llengua.

D'acord; farem el que ens sembli bonament en la il·lustració de la coberta. Digui'm també si ja li està bé la foto de vostè que sol publicar en Sales, o si s'estima més d'enviar-me una altra. I, sobretot, digui'm si li semblen correctes les dates que li dono i si vol rebre la còpia de la traducció completa. Jo dedico ara tant temps com puc a la feina.

Li agraeixo molt els seus mots sobre el meu llibre —particularment els que fan referència a la llengua: en això, de vostè tots n'hem d'aprendre molt.

Ben cordialment, i esperant les seves notícies,

P. Gimferrer

P.S. – Digui'm sempre quan serà a Romanyà i quan a Ginebra, sobretot si cal enviar-li la traducció.

¹⁰⁸ AMR 5.1.2.70/5

10.7. Romanyà de la Selva, 12 de setembre de 1977¹⁰⁹

Amic Pere Gimferrer:

Contesto la seva carta amb data 29 de setembre que devia voler dir 29 d'agost. Estic contenta amb tot el que em diu: que *Mirall trencat* sortirà l'any que ve. A principis de l'any que ve. No cal que m'envii una fotocòpia de la traducció. Els seus llibres de poemes sense una mostra de mal gust, afinadíssims, en el quotidià es converteix en poesia carregada de suggerències són la més gran garantia sobre l'excel·lència de la traducció. Té carta blanca.

Sobre la il·lustració de la coberta em temo que si jo havia de donar-hi el vist i plau possiblement només serviria per endarrerir l'aparició del llibre. Ara bé, si li sembla que sotmetre'm el disseny de la coberta no pot provocar retards lamentables, envï-me'l.

En la seva carta anterior em preguntava què s'havia fet d'aquella novel·la que tenia començada, *Quanta, quanta guerra...* En tinc un centenar de pàgines de les quals estic poc satisfeta per culpa de l'estil. Em queda pobre i ensopit. Quan tindrà la novel·la completament estructurada vindrà la gran batalla amb les meves limitacions estilístiques.

Estaré a Romanyà una temporada llarga. Possiblement fins a Nadal si no és que hi passo el Nadal. Potser durant aquests mesos faré una escapada a Barcelona però serà curta i per feina. Em sembla que ja li ho he dit tot.

Amb tot l'afecte,

10.8. Barcelona, 19 de setembre [de 1977]¹¹⁰

Benvolguda i admirada amiga:

Demà traduiré les darreres planes del llibre i començaré la relectura completa de la traducció per polir-ne tots els detalls i matisos que bonament pugui. És, doncs, ara el moment d'enviar-li aquesta carta, que no deixa de ser carregosa per vostè, però que crec que fa falta. Es tracta de saber el seu parer sobre algunes qüestions concretes de detall, de caràcter molt divers. Tot el seu llibre és fet de precisions, d'inflexions, i no es pot deixar res a l'atzar. És clar que tinc present que la traducció és meua i que, al capdavant, possiblement tinc, per raons biogràfiques, més costum d'escriure en castellà que no pas vostè mateixa; precisament per aquestes raons, gairebé sempre he tirat al dret, després de reflexionar, és a dir, no pas irresponsablement, sinó sabent perquè feia el que feia. En un sèrie de detalls, però, és indispensable el seu parer.

1.- La citació inicial em té perplex. ¿Qui diables és aquest Saint-Réal, que no el trobo al Larousse? ¿És ignorància meua o errada tipogràfica per Stendhal, a qui he vist atribuïda generalment aquesta frase sobre el «miroir qu'on promène le long d'un chemin»?

2.- «Torre» fa de molt mal traduir en castellà. He descartat «quinta», massa rural, «villa», massa estiuenc, «hotel», ambigu, «hotelito», amadrilenyat. M'he quedat amb «chalet», que no té les mateixes connotacions que en català té «xalet» i que ja algun escriptor barceloní en llengua castellana (recordo ara Juan Goytisolo) ha fet servir com a traducció de «torre» en el sentit de «casa amb jardí, etc.» Inversament, tradueixo «torratxa», que no té equivalent castellà exacte, per «torre».

¹⁰⁹ AMR 5.1.2.70/3

¹¹⁰ AMR 5.1.2.70/6

- 3.– El Senyor Nicolau, la Senyora Teresa, etc.; això en castellà, fora «Don Nicolás» i «Doña Teresa». Res d'això, però, a la meua traducció. Per començar, tots els noms de fonts i topònims els deixo en català; en segon lloc, això de «Don» em sembla de sarsuela o de sainet, i respecto, doncs, «la señora Teresa». Amb una única excepció: «Don Jaume», quan la Teresa parla amb el nen com si fos una persona gran, amb solemnitat irònica i tendra.
- 4.– P. 184: «semblaven de sargantana». Això fa de mal traduir. «Sargantana», com a vegetal, té dos noms impossibles en castellà: o bé «zaragatona», que és un mot abracadabrenc, o bé «hierba cupido», cultista i mitològic. Tots dos sonen malament, espatllen l'atm[ò]sfera, i, a més, són poc usats. ¿No f[ó]ra preferible de variar o suprimir la frase?
- 5.– P. 259: «Els brillants són molt clars... els meus estalvis em costen». La frase, així, és bonica i fa sentit; però em queda la r[e]cança de si «clars» no pot ser errada de «cars».
- 6.– La llosa de la Maria: ¿vostè, en castellà, la prefereix traduïda com a «losa» o com a «làpida»? (Jo em decantaria per «làpida»).
- 7.– El joc esteles-estrelles de la citació de Bernat Metge, en el pròleg, no es pot traduir, no té equivalent en castellà antic-castellà modern. Mantinc la citació, però no el seu parèntesi sobre el mot «esteles»? O bé suprimeixo la citació de Bernat Metge, introduïda només per documentar un mot inusual que en castellà serà, simplement, l'usual «estrelles»?
- 8.– En la meua traducció, ¿vostè vol que escrigui, en el text en castellà, Cataluña o bé, com ara fan molts, Catalunya?
- 9.– P. 236: No entenc el sentit de la frase que comença a la ratlla cinc («seria millor...») i acaba tres ratlles més avall. Si la Teresa vol que la senyoreta Rosa no sigui a casa quan hi vagi en Riera, ¿per què li diu que vingui el divendres, en comptes del dijous, si és precisament el dijous el dia que la senyoreta Rosa surt? Em té una mica perplex aquest aparent contrasentit.
- 10.– El ferret per als tirabuixons de la Sofia, de petita; segons el diccionari, s'ha de traduir per «herrezuelo», mot estrany que no m'agrada; serviria el gal·licisme «bigudí»?
- 11.– «Xinxeta», en el sentit de llum; la traducció castellana és «mariposa», però no m'agrada, és ambigu i poc usat, i equívoc; jo em decanto per «lamparilla», més genèric, però inequívoc i senzill. ¿Li està bé?
- 12.– P. 378: «sota una pila de camises». ¿Són camises de dormir, encara que no ho digui expressament, ja que, com que a la casa hi viuen només dues dones, si fossin camises d'home haurien de ser vellúries? ¿O bé són camises d'home?
- 13.– P. 386: «Vingueren aviat les joies i la devoció...». Suposo que es refereix a les joies com a objectes, no al sentiment de joia, però en voldria estar segur.
- 14.– P. 392: «Gat aviciat». ¿Quin ha de ser el matís, en castellà: «gato mimado», o «malcriado» o bé «gato resabiado»? Tots dos són possibles.
- 15.– P. 401, i d'altres: «trona» no té, hèlas, en la seva accepció de seient infantil, traducció castellana exacta. Jo proposo «silla alta».
- 16.– Dono per suposat que pràcticament sempre que es parla de «retrats» es refereix a retrats fotogràfics, és a dir, que tradueixo per «fotos», ja que, en castellà, «retrato» al·ludeix sempre a una pintura.

17.– ¿Vol traduir «envelat» per «entoldado» o deixar-ho en català, amb cursiva?

18.– P. 430: «Fa anys que m'esperen els sento». Aquí, «sento», ¿s'ha de traduir per «siento» o per «oigo»?

18.– No veig clara la traducció de les «manetes» de l'heura del darrer capítol; he recorregut a una expressió perifràstica, no tan exacta, perquè «manecillas» (com la major part de diminutius) no funciona en castellà literari actual i sonaria estrany.

19.– Tampoc no estic segur de la traducció del «centre» de taula de la plana 446. De moment poso «centro», però m'asseguraré.

20.– El «sacsó» de la plana 445: segons els diccionaris, s'ha de traduir per «alforza», paraula que trobo estranyíssima, i antiga (ja figura en el *Diccionario de autoridades* de començaments del segle XVIII). Però la meua dona, que va viure uns quants anys a Madrid, em diu que mai no ha sentit a dir aquest mot i que, dels sacsons, la gent en deia «tablillas». No trobo aquesta accepció del mot «tablilla» en els diccionaris, però m'inspira més confiança, pel fet de saber que és o ha estat llengua viva, que no pas aquesta antigalla de l'«alforza».

21.– Planas 427-428: el fantasma de Maria, al llarg de tot aquest capítol ¿parla de vós o de vosaltres? És una ambigüitat que en castellà no es pot mantenir, perquè la llengua no ho permet. A la ratlla 4 de la p. 428 parla de vós, ja ho veig; traduiré, doncs, per «usted»; però, a tota la resta del capítol, sembla més adequat pensar que parla en plural, «vosaltres», «vosotros».

I ja en tinc prou. No cal que vostè es pronuncii necessàriament sobre cada qüestió; de fet, jo com a traductor, podria tirar també en aquestes al dret, però em sembla que valia la pena de deixar-li oportunitat de donar el seu parer en aquells punts que li semblava que valia la pena fer-ho. Espero no encaparrar-la amb tot això; volia ser precís, en homenatge a la precisió de vostè.

Li recordo l'afer de la foto de vostè: ¿reproduïm la que publica sempre en Sales?

Em sap greu de donar-li tota aquesta feinada, però he volgut fer les coses a consciència, comptant amb el seu afany de precisió. Tots hi hem de sortir guanyant.

L'altre dia vaig dinar amb els Castellet; em van explicar la visita que li van fer aquest estiu; va ser molt agradable l'evocació. Tant de bo la seva novel·la *Quanta, quanta guerra* vagi avançant amb bon ritme; no n'ha de fer cas, d'aquesta impressió d'«ensopiment», que, amb tanta modèstia, em diu que li dóna l'estil; precisament anit llegia unes anotacions de Stendhal que diuen quelcom de semblant sobre l'estil de *Le rouge et le noir*, del [q]ual no estava tampoc content, i que en canvi és una meravella.

Amb admiració i amistat,

Pere Gimferrer

Escrigui'm sempre a casa, Rambla de Catalunya, 113 – Barcelona 8

10.9. [setembre de 1977]¹¹¹

Amic Pere Gimferrer:

1.– En aquest moment no puc dir-li qui era Saint-Réal, probablement un escriptor més aviat mediocre de l'època de Stendhal la frase del qual «miroir qu'on promène le long

¹¹¹ AMR 5.1.1.23/5

d'un chamin» Stendhal va fer seva *i molts la consideren seva*. Armand Obiols que era una mena de rata sàvia ho sabia perfectament.

2.– D'acord amb «chalet» per «torre» i «torre» per «torratxa».

3.– D'acord amb el «Señor Nicolau» i amb «Señora Teresa» i amb «Don Jaume» que Teresa s'adreça al seu nét petit.

4.– «Semblaven de sargantana». Vol dir exactament la sargantana bestiola o sigui la «lagartija». Les manetes de l'heura semblaven manetes de sargantana. Pot traduir «manetes» per «patitas» que així com manecillas fa mal efecte «patitas» fa bonic. ~~La diferència entre les potes i les manetes d'una sargantana des del punt de vista de l'estructura no canvia gaire. Quedem doncs que, «sargantana» en el meu llibre no és cap vegetal.~~

5.– P. 259 – «els brillants són molt clars... els meus estalvis em costen» – Els brillants bons són molt clars. Quan tenen pics negres per dintre, de vegades uns quants, de vegades només un o dos, són brillants de poca categoria i també hi ha els brillants amb un lleuger entelament per dintre, lletjos, que els desvalora completament. Per tant, «uns brillants clars» vol dir el que vull dir.

6.– D'acord, per la llosa de Maria, amb «làpida».

7.– El joc esteles-estrelles el pot conservar perquè fa molt bonic. I és de fàcil conservació. – Posi: «Davant del sol, dels núvols i de les “esteles”». Esteles entre cometes. I després arrenqui amb la cita de Bernat Metge tal com està que és molt bonica i a tot castellà que la llegeixi li farà gràcia com li faria *gràcia* una cita en italià.

7.– Posi Catalunya com vostè cregui més convenient o com li agradi més. M'és indiferent.

8.– P. 236 – Si la Teresa no vol que la senyoreta Rosa sigui a casa quan hi vagi en Riera i la senyoreta Rosa té festa el dijous i Teresa cita en Riera el divendres no es tracta d'un contrasentit es tracta, simplement, d'una badada. Adobi-ho. Gràcies. *Seria millor que hi anés un dijous, perquè era el dia que la Sta. R. sortia i ella s'estimava que no fos a la casa.*

9.– Vaig tenir molta feina a trobar una paraula que no fos castellana per dir el nom de l'eina amb què arrissaven els cabells de Sofia quan era petita, perquè no se'n deia ferrets, sinó «torcidos». Ara bé «bigudí» no em sembla desencertat i potser és la paraula que cal per exacta.

10.– D'acord amb «lamparilla» per «mariposa».

11.– P. 378 – «Sota una pila de camises» vol dir sota una pila de camises de la Teresa que possiblement ella va dur a casa de la persona [texto ilegible] on va anar a desocupar. Poden ser *camisa* de dormir poden o de dia perquè en aquell temps les dones duïen camises, i tan maques com podien. «La Teresa el troba endreçat sota [tachadura] les poques camises que havia dut junt amb altre roba que li podia haver fet falta». Potser ho podria traduir a partir d'aquí.

12.– P. 386 – Sí, «Vingueren les joies i la devoció» joies vol dir joies d'or o platí amb brillants o amb diamants.

13.– P. 392 – «Gat av[i]ciat» ho pot traduir per «gato mimado».

14.– És clar «silla alta» no vol dir el que ha de voler dir però com que no hi ha altra solució hem de votar per «silla alta».

15.– Sí, sempre que parlo de retrats vull dir fotos.

- 16.– Està molt bé de traduir «envelat» per «entoldado».
- 17.– Com ja li he dit en el paràgraf 4, haurà de traduir «manetes» per «patitas» que fan gràcia i bonic.
- 18.– Em sembla que «centro» de taula com a traducció de «centre » és acceptable.
- 19.– El «sacsó» de la p. 445 no té problemes per a mi. M'agrada moltíssim «alforza» i trobo perfecte que la Teresa surti amb aquesta paraula que a més a més de ser exacta és preciosa. «Pliegue» o «Doblez» o «~~Repliegue~~» *tablillas* no vol dir el mateix: és a dir un plec horitzontal que es fa a la roba per tal d'escurçar-la. «*Tablillas*» i *els seus derivats* són plects verticals que es fan a una faldilla.
- 20.– P. 427-428 – El fantasma de Maria es pot adreçar als descarregadors *en conjunt* amb un «vosaltres» i amb un «tu» quan s'adreça a un descarregador sol encara que sigui un home gran com Anselm. Un fantasma que tractés de vostè perdria tota la seva condició de fantasma perquè faria riure.

22

Sí, el retrat pot ser el de sempre. Així em faig la il·lusió que el temps no passa encara que passi jo.

~~Sobre el disseny de la coberta podem fer una cosa: quan el tingui me'l porta a Romanyà. Ve amb la seva dona i amb els Castellet i discutirem la jugada tot dinant: de si està bé o de si està malament. Però m'hauria d'escriure quatre ratlles una mica abans per tenir la seguretat que m'hi trobaran. Podria ser que sortís aquell dia a fer provisió de queviures a Sant Feliu i que m'hi quedés a dinar. D'acord?~~

A la p. 454, ratlla sis en comptes de «vidres» «llàgrimes de vidres» posi «llàgrimes de cristall» (tal com està és un error) nyaf.

10.10. Barcelona, 28 de setembre [de 1977]¹¹²

Benvolguda i admirada amiga:

Gràcies per les seves precisions. D'acord en tot. La rectificació de «vidre» per «cristall» de la p. 454, però, és irrellevant pel que fa a la traducció castellana, almenys en el castellà com jo el conec; digui el que digui el diccionari de la *Real Academia*, el castellà col·loquial i literari actual, és a dir, tot el castellà que no sigui llenguatge tècnic sobre vidre, ha bandejat el mot «vidrio» per parlar dels vidres de llums, finestres, etc. (és a dir, dels vidres domèstics) i gairebé de tots els altres usos, fins i tot, i només fa servir «cristal». Això, en general.

Ara arriba la segona tongada de consultes, que espero que sigui la darrera. M'hi afanyo perquè cal arribar a la màxima precisió i no deixar res penjat. Si un traductor es lliura a la vaguetat, si —com diu Proust del pare de Bloch—, viu «dans le monde des à-peu-près», un estil com el de vostè en pot sortir molt perjudicat.

Se (*o crec saber*) el que vol dir «maragda sense jardí», però no trobo el mot castellà per «jardí» en aquesta accepció (p. 140). Si vostè el sap, tant de b[o]; sinó el sap, continuaré les meves recerques.

¹¹² AMR 5.1.2.70/7

«Pell d'àngel» (p. 141): els diccionaris no ho registren, però en castellà col·loquial sembla que era corrent «piel de ángel», però que també hi ha l'alternativa «satén». Vull el seu parer. (Cal tenir en compte que, en canvi, tradueixo «setí» per «raso»).

«Mitges d'espiga»: ¿«medias de espiga» o «medias caladas»? (Ja sé que no són ben bé el mateix: vostè ha de triar.)

El transparent del balcó: jo visc en una casa antiga, que té un gran balcó a la Rambla de Catalunya. El transparent ¿és aquella gran cortina, que s'obre i es tanca, i és efectivament transparent —un «visillo» o potser simplement una «cortina»—, que va del sostre al terra i de banda a banda del balcó, i té l'obertura al mig? Això és el que creiem entendre els Castellet, la meva dona i jo; però podem estar equivocats.

El «pardalet» de la p. 188: ¿és una «mosquita muerta» —matís una mica malèvol— o bé un «alma de Dios»?

¿No explico què és una «mona de Pascua»? Jo suposo que els no catalans ja ho saben, i, a més, també n'hi ha fora de Catalunya.

¿Deixo «tortell» en català o poso «roscón»? ¿Deixo «brazo de gitano»?

Una «agulla de picar» és, pròpiament, un «espetón». ¿Li està bé així o s'estima més un «alfiler» o fins i tot una «aguja»?

Inversament, suposo que l'agulla que el primer marit li compra a la Teresa és un «broche» i no pas un «alfiler».

¿Tradueixo «allioli» per «ajiacete» o «alioli», o ho deixo en català?

¿Deixo com a «hèlices» las «hélices» de la p. 308? El lector castellà pensarà en les hèlixs dels avions abans que res.

«Plegar» en el sentit de plegar de la feina no es pot traduir per un sol verb, sinó per una frase («dejar el trabajo», o quelcom de semblant). El castellà col·loquial dels immigrants fa servir «plegar», però no sé si això és admissible en un llibre.

Li agrairé que em precisi tot això, que són les escorrialles del darrer r[o]manent de dubtes que em fa escrúpol de resoldre jo sol. Per pura casualitat, aquests dies vaig ensopegar amb la citació de Saint-Réal rellegint *Le rouge et le noir*. La seva invitació a venir un dia a dinar amb els Castellet m'agrada molt, i en parlaré amb ells, per veure d'organitzar això tard o d'hora; ara, vull desvincular-ho de l'afer de la coberta, perquè, pel que fa a aquests, sé que és més pràctic, si de cas, enviar-li per correu el projecte. Hi ha tot de matisos que jo no controlo personalment, que són afer dels grafistes, i que quedaran més clars si vostè s'ho pot mirar amb calma i contestar dient què li sembla. Però, d'altra banda, sí que ens agrada molt de fer-li una visita, prescindint de la qüestió coberta, i, com li dic, mirarem de fer una expedició quan els dos matrimonis —que som molt amics, com potser vostè ja sap— p[u]guem fer-ho. Serà molt agradable.

Tingui'm informat dels seus desplaçaments a Ginebra. La qüestió de la coberta és la darrera que es plantejarà en el procés de producció del llibre; no crec que es plantegi abans de Nadal.

Espero les seves notícies. Amb l'amistat i l'admiració de sempre,

Pere Gimferrer

P.S. A la seva carta, m'ha deixat un punt per contestar: a «Fa anys que m'esperen els sento» (p. 430), «sento» ¿té el matís de «sentir», de tenir la sensació, o és simplement «oír»?

P.S. (bis) ¿Vol que deixi «masía», en castellà, com a traducció de «masia», o bé poso «casa de campo», «alquería», «casa de labranza»?

10.11. [setembre de 1977]¹¹³

Estimat amic Pere Gimferrer:

1.- «Maragda sense jardí» vol dir que la maragda té una puresa extrema, que no té estries fosques per dintre que li robin transparència. Pot posar «esmeralda de un verde muy puro».

2.- «Pell d'àngel» era una roba més consistent que la seda o el setí lleugerament afelpada com la pell del préssec; o molt m'equivoco o també se'n deia o se'n diu «pell de préssec». Per evitar problemes si vostè no troba una solució millor pot posar simplement «una falda blanca». «estrecha, abierta...»

3.- Mitges amb espiga era estrictament una mitja amb una espiga calada a cada costat o millor dit una tira calada acabada en forma de fletxa o sigui amb un triangle. Posi com a vostè li sembli. Té poca importància.

4.- El transparent d'un balcó és exactament un transparent perquè està fet d'una roba a través de la qual es pot veure a fora encara que sigui veladament. «Visillo» és una cortineta curta posada en una finestra i sostinguda per una barreta clavada a la fusta que emmarca el vidre més alt. En canvi el transparent, més important, es posa en els balcons i va sostinguda per una barra clavada a la paret per uns agafadors de metall. Hi ha transparents fets d'una sola tirada i transparents partits pel mig o sigui dues cortines que s'ajunten al centre.

5.- «Pardalet» – p.188 – Posi «pajarito» en el sentit que la dona d'en Riera sobretot des del punt de vista de l'Armanda és una dona insignificant.

6.- Va per «Mona de Pascua».

7.- Fora «tortell» fora «braç de gitano». Posi que la tia Adela arribava carregada de «dulces: de tortas y roscones».

8.- «Agulla de pica» posi «alfiler con la cabeza gorda, redonda y brillante» la primera vegada. Les altres vegades posi «el alfiler de la cabeza gorda». Quan no es troba la paraula exacta o la traducció exacta va bé explicar l'objecte.

9.- Efectivament «agulla de pit» corrent, i «fermall» més literari i pretensions, en castellà és un «broche».

10.- «All-i-oli» es pot canviar per «maionesa» encara que no sigui la mateixa cosa o si li sembla «ajiacite». S'ha d'evitar que en el text castellà hi hagi el mínim d'entrebancs en català. O una cosa o l'altra.

11.- «Hèlices» posi que Maria sacseja l'auró i li caigué al damunt «una lluvia de hojas».

12.- Tregui «plegar». Posi, com vostè proposa «dejar el trabajo» o una cosa semblant.

P.S.

13.- P. 430 – «Sentir» com a tenir una sensació.

14.- No posi «masía» sinó «casa de campo».

¹¹³ AMR 5.1.1.23/4

Com ha resolt piscina? – p. 114 – o sigui el sortidor que hi ha en el vestíbul dels Valldaura? Vaig posar piscina mirant el Fabra perquè no hi trobava sortidor. Més endavant per casualitat vaig trobar «brollador» que és exactament el que volia dir.

10.12. Barcelona, 21 d'octubre de 1977¹¹⁴

Estimada i admirada Mercè Rodoreda:

L'anada a Romanyà va ser esplèndida. Aquell dia boirós, com d'un poble de la Bretanya, o de novel·la de Simenon, i aquella hospitalitat, i tot aquell ambient cordial... La Isabel Castellet deia: «Ho recordarem sempre». I és veritat. A la primavera hem de tornar tots quatre un altre cop per veure la casa enllestida i celebrar-ho. I la meua dona i jo veurem Romanyà sense boira, encara que amb boira ja era tan bonic. I, quin record més bo que tenim de vostè!

Li escric ara, per duplicat, a Ginebra i a Romanyà. Aquesta vegada sí que va de debò, i és el darrer r[o]manent de consultes. He fet la rellegida final de la meua traducció (és un llibre difícilíssim: jo, que he traduït Ausiàs March, i Lull, i Samuel Beckett, no havia hagut de rellegir i perfilar mai tant una traducció) i ara només em cal que vostè contesti a aquesta carta per poder lliurar l'original al departament de producció editorial i fer-lo picar. Anem per feina, doncs.

«De la manera més bèstia» (quan Eladi, la nit de nocces, li diu a la Sofia que té una filla): quin és el matís: d'una manera estúpida, o bé d'una manera brutal?

«Esqueixat» (p.186): té el matís, en castellà, de «soez», o bé de «descarado»?

«Esgarrifada» (p.192) «val per «horrorizada». O no tan fort?

«Pam-i-pim» (p.118): el gest, com a tal, no és documentat en lèxic castellà. Cal substituir-lo o bé per «sacar la lengua» o bé per «hacer cortes de manga»; el segon, és a dir, fer botifarra, més groller que el primer, no sé si massa per a una nena de casa bona.

«Glopegí» (p. 204): és el literal «enjuague» o bé simplement «beba despacio, paladee, saboree»?

L'insult a la Maria, «Recollida», el tradueixo per «Inclusera», encara que no sigui ben bé el mateix. Val, però?

P. 253 «Trebllava per tu»: es «trabaja[b]a por ti» o «para ti»?

Els «testos» de la p. 263 són «macetas», «tiestos» o —no tan literal— «alcorques»? No sé res de jardineria, però en castellà em fa estrany parlar del test d'un arbre com a «tiesto» o «maceta».

P. 446: La «tulipa», ha de ser en castellà «tulipán» o «tulipa»? Hi ha els dos mots; no sé quin matís vol vostè.

P. 270: «Plantat a la cara»: val traduir per «plantificado»?

P. 400: «Tulipa»: «Tulipán» o «tulipa»?

P. 414: «Bleda»: val traduir per «pánfila»?

Pertot arreu, tradueixo «d'esma», després de pensar-ho molt, per «maquinalmente». He repassat solucions diverses i no n'he trobat cap de més satisfactòria.

¹¹⁴ AMR 5.1.2.70/8

P. 434: «Glorificat a maitines»: val per «con música celestial»?

P. 394: «No em veig el cap a tres passos»: val per «estoy con el agua al cuello»? (si es que això no és també al seu torn una catalanada).

P. 445: per què «la senyora Teresa» va entre cometes? Ja sé que és part d'un fragment monòleg interior de l'Armanda; però no entenc per quin motiu precisament aquests mots, i no pas cap altre, han d'anar entre cometes quan tota la resta del presumpte monòleg és dita d'una manera indirecta. Si és criteri de vostè, perfecte, perquè té una intenció volguda; però vull estar segur que no sigui un error d'en Sales.

P. 4: «Donar l'abast». Es pot dir «dar abasto», però a mi no m'acaba de fer el pes, sense que, tanmateix, trobi res de millor.

P. 321: «De mort»: vol dir «de muerte» o bé «de muerto»?

P. 381: Exactament el mateix dubte anterior: «muerte» o «muerto».

I ara, ja s'ha acabat. Espero la seva carta, i dispensi la lata («la lata», diu el Fabra; però jo sempre dic la llauna, que ja ha arribat a ser col·loquial). Ja ens morim tots de ganes de llegir aquest llibre de viatges insòlits que ens durà de Ginebra com una mena d'obsequi de Nadal per tothom. Amb tot l'afecte,

Pere Gimferrer

10.13. Romanyà de la Selva, 30 d'octubre de 1977¹¹⁵

Estimat amic:

Suposo que la Isabel Castellet va dir que es recordaria sempre de la vinguda a Romanyà amb aquell pur[é] de pèsols de boira per la por que va passar però encara és més espectacular la tramuntana quan bufa des de Roses.

«De la manera més bèstia» – posi: «de la manera més brutal».

«Esqueixat» – p. 196 – «Descarada».

«Esgarrifada» – p. 192 – «Horrorizada».

«Pam-i-pipa» – p.181 – «Sacar la lengua».

«Glopegi» – p. 240 – «Beba despacio, Don Jaume, muy despacio».

«Recollida» – No posaria com vostè proposa «inclusera». Més aviat em decantaria per «intrusa». Encara que sigui una paraula forta ell l'ha pescada de les tafaneries de les minyones. Però posi, sense cap dubte: «Recogida! Recogida!». Les altres paraules semblen d'una obra de Benavente.

«Testos» – «Dentro de sus grandes macetas de madera». Està bé perquè els tarongers del Luxembourg són tarongers «nanus».

«Tulipa» – p. 400-446 – «tulipa».

P. 270 – Posaria simplement «de había dado dos hijos».

P. 414 – «Bleda» – Posi «pánfila».

P. 434 – «Glorificat a maitines» – posaria «con música celestial».

¹¹⁵ AMR 5.1.1.23/6

P. 393 – «Fins que no em veig el cap a tres passos» po[s]aria «hasta que no se me hunde la tierra bajo los pies».

P. 445 – La «Senyora Teresa» entre cometes es una badada d'algú.

P. 4 – Aquí em trobo amb un problema. Com que la pàgina 4 no existeix i no sé a quina pàgina pot fer referència el «donar l'abast» (de cap manera «dar abasto») em trobo que sense conèixer el context no puc trobar una solució ade[q]uada. Encara deu tenir temps de dir-me a quina pàgina fa referència.

P. 321 – «De mort» vol dir «muerte».

P. 361 – «De muerte».

Em sembla bé que tradueixi «d'esma» per «maquinalmente».

I ja està.

Amb tot l'afecte,

10.14. Barcelona, 7 de novembre de 1977¹¹⁶

Estimada i admirada Mercè Rodoreda:

D'acord en tot. Dues aclaracions:

«Donar l'abast» es troba a la p. 19. Espero el seu suggeriment.

Li ha passat per alt de dir-me si «treballava per tu» (p. 253) es «trabajaba para ti» o «trabajaba por ti», i, si fos això darrer, si el matís és «por tu causa» o «en tu lugar».

Sobre «Recollida»: és clar que «inclusera» sembla de comèdia de Benavente, però és que precisament aquesta era la meva intenció. Les obres de Benavente no tenen cap interès literari, però tenen la qualitat de reproduir amb prou fidelitat —parlo de les comèdies d'ambient urbà— la parla usual del seu temps, encara que una mica llepada i passada pel ribot. Però «inclu[s]era» té un gust d'època que no sé trobar a «recogida». En castellà, jo veig més aviat que «recogida» es fa servir per al ludir a les noies que pel seu mal cap acaben en un convent (prostitutes redimides, recluses a la força —recordi's d'aquesta obra de teatre recent, «Las arrecogidas del beaterio de Santa María Egipciana» (sobre Mariana Pineda). Tot amb tot, no m'hi faig fort, i, si vostè, comptat i debatut, ho vol, substituiré «inclusera» per «recogida». Ja m'ho dirà. (Per cert: ¿només surt en un passatge? Jo en recordo una amb certesa, però no sé si torna a sortir, ni quan, si és que efectivament surt una altra vegada.)

Amb tot l'afecte,

P. Gimferrer

10.15. Romanyà de la Selva, 10 de novembre de 1977¹¹⁷

Estimat amic.

«Inclusera» és una paraula que vol dir una altra cosa que «recollida». És una criatura treta de la inclusa. Maria és una filla natural de Farriols, no adoptada ni reconeguda, però acceptada. «Recogida» en castellà pot voler dir o vol dir noies que pel seu mal cap

¹¹⁶ AMR 5.1.2.70/9

¹¹⁷ AMR 5.1.1.23/7

han estat «recogidas» en un convent. En realitat sigui quina sigui al seva tara són «recogidas» i el mot em sembla més adient per aplicar-lo a Maria que l'altisonant «includera». També es podria optar per «Extraña! Extraña!». Però com he dit abans em decanto sense cap mena de dubte per «Recogida». (*Em sembla que només surt una vegada*)

Com ha traduït el títol? Exactament per *Espejo roto*?

Com ha traduït les «morenes» del notari? Per «almorranas», oi? Sobretot no m'ho tradueixi per «hemorroides» que és una paraula esgarrifosa.

«Trabajo para ti».

«Donar l'abast» – «estaba desesperada porque tenía que quitarme horas de sueño para poder limpiar los palomos».

Em va agradar molt que vulguin repetir la visita a Romanyà per veure'l esclatant de sol, sense aquells llençols de boira.

Amb tot l'afecte,

M. Rodoreda

10.16. Barcelona, 17 de novembre de 1977¹¹⁸

Estimada i admirada amiga,

D'acord en tot. Pel que fa al títol, he traduït *Espejo roto*, i les morenes del notari, per «almorranas».

Espero que ens tornarem a veure a Romanyà, amb els Castellet, en efecte. Ja anirem tenint contacte i lo prepararem amb temps; ens fa il·lusió a tots quatre.

Amb tot l'afecte,

P. Gimferrer

10.16.1. Ginebra, 29 de gener de 1978¹¹⁹

Amic Pere Gimferrer:

Li escric per parlar-li de *Mi Cristina y otros cuentos* publicada en edició bilingüe a Editorial Polígrafa l'any 1969. El contracte amb aquesta editorial està caducat i els drets de *Mi Cristina y otros cuentos* són lliures.

M'agradaria que a Seix i Barral li interessés editar aquest llibre. Ara bé, en cas afirmatiu, s'hauria de revisar el conjunt de contes del recull, a estones bastant deficient: la traducció no és massa bona i m'agradaria que s'hi incl[ou]gués el conte «Semblava de seda», que és bo però que no s'ha traduït. El contracte amb editorial Polígrafa em pensava que el tenia aquí però es veu que el tinc a Romanyà. Si la meva proposició honestíssima té possibilitats de ser acceptada, li enviaria una fotocòpia del contracte amb E.P. I res més.

La casa de Romanyà és tan maca que em penso que no hi sabré viure.

Amb tot l'afecte i fins a ben aviat,

¹¹⁸ AMR 5.1.2.70/10

¹¹⁹ AMR 5.1.1.23/8

10.17. Barcelona, 13 de febrer de 1978¹²⁰

Benvolguda Mercè Rodoreda:

He pogut parlar, amb tota confiança i sense fer-la quedar a vostè en fals, amb el senyor Muga, d'Edicions Polígrafa, amb el qual tinc molt de tracte. Resulta que té encara en existències 1.252 exemplars de *Mi Cristina y otros cuentos*. El contracte no és pas caducat (l'he pogut veure), sinó que val fins que exhaurixi el llibre, i fins i tot aleshores li dóna prioritat si el vol reeditar. Per tant, de moment no podem pas pensar a fer *res* respecte a aquest original. M'he avançat a esbrinar tot això per tal de fer més via, i ja veu el resultat.

Fa fred, però arribarà la primavera, i amb ella la sortida d'*Espejo roto* i el nostre nou viatge a Romanya, dues coses igualment memorables.

Amb tot l'afecte.

P. Gimferrer

10.18. Barcelona, 22 de maig de 1978¹²¹

Benvolguda Mercè Rodoreda:

Li envio amb tota urgència, com pot veure, el primer exemplar d'*Espejo roto*, perquè, abans de posar el llibre a la venda, hi ha una qüestió sobre la qual ens cal el seu parer. Resulta que, com veurà, per una badada a la plana de crèdits no consta el nom del traductor, que sóc jo. Això, a mi, no em capfica pas; però no sé si vostè pot tenir inter[è]s a deixar-ne constància per tal d'evitar que, restant en l'anonimat l'autor de la traducció, algú es pugui pensar que és vostè mateixa, per bé que res, ni en aquest sentit ni en cap altre, no consta. Insisteixo que no em preocupa gens ni mica que figuri o deixi de figurar el meu nom, sinó aquest altre aspecte. El problema tècnic que es planteja és delicat, i les solucions costoses; les úniques que no encaririen seriosament el llibre —ja que tot el tiratge és impr[è]s i relligat— foren o bé un encartament a dins o bé —solució espectacular— una faixa. Cal que prengui una decisió tan aviat com pugui, perquè fins que no aclarim això no farem la distribució del llibre. Faci el que cregui més oportú, tant si és mantenir l'anonimat com si és posar un encartament a dins o una faixa. (Arrencar el full i imprimir-lo de nou encariria força el preu de venda del llibre).

Encara que no en sóc responsable, em disculpo per la badada. I espero saber què li ha semblat la presentació material del llibre i —quan li vagui de llegir-la— la meua traducció.

Amb tota l'amistat,

P. Gimferrer

¹²⁰ AMR 5.1.2.70/13

¹²¹ AMR 5.1.2.70/14

10.19. Barcelona, 5 de juny de 1978¹²²

Benvolguda Mercè Rodoreda:

Finalment, hem triat la solució més elegant: arrencarem el full i el tornarem a imprimir, amb les dades completes, com cal. Tot anirà bé, doncs, i ja rebrà els exemplars que li pertoquen tan aviat com s'enllesteixi aquest tràmit.

Fins quan serà a Romanyà amb seguretat? Ho dic per parlar amb el Castellet i poder programar una vinguda avisant amb temps.

Amb tot l'afecte,

P. Gimferrer

¹²² AMR 5.1.2.70/15

CUARTA PARTE
ORIGINAL Y TRADUCCIÓN

11. *La plaça del Diamant* (1962)

Club Editor ostenta los derechos de publicación de la edición original en catalán de

La plaça del Diamant de Mercè Rodoreda.

12. *La plaza del Diamante* (1965)

Diagonal, 519-521, 2º
08029 Barcelona
Tel. 93 494 97 20
Fax 93 19 45 84
E-mail: info@edhasa.es
[Http://www.edhasa.com](http://www.edhasa.com)

Barcelona, 17 de junio de 2013

A quien pueda interesar,

Editora y Distribuidora Hispanoamericana S. A (Edhasa), empresa domiciliada en Avda. Diagonal, 519-521, 2º, 08029 de Barcelona, con CIF A-08058331, informa que ostenta los derechos de autor en exclusiva para la edición española de *La plaza del diamant*, de Mercè Rodoreda.

Bajo los parámetros establecidos en la LPI/96, en una obra sujeta a derechos de autor no está permitida su difusión y/o descarga de forma gratuita aunque sea para fines académicos. La publicación en red de una nueva traducción entraría en competencia directa con la edición y traducción comercializada por Edhasa, ya existente y aprobada en su día por la autora.

La Editorial Avda. Diagonal, 519-521, 2º
08029 Barcelona
Tel. 93 494 97 20

QUINTA PARTE
RETRADUCCIÓN Y MDT

13. La Plaça del Diamant (2012)

Diagonal, 519-521, 2º
08029 Barcelona
Tel. 93 494 97 20
Fax 93 19 45 84
E-mail: info@edhasa.es
[Http://www.edhasa.com](http://www.edhasa.com)

Barcelona, 17 de junio de 2013

A quien pueda interesar,

Editora y Distribuidora Hispanoamericana S. A (Edhasa), empresa domiciliada en Avda. Diagonal, 519-521, 2º, 08029 de Barcelona, con CIF A-08058331, informa que ostenta los derechos de autor en exclusiva para la edición española de *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda.

Bajo los parámetros establecidos en la LPI/96, en una obra sujeta a derechos de autor no está permitida su difusión y/o descarga de forma gratuita aunque sea para fines académicos. La publicación en red de una nueva traducción entraría en competencia directa con la edición y traducción comercializada por Edhasa, ya existente y aprobada en su día por la autora.

La Editorial **Avda. Diagonal, 519-521, 2º**
08029 Barcelona
Tel. 93 494 97 20

BIBLIOGRAFÍA

- CAMPILLO, Maria (1994): «Mercè Rodoreda: dues conferències radiades durant la guerra civil». En *Els Marges*, núm. 51, págs. 53-62.
- CASALS, Montserrat (1991): *Mercè Rodoreda: contra la vida la literatura*. Barcelona: Edicions 62 (Biografies i memòries; 13).
- (ed.) (2008): *Mercè Rodoreda – Joan Sales: cartes completes (1960-1983)*. Barcelona: Club Editor (La cara fosca de les lletres; 2).
- MIRÓ, Mònica; MOHINO, Abraham (2008): *Mercè Rodoreda: autoretrat*. Barcelona: Angle (Llibres de la frontera; 7)
- MOHINO, Abraham (2002): *Agonia de llum: la poesia secreta de Mercè Rodoreda*. Barcelona: Angle (Llibres de la frontera; 3)
- OBIOLS, Armand (2010): *Cartes a Mercè Rodoreda*. Sabadell: Fundació La Mirada.
- RODOREDA, Mercè (1962): *La plaça del Diamant*. Barcelona: Club Editor (El Club dels Novel·listes; 22).
- . (1964): *La plaça del Diamant*, 2ª edició. Barcelona: Club Editor (El Club dels Novel·listes; 22).
- . (1965): *La plaza del Diamante*, traducció de Enrique Sordo. Barcelona: EDHASA.
- . (1982): *La plaza del Diamante*, traducció de la presentació de Joaquim Dols y del prólogo de Secundí Sañé. Barcelona: HMB. [Edició il·lustrada]
- . (1982): *La plaça del Diamant*, 25ª edició. Barcelona: Club Editor (El Club dels Novel·listes; 22). [Pròlegs de Joan Sales a la 2^a, 3^a, 4^a y 5ª edició]
- . (1982): *La plaça del Diamant*, 26ª edició. Barcelona: Club Editor (El Club dels Novel·listes; 22).